

**ΕΘΝΙΚΟ
ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ**

Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Δ.Π.Μ.Σ. Πολεοδομία και Χωροταξία

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Η πολεοδομική εξέλιξη των αστικών κέντρων
από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα -
Η περίπτωση της Σπάρτης**

Ηρώ Μινारेτζή

Επιβλέπων: Κωνσταντίνος Σερράος - Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Αθήνα Μάρτιος 2023

Εξώφυλλο: <https://snazzymaps.com/>

Περίληψη

Στο πλαίσιο των 200 χρόνων από την Ελληνική επανάσταση και τη γέννηση του Ελληνικού κράτους, η παρούσα διπλωματική εργασία διερευνά την πολεοδομική εξέλιξη των ελληνικών πόλεων στο διάστημα αυτό και εστιάζει στην περίπτωση της Σπάρτης. Η εργασία διαρθρώνεται σε δύο μέρη: Στο πρώτο μέρος, πραγματοποιείται μια επισκόπηση των σημαντικότερων χωρικών μεταβολών οι οποίες καταγράφονται στον ελλαδικό χώρο καθώς και των κατευθύνσεων πολιτικής σε επίπεδο χωρικού σχεδιασμού, κατά το χρονικό διάστημα των δύο αιώνων από τη γέννηση του Ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα: δηλαδή, από τη γέννηση των οικισμών και των πόλεων στο νεοσύστατο κράτος, μέχρι τη διάρθρωσή τους σε σύγχρονα αστικά κέντρα. Στο δεύτερο μέρος, η διπλωματική εμβαθύνει στις χωρικές εξελίξεις στην πόλη της Σπάρτης, στο ίδιο χρονικό διάστημα. Τόσο μέσα από τη γενικότερη επισκόπηση για την εξέλιξη της ελληνικής πόλης, όσο και μέσα από την περίπτωση της Σπάρτης, η παρούσα διπλωματική εργασία εστιάζει στη μελέτη των χωρικών εξελίξεων στο χρονικό και χωρικό πλαίσιο το οποίο τίθεται, καθώς και στην ανάλυση των σημαντικότερων ιστορικών, κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών, καθώς και των πολιτικών αστικού σχεδιασμού, οι οποίες σχετίζονται με τη χωρική διάρθρωση των πόλεων. Στόχος, αποτελεί η τελική διερεύνηση των σύγχρονων προκλήσεων σε χωρικό επίπεδο, τόσο για την πόλη της Σπάρτης όσο και για το σύνολο των ελληνικών πόλεων, όπως οι προκλήσεις αυτές έχουν προκύψει μέσα από τις χωρικές μεταβολές, στη διάρκεια των 200 χρόνων, όσο και μέσα από τις σύγχρονες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και κατευθύνσεις χωρικού σχεδιασμού.

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	4
1. Εισαγωγή	5
1.1. Χωρικό και χρονικό πλαίσιο της μελέτης	5
1.2. Η πολεοδομική εξέλιξη των οικισμών της Ελλάδας μετά την απελευθέρωση - Η Γένεση των Οικισμών και των Πόλεων	5
2. Η πολεοδομική εξέλιξη των αστικών κέντρων της Ελλάδας στη διάρκεια των 200 χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση 1821 – 2021	7
2.1 Πολεοδομικές εξελίξεις στην Ελλάδα του 19ου αιώνα	7
2.1.1. Καποδιστριακή Περίοδος 1828 – 1833	7
2.1.2. Οθωνική Περίοδος 1833 – 1862	9
2.1.3. Περίοδος του Γεωργίου Α΄: 1863 – 1900	11
2.1.4. Επισκόπηση των πολεοδομικών εξελίξεων στην Ελλάδα του 19ου αιώνα	12
2.2 Πολεοδομικές εξελίξεις στην Ελλάδα του 20ου αιώνα	14
2.2.1. Πολεοδομικές εξελίξεις στη διάρκεια του Μεσοπολέμου 1919 - 1939	14
2.2.2. Η μεταπολεμική εξέλιξη των Ελληνικών Πόλεων 1950 - 1980	19
2.2.3. Από τη δεκαετία του '80 μέχρι τα τέλη του 20 αιώνα.	21
2.2.4. Επισκόπηση των πολεοδομικών εξελίξεων στην Ελλάδα του 20ου αιώνα	23
2.3 Πολεοδομικές εξελίξεις στην Ελλάδα του 21ου αιώνα: 2000 – 2022	25
2.3.1 Σύγχρονες πόλεις: 2000-2022	25
2.3.2 Επισκόπηση των πολεοδομικών εξελίξεων στην Ελλάδα του 21ου αιώνα	30
3. Μελέτη Περίπτωσης – Η Πολεοδομική εξέλιξη της Σπάρτης	32
3.1. Γενικά στοιχεία για την πόλη της Σπάρτης	32
3.1.1. Γεωγραφία της περιοχής	32
3.1.2. Οικονομικά και δημογραφικά στοιχεία	33
3.1.3. Χωρικά χαρακτηριστικά και χρήσεις γης	33
3.1.4. Ιστορική αναδρομή	34
3.2. Η γένεση της πόλης και η εξέλιξη της τον 19ο αιώνα	36
3.3. Η πολεοδομική εξέλιξη της Σπάρτης τον 20ο αιώνα	44
3.4. Η σύγχρονη Σπάρτη – Χωρικές προκλήσεις και αναπτυξιακή προοπτική	54
3.5 Επισκόπηση των πολεοδομικών εξελίξεων στη Σπάρτη από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα	67
4. Επίλογος - Συμπεράσματα	69
5. Πηγές	73

1. Εισαγωγή

1.1. Χωρικό και χρονικό πλαίσιο της μελέτης

Κατά τη διάρκεια των 200 χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση (1821-2021), οι οικισμοί και τα αστικά κέντρα της Ελλάδας παρουσιάζουν μια ποικιλία χωρικών μεταβολών, οι οποίες σχετίζονται άμεσα με τις εκάστοτε κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες. Αμέσως μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας, πολλοί οικισμοί αρχίζουν σταδιακά να μετατρέπονται σε πόλεις, ενώ παράλληλα νέοι οικισμοί και αστικά κέντρα σχεδιάζονται και υλοποιούνται σε νέες θέσεις προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες του ελληνικού πληθυσμού. Η γένεση των οικισμών αυτών είναι άμεσα συνυφασμένη με τη γέννηση του Ελληνικού κράτους. Οπότε η απαρχή των 200 αυτών χρόνων μπορεί να χαρακτηριστεί από μια διπλή γένεση, τόσο σε πολιτισμικό όσο και σε χωρικό επίπεδο. Με αφορμή το πέρας των 200 χρόνων από την Ελληνική επανάσταση και τη γέννηση του Ελληνικού κράτους, η παρούσα διπλωματική εργασία διερευνά την πολεοδομική εξέλιξη των ελληνικών πόλεων στο διάστημα αυτό.

Στόχος της διερεύνησης αυτής αποτελεί η κατανόηση του σύγχρονου αστικού χώρου, καθώς και του τρόπου με τον οποίο η εξέλιξη των πόλεων στη διάρκεια των 200 χρόνων έχει διαμορφώσει τις σύγχρονες πόλεις. Προκειμένου να κατανοήσουμε την εξέλιξη και τη σημερινή εικόνα των πόλεων, η μεθοδολογική διαδρομή που επιλέγεται, αναπτύσσεται σε δύο σκέλη. Στο πρώτο σκέλος, θέτοντας το θεωρητικό πλαίσιο της μελέτης, πραγματοποιείται μια επισκόπηση της πολεοδομικής εξέλιξης των ελληνικών αστικών κέντρων, καθώς και των γενικότερων συνθηκών οι οποίες σχετίζονται με την εξέλιξη αυτή, κατά το χρονικό διάστημα των δύο αιώνων από τη γέννηση του Ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα. Σε δεύτερο επίπεδο, πραγματοποιείται μια εμβάθυνση στην πολεοδομική εξέλιξη της Σπάρτης ως μελέτη περίπτωσης: από τη γέννηση της πόλης και την πολεοδομική της εξέλιξη μέχρι τις μέρες μας.

Διερευνώντας, λοιπόν, τις πολεοδομικές εξελίξεις σε εθνικό και σε τοπικό επίπεδο, τίθενται ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο μεταβάλλεται ο αστικός χώρος στο χρονικό διάστημα των 200 χρόνων, καθώς και με τις ιστορικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, καθώς και τις πολιτικές αστικού σχεδιασμού της εκάστοτε εποχής οι οποίες συνδράμουν στις χωρικές εξελίξεις. Στόχο της παρούσας διπλωματικής αποτελεί τόσο η κατανόηση αυτών των χωρικών εξελίξεων, όσο και η ανάλυση των σημαντικότερων χωρικών προκλήσεων με τις οποίες βρίσκονται αντιμέτωπα όχι μόνο τα σύγχρονα μεγάλα αστικά κέντρα, αλλά και τα μικρότερα αστικά κέντρα όπως η Σπάρτη και οι περισσότερες πόλεις της ευρύτερης ελληνικής περιφέρειας.

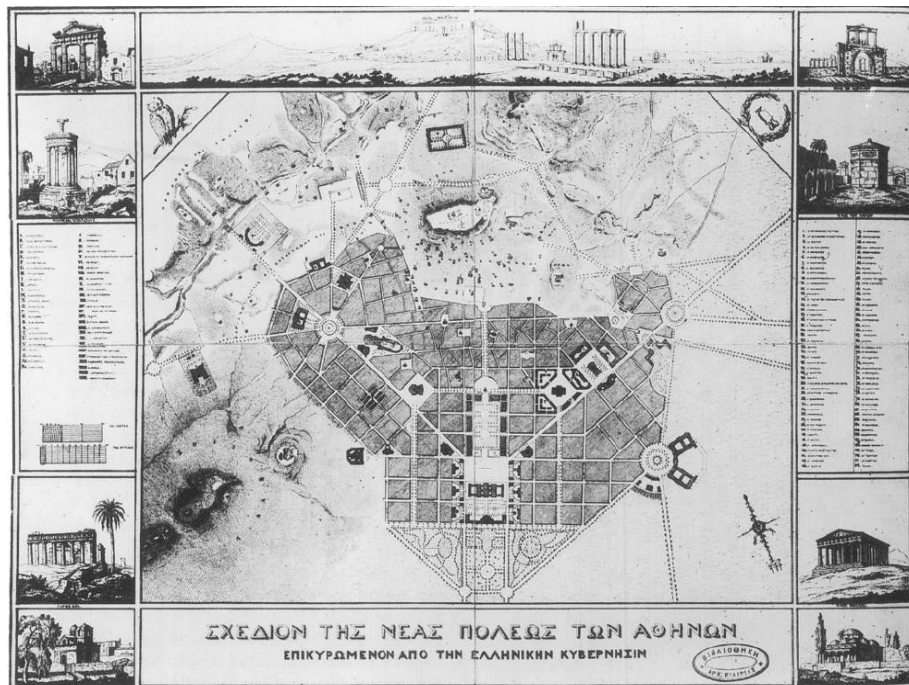
1.2. Η πολεοδομική εξέλιξη των οικισμών της Ελλάδας μετά την απελευθέρωση - Η Γένεση των Οικισμών και των Πόλεων

Η γέννηση του νέου Ελληνικού κράτους μετά την απελευθέρωση φαίνεται πως δομείται με βάσεις στην κλασική αρχαιότητα διαμέσου της Ευρώπης, η οποία συγκινείται από το πνεύμα της Ελληνικής επανάστασης. Εκείνη την εποχή στην Ευρώπη, ήδη από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα, επικρατεί το Ρεύμα του Νεοκλασικισμού. Η εμφάνιση του στην ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική και πολεοδομία συνδέεται άμεσα με μεγάλες αλλαγές σε διάφορους τομείς, όπως με την επικράτηση του ρασιοναλισμού στην φιλοσοφία, τη γενικότερη τάση για ξεκάθαρους κανόνες και αρχές σε όλες τις

τέχνες, με την ανάδειξη των Ελλήνων και Λατίνων κλασικών σε πρότυπα της Λογοτεχνίας, καθώς και με την ραγδαία πρόοδο στο πεδίο της Κλασικής αρχαιολογίας (Φυρνιώ-Τζόρνταν, 1981). Συνεπώς, για τους Βαυαρούς αρχιτέκτονες και γεωμέτρους, οι οποίοι καλούνται να σχεδιάσουν τις νέες ελληνικές πόλεις, η εφαρμογή των νορμών του Νεοκλασικισμού στο χώρο στον οποίο κάποτε γεννήθηκε η ίδια η Κλασική αρχαιότητα διαθέτει μια ιδιαίτερη αξία. Επιπλέον, για τους ίδιους τους Έλληνες φαίνεται πως η εισαγόμενη «μόδα» τους προσφέρει την ευκαιρία να υπερβούν το οθωμανικό παρελθόν και στραμμένοι στην αρχαιότητα να διαμορφώσουν την εθνική τους ταυτότητα (Βασιλειάδου, 2021).

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, σε επίπεδο πολεοδομικού σχεδιασμού, εγκρίνεται ένας σημαντικός αριθμός σχεδίων για τις νέες πόλεις και τις επεκτάσεις των οικισμών. Τα σχέδια των νέων πόλεων, χαρακτηρίζονταν από ένα κανονικό ορθογώνιο πλέγμα δρόμων, η εφαρμογή του οποίου εξυπηρετεί στη διαφοροποίηση των νέων πόλεων από τις δαιδαλώδεις πόλεις της Τουρκοκρατίας. Στις νέες πόλεις το τυπικό οικοδομικό τετράγωνο αντικαθιστά τις παραδοσιακές, συνήθως εθνοτικές, γειτονιές, τους μαχαλάδες της προεπαναστατικής περιόδου και ακολουθείται πλέον, η πολεοδομική οργάνωση των δυτικών Ευρωπαϊκών πόλεων.

Η γένεση των νέων αστικών δομών του Ελληνικού κράτους, συνδέεται άμεσα με την παλιγγενεσία του έθνους, το οποίο στρέφεται στην Ευρώπη και την κλασική αρχαιότητα, απαλλαγμένο από το οθωμανικό στοιχείο, για να διαμορφώσει μια νέα ταυτότητα και συνείδηση, η οποία θα εκφραστεί μέσα από τη νέα χωρική διάρθρωση των πόλεων.

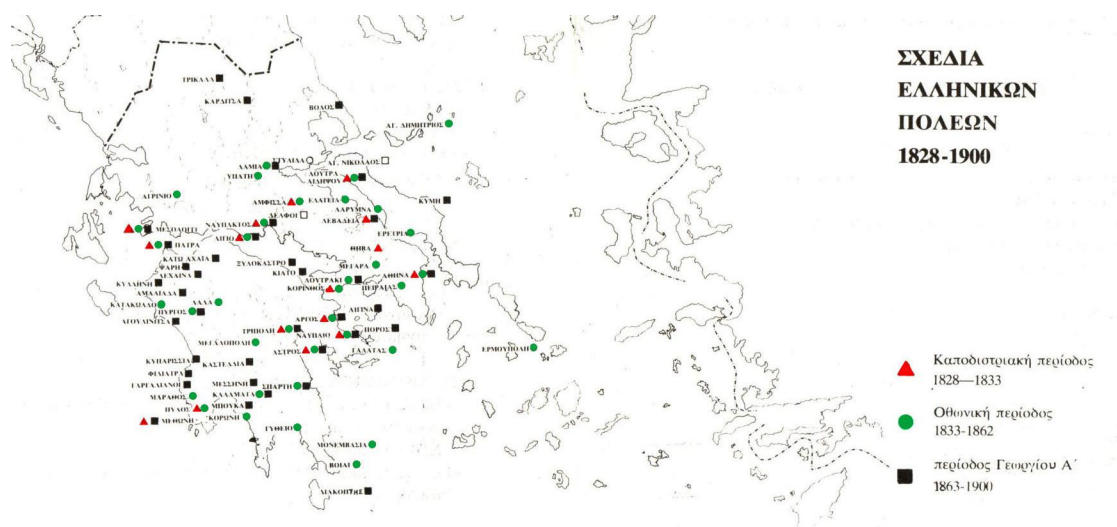
Εικ.1.2.1: Αθήνα. Το σχέδιο των Κλεάνθη και Schaubert. Αντίγραφο 1836 Πηγή: Μονιούδη – Γαβαλά Δώρα, Πολεοδομία στο Ελληνικό Κράτος 1833 – 1890, Έκδοση Τμήματος Διαχείρισης Πολιτισμικού Περιβάλλοντος και Νέων Τεχνολογιών του Πανεπιστημίου Δυτικής Ελλάδας, Αργίτιο 2012

2. Η πολεοδομική εξέλιξη των αστικών κέντρων της Ελλάδας στη διάρκεια των 200 χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση 1821 – 2021

2.1 Πολεοδομικές εξελίξεις στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, ο ελληνικός χώρος χαρακτηρίζεται από μεγάλες αλλαγές στο πεδίο της πόλης, σε θεσμικό και μορφολογικό επίπεδο. Οι αλλαγές αυτές συνδέονται άμεσα με τα ιστορικά γεγονότα και τις εκάστοτε κοινωνικές οικονομικές και πολιτικές συνθήκες από την απελευθέρωση μέχρι και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

Ιστορικά βρισκόμαστε σε μια περίοδο μεγάλων ανακατατάξεων οι οποίες συνοδεύονται από την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σταδιακά κατά τη διάρκεια του αιώνα, προσαρτάται στο Ελληνικό κράτος ένας αριθμός περιοχών και πόλεων. Όμως, στη νεοσύστατη μορφή του κράτους, το οποίο σχηματίζεται αμέσως μετά από τους πολέμους, συναντώνται κατεστραμμένες πόλεις όπου οι κοινωνικές, οι πολιτικές, οι διοικητικές δομές και το δίκτυο της παραγωγής και της οικονομίας, στις περισσότερες των περιπτώσεων, έχει αποδιοργανωθεί πλήρως. Οπότε, μετά την απελευθέρωση, το 1827, με το 6^ο Ψήφισμα της Γ' Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας, η κυβέρνηση της Ελλάδας ανατίθεται στον Ιωάννη Καποδίστρια ο οποίος θα κληθεί να αντιμετωπίσει τα ζητήματα του νεοσύστατου κράτους.

Εικ.2.1.1: Χάρτης των Ελληνικών πόλεων τον 19ο αιώνα Πηγή: Δημερίδα «200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση» 15-16 Οκτωβρίου 2021, Ναύπλιο

2.1.1. Καποδιστριακή Περίοδος 1828 – 1833

Σε πολεοδομικό επίπεδο, αρχίζει μια περίοδος οικιστικής ανασυγκρότησης και αστικοποίησης της χώρας, η οποία θα διαρκέσει καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Αυτή περιλαμβάνει την αναδιοργάνωση του θεσμικού πλαισίου για την πόλη, την ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων οικισμών και τη δημιουργία νέων, με σκοπό το σχηματισμό αστικών δομών στις οποίες θα μπορούν να αναπτυχθούν οι λειτουργίες της πόλης: όχι μόνο η κατοικία, αλλά και τα δίκτυα υποδομής, αλλά και τα απαραίτητα κτίρια τα οποία θα φιλοξενήσουν δημόσιες λειτουργίες. Ουσιαστικά, το μοντέλο της οθωμανικής πόλης αντικαθίσταται πλέον από το δυτικό - ευρωπαϊκό πρότυπο για την πόλη (Μονιούδη- Γαβαλά, 2012).

Το μοντέλο αυτό διαδίδεται στον ελλαδικό χώρο από τους ευρωπαϊούς στρατιωτικούς μηχανικούς, αρχιτέκτονες και γεωμέτρους οι οποίοι εργάζονται πάνω στο σχεδιασμό των νέων αστικών κέντρων και την υλοποίηση των πολεοδομικών σχεδίων. Συγκεκριμένα, την εποχή του Καποδίστρια, οι αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες στελεχώνονται όχι μόνο από Ευρωπαίους στρατιωτικούς μηχανικούς, αλλά και από ετερόχθονες Έλληνες αξιωματικούς του μηχανικού, καθώς και στρατιωτικούς γεωγράφους του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος (Τσακόπουλος, 1997).

Εικ.2.1.2: Σχέδιο της πόλης του Άργους του R. de Borroczun, εγκεκριμένο από τον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (21 Ιουλίου 1831) Πηγή: Αρχείο Χαρτών Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.

Ο σχεδιασμός της πόλης τα πρώτα χρόνια από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, αποτελεί για τους μηχανικούς όχι μόνο τεχνικό ζήτημα, αλλά και ιδεολογικό μέσο σηματοδότησης της ρήξης με το οθωμανικό παρελθόν. Ο νέος αστικός ιστός, ο οποίος ακολουθεί μια νεοκλασική, ορθοκανονική μορφολογία, σε αντιστοιχία με τις ευρωπαϊκές πόλεις, θα κυριαρχήσει έναντι του υφιστάμενου οργανικά ανεπτυγμένου

πολεοδομικού ιστού. Βασικό χαρακτηριστικό του νέου ιστού αποτελεί πλέον η ορθοκανονική γεωμετρία. Τα σχέδια τα οποία συντάσσονται για τους υφιστάμενους οικισμούς οργανώνονται γύρω από το άλλοτε κεντρικό τζαμί της πόλης, ή άλλο δημόσιο οθωμανικό κτίριο που έχει διασωθεί από τις καταστροφές του πολέμου και έχει αποκτήσει νέα λειτουργία, συνήθως εκκλησία ή νοσοκομείο (Τσακόπουλος, 1997). Παράλληλα, οι νέοι άξονες, οι οποίοι σχεδιάζονται, τέμνουν τον οθωμανικό ιστό δημιουργώντας ορθοκανονικές χαράξεις.

Σε θεσμικό επίπεδο για την πόλη, ο ρόλος του Καποδίστρια είναι αρκετά σημαντικός, καθώς θα εισάγει και θα εφαρμόσει ένα πλήθος ευρωπαϊκών προτύπων και αποφάσεων που στοχεύουν στην οργάνωση του χώρου (Τσακόπουλος, 1997). Μερικά από αυτά είναι:

- Η απογραφή του πληθυσμού,
- Η νέα διοικητική διαίρεση η οποία ενισχύει την κεντρική εξουσία σε αντίθεση με το κοινοτικό σύστημα των Οθωμανών,
- Η σύνταξη του Χάρτη της Ελλάδος
- Η συστηματική σύνταξη πολεοδομικών σχεδίων και
- Η εγκαθίδρυση νομοθετικού πλαισίου (ρυμοτομία και υγιεινή στις πόλεις, κατασκευή και ασφάλεια των οικοδομών, ανέγερση νέων οικισμών με δωρεάν παραχώρηση γης στους εποίκους).

Η οργάνωση του θεσμικού πλαισίου για το χώρο συνοδεύεται από την αναδιάρθρωση του δικτύου των οικισμών με μετάθεση ή αναδιοργάνωση των οικονομικών δραστηριοτήτων, ώστε να ενισχυθεί η παραγωγή και η οικονομία της χώρας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι πρώτες πόλεις οι οποίες σχεδιάζονται και ανασυγκροτούνται, αποτελούν κυρίως παράλιους οικισμούς της Πελοποννήσου, στρατηγικής και αμυντικής σημασίας για το νέο ελληνικό κράτος (Τσακόπουλος, 1997).

2.1.2. Οθωνική Περίοδος 1833 – 1862

Τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα, δίνεται βάρος στο σχεδιασμό σημαντικών εμπορικών κέντρων, όχι μόνο της Πελοποννήσου αλλά και της Στερεάς Ελλάδας, όπως τα Μέγαρα, η Θήβα και το Αγρίνιο. Παράλληλα, συνεχίζεται η σύσταση πολεοδομικών σχεδίων για παράλιες πόλεις, όπως η Χαλκίδα και η Ερμούπολη ενώ ιδρύονται και νέα αστικά κέντρα, όπως η Ιτέα, η Σπάρτη και η Μεγαλόπολη. Η ίδρυση των νέων πόλεων αποτελεί μέρος ενός εποικιστικού σχεδίου το οποίο αποβλέπει στην κάλυψη των αναγκών του αυξανόμενου πληθυσμού. Όμοια σχέδια με αυτό είχαν ήδη πραγματοποιηθεί στην υπόλοιπη Ευρώπη (Μονιούδη-Γαβαλά, 2012).

Σημαντικό γεγονός, περί το 1934 (ΦΕΚ 36/28.9.1934), αποτελεί η μεταφορά της πρωτεύουσας από το Ναύπλιο στην Αθήνα, απόφαση η οποία θα καθορίσει μια νέα ιεράρχηση στο δίκτυο των πόλεων, καθώς η Αθήνα θα αποτελέσει πλέον τον κεντρικό πόλο οικονομικών δραστηριοτήτων και πολιτικής εξουσίας (Μονιούδη-Γαβαλά, 2012).

Σε αντιστοιχία με την Καποδιστριακή περίοδο, συνεχίζεται η εφαρμογή ευρωπαϊκών προτύπων και αποφάσεων για την πόλη (Τσακόπουλος, 1997). Συγκεκριμένα:

- Ιδρύεται το Γραφείο Δημόσιας Οικονομίας με αρμοδιότητες στον έλεγχο και την οργάνωση του χώρου, όπως: η χαρτογράφηση του κράτους, η καταμέτρηση εθνικών/ δημοτικών/ ιδιόκτητων γαιών, η απογραφή του πληθυσμού, ο εντοπισμός αρχαιοτήτων, η καταγραφή εθνικών πόρων/ καλλιεργειών/ εμπορίου και μελέτη αξιοποίησής τους, η ανάπτυξη βιομηχανίας, η μελέτη της συγκοινωνίας, η υλοποίηση του προγράμματος εποικισμού.
- Επιχειρείται η αστικοποίηση μέσω της δημιουργίας νέων πόλεων – αποικιών, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, σύμφωνα με τα πρότυπα παρόμοιων προσπαθειών στην κεντρική Ευρώπη.
- Θεσπίζονται νέοι νόμοι, οι οποίοι αφορούν την ενθάρρυνση της βιομηχανίας, την επέκταση του οδικού δικτύου, τον έλεγχο της κατασκευής και της υγιεινής των πόλεων. Μάλιστα, το *Διάταγμα περί υγιεινής των πόλεων ΦΕΚ19/15.5.1835*, αποτελεί το πρώτο θεσμικό κείμενο περί Πολεοδομικού Σχεδιασμού:
- Με αφετηρία το παραπάνω διάταγμα θεσπίζονται περαιτέρω νομοθετήματα: *Εφαρμογή των Σχεδίων των Αθηνών: ΒΔ 9-4-1836, ΒΔ 12-11-1836, ΒΔ 28-9-1837* | *Εφαρμογή των σχεδίων της Ερμούπολης: ΒΔ 2-8-1839, ΒΔ 23-12-1842* | Τα νομοθετήματα αυτά εστιάζουν κυρίως σε θέματα τήρησης οικοδομικών γραμμών, αρτιότητας οικοπέδων, οικοδομικού συστήματος, συντελεστών δόμησης-κάλυψης, έγκριση σχεδίων οικοδομών και ελέγχου νομιμότητας των κατασκευών από τη δημόσια αρχή. Στην ουσία αποτελούν την απαρχή των μεταγενέστερων Γενικών Οικοδομικών Κανονισμών.

Εικ.2.1.3: Πρώτο σωζόμενο Ρυμοτομικό Σχέδιο Ναυπλίου 1834 Πηγή ΥΠΕΝ.

2.1.3. Περίοδος του Γεωργίου Α΄: 1863 – 1900

Αν και μέχρι και τα χρόνια του Όθωνα φαίνεται πως η ελληνική πολεοδομία ακολουθεί πιστά την ευρωπαϊκή ιδέα για τη πόλη, κατά τα τελευταία χρόνια της βασιλείας του και κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Γεωργίου του Α΄, θα λάβει χώρα μια νέα περίοδος για την πολεοδομία στην Ελλάδα. Στην ουσία, περί το 2^ο μισό του 19^{ου} αιώνα, οι συνθήκες που επικρατούν σε πολεοδομικό επίπεδο είναι αντίστοιχες με αυτές των εθνικών βαλκανικών κρατών και όχι με αυτές της δύσης (Τσακόπουλος, 1997). Εκείνη την περίοδο, σε αντίθεση με την Ελλάδα και τα Βαλκάνια, η ανάπτυξη της βιομηχανίας θα επηρεάσει και θα μετασχηματίσει τις πόλεις της υπόλοιπης Ευρώπης.

Στην Ελλάδα, παράλληλα με το σχεδιασμό των πόλεων ο οποίος συνεχίζεται, δίνεται έμφαση στον εκσυγχρονισμό του κράτους και στην οικονομική ανάπτυξη μέσω δημοσίων έργων: γεωβελτιωτικά, λιμενικά και οδικά έργα. Αναφορικά με το οδικό δίκτυο, κατασκευάζονται νέοι δρόμοι ακολουθώντας μια σειρά νομοθετημάτων. Παραδείγματος χάρη, περί το 1878, με το *Νόμο ΧΠΗ΄*, συστήνεται η Διεύθυνση Δημοσίων Έργων ως ανεξάρτητη Υπηρεσία του Υπουργείου Εσωτερικών και συγκροτείται το Σώμα Πολιτικών Μηχανικών, οι οποίοι αντικαθιστούν τους αξιωματικούς του Μηχανικού, δηλαδή τους μέχρι τότε υπεύθυνους των δημοσίων έργων. Στην ουσία, το νέο οδικό δίκτυο θα συμβάλλει στην οργάνωση του δικτύου των πόλεων και στην εξυπηρέτηση και σύνδεση των οικονομικών και εμπορικών κέντρων.

Εικ.2.1.4: Σπέτσες 1890 Β.Δ. από 17 Μαρ. 1890. Η παραλιακή ζώνη με αποβάθρες και οικοδομικά τετράγωνα με ορθογώνια μορφή Πηγή: Αρχείο Χαρτών Υ.Π.Ε.Κ.Α.

Σημαντική περίοδος για τις χωρικές εξελίξεις στην Ελλάδα αποτελεί η περίοδος του Τρικούπη (1881 – 1892), κατά την οποία υλοποιούνται τα περισσότερα δημόσια έργα μέχρι τότε. Συγκεκριμένα πραγματοποιείται η επέκταση του οδικού δικτύου, η κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου, η διαπλάτυνση και γεφύρωση του πορθμού του Ευρίπου, η διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου, καθώς και η κατασκευή νέων λιμανιών. Στο σύνολο τους τα δημόσια έργα εκείνης της περιόδου συμβάλουν στην ενίσχυση τόσο της παραγωγής, όσο και του δικτύου των ελληνικών πόλεων (Τσακόπουλος, 1997). Μάλιστα η οικονομία μετασχηματίζεται σημαντικά, καθώς οι δραστηριότητές της μεταφέρονται σταδιακά από τα ορεινά προς τα πεδινά, αλλά και από την ενδοχώρα προς της παράλιες περιοχές.

Σε επίπεδο πολεοδομικού σχεδιασμού, δίνεται, λοιπόν, βάση στην αναδιάρθρωση των δικτύων υποδομής, στην ενίσχυση του οικιστικού εξοπλισμού αλλά και στο σχεδιασμό πόλεων και κωμοπόλεων των οποίων προβλέπεται σημαντική ανάπτυξη. Μερικά από τα δίκτυα υποδομών τα οποία υλοποιούνται περί το 2^ο μισό του 19^{ου} αιώνα, αρχικά στην Αθήνα και σταδιακά σε άλλα αστικά κέντρα, είναι δίκτυα υπονόμων, έργα ύδρευσης καθώς και δημοτικός φωτισμός με φωταέριο. Παράλληλα, ο οικιστικός εξοπλισμός αφορά δημόσια κτίρια όπως δημόσια και δημοτικά καταστήματα, αγορές, σχολεία, νοσοκομεία και δημαρχεία. Σε επίπεδο σχεδιασμού ακολουθείται ως επί το πλείστον η ίδια λογική με το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, ενώ βάση δίνεται στη χωροθέτηση των δημόσιων κτιρίων, αλλά και των πλατειών σε άμεση σχέση με αυτά (Κόρινθος, Κυλλήνη). Φυσικά, όσων αφορά τις πόλεις της Θεσσαλίας και της Ηπείρου οι οποίες προσαρτώνται στο ελληνικό κράτος μετά το 1881, καταγράφεται μια περιορισμένη σχεδιαστική επέμβαση στον υπάρχοντα ιστό, λόγω της απουσίας σημαντικών καταστροφών, όπως εκείνες που παρατηρούνται μετά από τους αρχικούς πολέμους στα αστικά κέντρα της Πελοποννήσου (Τσακόπουλος, 1997). Δηλαδή, οι επεμβάσεις που πραγματοποιούνται αφορούν περισσότερο ευθυγραμμίσεις υφιστάμενων οδικών αρτηριών, ενώ οι πόλεις μέχρι το 19^ο αιώνα θα διατηρήσουν στοιχεία του οθωμανικού ιστού.

2.1.4. Επισκόπηση των πολεοδομικών εξελίξεων στην Ελλάδα του 19ου αιώνα

Συνοψίζοντας, κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα το ελληνικό κράτος χαρακτηρίζεται από μια γενικευμένη οικιστική ανασυγκρότηση και αστικοποίηση. Ο χώρος της πόλης, ο οποίος βρίσκεται σε αποδιοργάνωση με το πέρας της τουρκοκρατίας, πλέον μετασχηματίζεται ακολουθώντας τα ευρωπαϊκά πρότυπα σε θεσμικό και μορφολογικό επίπεδο, προκειμένου να εκσυγχρονιστεί και να σημανθεί η ιδεολογική ρήξη με το οθωμανικό παρελθόν.

Με την έναρξη της Καποδιστριακής περιόδου (1828-1833) σηματοδοτείται η έναρξη της ανασυγκρότησης αυτής, αμέσως μετά τη γέννηση του ελληνικού κράτους. Η οικοδόμηση νέων πόλεων και ταυτόχρονα η ανοικοδόμηση των υφιστάμενων σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά μορφολογικά και θεσμικά πρότυπα της εποχής για το χώρο της πόλης, επιφέρει σημαντικές αλλαγές σε αυτόν. Οι ευρωπαίοι στρατιωτικοί μηχανικοί και γεωμέτρεις οι οποίοι αναλαμβάνουν το πολεοδομικό σχεδιασμό και την υλοποίησή του μεταφέρουν στον ελληνικό χώρο το ρεύμα του νεοκλασικισμού το οποίο διαμορφώνει το νέο ιστό και τα νέα κτίρια των πόλεων. Αυτή την πρώτη περίοδο καταγράφεται μια σημαντική πρώτη οργάνωση του κράτους σε χωρικό, θεσμικό και κοινωνικό επίπεδο.

Στη διάρκεια των δύο επόμενων περιόδων οι οποίες ακολουθούν την Καποδιστριακή περίοδο, της Οθωνικής (1833-1862) και της περιόδου του Γεωργίου Α΄ (1863-1900), συνεχίζεται η χωρική ανάπτυξη η οποία έχει ήδη ξεκινήσει. Συνεχίζουν να υλοποιούνται νέα πολεοδομικά σχέδια, ενώ η οικονομία της χώρας μεταβάλλεται ριζικά. Κατά την οθωνική περίοδο καταγράφονται οι πρώτοι νόμοι οι οποίοι αποτελούν την απαρχή των Γενικών Οικοδομικών Κανονισμών και κατά την περίοδο του Γεωργίου Α΄ πραγματοποιείται πληθώρα δημοσίων έργων. Ειδικότερα, κατά την περίοδο του Τρικούπη (1881-1892) υλοποιούνται σημαντικά έργα υποδομών (σιδηροδρομικό δίκτυο, διαπλάτυνση και γεφύρωση του πορθμού του Ευρίπου, διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου, νέα λιμάνια).

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, στη διάρκεια του αιώνα αυτού, το νέο ελληνικό κράτος ακολουθεί μια συνεχή ανάπτυξη η οποία ξεκινάει με τα νέα πολεοδομικά σχέδια των ευρωπαϊών μηχανικών, ενώ μέχρι τα τέλη του αιώνα καταγράφονται ριζικές μεταβολές σε χωρικό και θεσμικό επίπεδο για την πόλη. Χάρη στο νεοκλασικό πνεύμα το οποίο κυριαρχεί στην Ευρώπη της εποχής, το νέο κράτος αφενός εκσυγχρονίζεται και συμβαδίζει με τα δυτικά πρότυπα για το χώρο και αφετέρου δομείται με βάσεις στην ίδια την κλασική αρχαιότητα η οποία αναπτύχθηκε στον ίδιο χώρο κατά το παρελθόν, γεγονός το οποίο φαίνεται πως διαμορφώνει μια συλλογική εθνική ταυτότητα και ενισχύει την εθνική ενότητα. Επιπλέον, τόσο μέσα από τους νέους νόμους για την πολεοδομική οργάνωση του χώρου όσο και μέσα από τα έργα ανέγερσης δημοσίων κτιρίων και ανάπτυξης νέων υποδομών, ενισχύεται σημαντικά η οικονομία, η παραγωγή και το σύνολο των λειτουργιών των αστικών κέντρων. Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω, με το πέρας του 19ου αιώνα, η νεοελληνική πόλη λαμβάνει μια ολοκληρωμένη μορφή σε πολεοδομικό, κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο.

Ανάμεσα στα σημαντικότερα στοιχεία τα οποία αποκομίζει το νέο ελληνικό κράτος από την περίοδο αυτή, συγκαταλέγονται τα νέα πολεοδομικά σχέδια, η θεσμοθέτηση νέων νόμων για την οργάνωση του χώρου και ένα σημαντικό δίκτυο υποδομών το οποίο αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία αναπτύσσονται οι υποδομές κατά τους επόμενους αιώνες.

Εικ.2.1.5: Μεσολόγγι 1864 Πηγή Υ.ΠΕ.ΚΑ

2.2 Πολεοδομικές εξελίξεις στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα

Στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, τα ιστορικά γεγονότα σε παγκόσμιο επίπεδο προκαλούν ανατροπές σε όλους τους τομείς της καθημερινότητας του ανθρώπου. Εκτός από τους δύο φονικούς παγκόσμιους πολέμους ο αιώνας αυτός χαρακτηρίζεται από ραγδαίες εξελίξεις στην τεχνολογία και τις επιστήμες καθώς και από μεγάλες αλλαγές αναφορικά με φλέγοντα κοινωνικά ζητήματα όπως η γυναικεία χειραφέτηση και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η Ελλάδα επηρεάζεται από τα ιστορικά τεκταινόμενα, τα οποία θα αφήσουν το δικό τους αποτύπωμα στην κοινωνία και το χώρο.

Κατά τον 20^ο αιώνα, διαμορφώνονται τα σημερινά σύνορα της Ελλάδας, έπειτα από διαρκείς πολέμους σε παγκόσμιο και τοπικό επίπεδο. Μερικά από τα πολεμικά γεγονότα του 20ου αιώνα τα οποία στιγματίζουν την ελληνική κοινωνία είναι: οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913), ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1919), η Μικρασιατική Εκστρατεία και η Καταστροφή (1919-1922), Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1939-1945), Εμφύλιος Πόλεμος (1946-1949) και η Τουρκική Εισβολή στην Κύπρο (1974). Κατά τη 2^ο μισό του 20^{ου} αιώνα, σταδιακά η οικονομία της χώρας αναπτύσσεται και αργότερα με την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αρχίζει μια νέα περίοδος εξελίξεων σε πολλούς τομείς.

Οι πολεοδομικές εξελίξεις τον 20^ο αιώνα, για το σύνολο των πόλεων και των οικισμών της ελληνικής επικράτειας, θα μπορούσαν να διαχωριστούν σε τρεις υποπεριόδους, ακολουθώντας τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες της εκάστοτε χρονικής περιόδου (Καρύδης, 2008, σελ. 247-252). Οι τρεις αυτές περίοδοι, δηλαδή, αντιστοιχούν στις πολεοδομικές εξελίξεις κατά τη διάρκεια:

(Α) του Μεσοπολέμου (1919-1939)

(Β) της Μεταπολεμικής Περιόδου μέχρι και το 1980 (1950-1980) και

(Γ) των δύο τελευταίων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα (1980-2000).

2.2.1. Πολεοδομικές εξελίξεις στη διάρκεια του Μεσοπολέμου 1919 - 1939

Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, η Ελλάδα οδηγείται σε μια αρκετά ρευστή πολιτική κατάσταση. Το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί το 1909, η επικράτηση του Βενιζέλου στην πολιτική σκηνή, οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913) και οι εδαφικές διευρύνσεις, οδηγούν με τη σειρά τους στη Μικρασιατική Καταστροφή και σε μια περίοδο αστάθειας στην πολιτική σκηνή. Σε οικονομικό επίπεδο, παρά τα διάφορα πολιτικά προβλήματα, πραγματοποιείται μια προσπάθεια οικονομικής ανασύνταξης και ενίσχυσης της βιομηχανικής ανάπτυξης, χωρίς όμως να επιτευχθούν οι οικονομικοί αυτοί στόχοι για μεγάλο χρονικό διάστημα. Παράλληλα, ως απόρροια της επεκτατικής πολιτικής της Μικρασιατικής εκστρατείας, της μετέπειτα καταστροφής και της ανταλλαγής πληθυσμών, πραγματοποιείται μια σειρά εξελίξεων σε κοινωνικό επίπεδο οι οποίες επηρεάζουν το σύνολο της ελληνικής επικράτειας (Καρύδης, 2008).

Σε χωρικό επίπεδο, αξίζει αρχικά να αναφερθεί ότι ήδη από τις αρχές του αιώνα ανάμεσα στην Ελλάδα και την υπόλοιπη Ευρώπη εντοπίζονται ορισμένες διαφοροποιήσεις. Συγκεκριμένα, τα αστικά κέντρα της Ελλάδας δεν φαίνεται να αντιμετωπίζουν προβλήματα από υπερσυγκέντρωση δραστηριοτήτων, όπως συμβαίνει με τα μεγάλα αστικά κέντρα των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών της υπόλοιπης Ευρώπης. Επιπλέον, η παρουσία του μοντέρνου κινήματος στην

ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική και την πολεοδομία του μεσοπολέμου δεν εκφράζεται με τον ίδιο τρόπο στην Ελλάδα κατά την ίδια περίοδο. Ακόμα και οι περιπτώσεις οργανωμένης δόμησης, οι οποίες υλοποιούνται λόγω του προσφυγικού κύματος του 1922, χαρακτηρίζονται από ορισμένες διαφοροποιήσεις σε σχέση με αντίστοιχες περιπτώσεις οργανωμένης δόμησης στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Εικ.2.2.1: Καταυλισμός προσφύγων στο Θησείο Πηγή:

https://www.efsyn.gr/themata/istorika/83646_eikones-toy-hthes-poy-zoyme-kai-simera

Συγκεκριμένα, τόσο κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, όσο και κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, καταγράφονται στα ελληνικά αστικά κέντρα σημαντικοί κοινωνικοί και χωρικοί μετασχηματισμοί. Παρατηρείται το φαινόμενο της εσωτερικής μετανάστευσης και ένα μεγάλο ποσοστό του αγροτικού πληθυσμού μετατρέπεται σταδιακά σε βιομηχανικό – εργατικό δυναμικό. Παράλληλα, θεσμοθετούνται νόμοι αναφορικά με το πλαίσιο ανάπτυξης διαφόρων λειτουργιών της πόλης. Στους παραπάνω μετασχηματισμούς, έρχεται να προστεθεί το σημαντικότερο γεγονός του μεσοπολέμου: η Μικρασιατική καταστροφή του 1922, η οποία συνοδεύεται από την ένταξη εκατομμυρίων προσφύγων στην ελληνική επικράτεια, φαινόμενο το οποίο, ανάμεσα σε διάφορους τομείς, επηρεάζει σημαντικά την πολεοδομική εξέλιξη των αστικών κέντρων (Γκιζελή, 1997).

Με την αφορμή του προσφυγικού κύματος, ιδρύεται το 1923 η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων με έδρα την Αθήνα, η οποία έχει βασικό στόχο την εξασφάλιση παραγωγικής απασχόλησης και στέγασης στους πρόσφυγες. Η Ε.Α.Π. φροντίζει να αποκτήσουν οι πρόσφυγες συναφή ενασχόληση με αυτή που είχαν στην πατρίδα τους, διακρίνοντας τους σε αστούς και αγρότες και παρέχοντας τους, αντίστοιχα, στέγαση στις πόλεις και στέγαση και ταυτόχρονα κλήρο στην ύπαιθρο.

Συνεπώς, τόσο η πληθυσμιακή σύσταση στην ελληνική ύπαιθρο, όσο και η διάρθρωση των πόλεων επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από την προσφυγική ροή.

Οι αγροτικοί οικισμοί οι οποίοι υλοποιούνται από την Ε.Α.Π. διαθέτουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους. Γενικότερα, τοποθετούνται σε επίπεδες εκτάσεις, ενώ η οργάνωση τους χαρακτηρίζεται από έναν απλουστευμένο ορθογωνικό γεωμετρικό κάναβο και από μακρείς δρόμους (Γκιζελή, 1997).

Εικ.2.2.2: Προσφυγικό χωριό στη Δυτική Θράκη. Πηγή:
<https://www.lifo.gr/now/greece/i-stegastiki-apokatastasi-ton-prosfygon>

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, οι πρόσφυγες οι οποίοι εντάσσονται στον αστικό χώρο φέρουν την ιδιότητα που διέθεταν ήδη από την πατρίδα τους: αυτή του εξειδικευμένου εργάτη ή του επιχειρηματία (Γκιζελή, 1997). Ως αποτέλεσμα, ενισχύεται η αστική δυναμικότητα στο επίπεδο καταμερισμού της εργασίας. Παράλληλα, μετασχηματίζονται τμήματα των αστικών κέντρων από απλές αστικές συνοικίες σε βιοτεχνικούς και βιομηχανικούς οικισμούς. Συνεπώς, ο βιομηχανικός και αστικός μετασχηματισμός στην Ελλάδα εκείνης της περιόδου είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με το προσφυγικό φαινόμενο. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι στην ουσία, μαζί με τους εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες οι οποίοι εγκαθίστανται στον ελληνικό χώρο, σχηματίζονται νέες παραγωγικές σχέσεις και κοινωνικές – ταξικές διαφοροποιήσεις (αστική – εργατική τάξη). Οι διαφοροποιήσεις αυτές συνδέονται άμεσα με την ήδη διαστρωματωμένη και ιεραρχημένη κοινωνία η οποία «μεταφυτεύεται» από τη Μικρά Ασία στην Ελλάδα. Κατά συνέπεια εμπλουτίζονται τα υφιστάμενα κοινωνικά στρώματα και οι γηγενής κοινωνικές τάξεις: αστική - εργατική τάξη, οι οποίες κάνουν ευδιάκριτη την παρουσία τους στον αστικό χώρο.

Σημαντικότερο όλων, το προσφυγικό κύμα διαδραματίζει ρόλο καταλυτικό στην νεοελληνική πόλη του μεσοπολέμου, καθώς οξύνονται τα προβλήματα στέγασης,

οπότε επιταχύνονται οι διαδικασίες για την οριστική επίλυση τους, μέσα από καινοτόμες πολεοδομικές ενέργειες, οικιστικά μέτρα και νομοθετικές ρυθμίσεις. Ουσιαστικά επιταχύνονται οι διαδικασίες οι οποίες αφορούν την ανάπτυξη των λειτουργιών και της μορφής της σύγχρονης πόλης.

Εικ.2.2.3: Ο συνοικισμός της Καισαριανής (5/10/1924) Αρχεία ΚΕΜΙΠΟ.. Πηγή: <https://epikoinonia.info/arthro-spyroy-tzoka-25-ma-oy-1923-gennisi-tis-kaisarianis/>

Συγκεκριμένα, ο ιστός των περισσότερων ελληνικών πόλεων υφίσταται μετασχηματισμούς, καθώς ανεγείρονται τόσο εργατικοί οικισμοί, όσο και κρατικοί προσφυγικοί οικισμοί με οργανωμένη δόμηση. Με την έντονη οικοδομική δραστηριότητα, την εμφάνιση των νέων οικισμών και τα ρυθμιστικά σχέδια πραγματοποιείται αφενός η επέκταση της πόλης, όμως αφετέρου τίθεται η βάση του φαινομένου της αυθαίρετης δόμησης, η οποία πράγματι αρχίζει να παρατηρείται από αυτή την περίοδο και έπειτα. Επιπλέον, λόγω της αυξημένης ανάγκης για στέγαση, εμφανίζεται για πρώτη φορά στον ελληνικό χώρο η πολυκατοικία. Αυτό συμβαίνει καθώς, κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, η κρατική παρέμβαση όσων αφορά το κτισμένο περιβάλλον, αρχίζει να παραχωρεί τη θέση της στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Το δομημένο περιβάλλον αναπτύσσεται είτε γραμμικά ακολουθώντας τις μεγάλες οδικές αρτηρίες (π.χ. Αθήνα – Πειραιάς), είτε σε στιβάδες γύρω από το κέντρο (Γκιζελή, 1997).

Σε θεσμικό επίπεδο, περί το 1923, εκτός από την ίδρυση του ΕΑΠ το οποίο αναφέρθηκε προηγουμένως και αφορά την οργανωμένη δόμηση για να καλυφθεί η ανάγκη στέγασης, ψηφίζεται το Νομοθετικό Διάταγμα «περί σχεδίων πόλεων και συνοικισμών του κράτους οικοδομής αυτών». Με αφορμή το διάταγμα αυτό, αν και

δεν θεσμοθετείται κάποιος ευρύτερος πολεοδομικός η χωροταξικός σχεδιασμός, θεσμοθετούνται νόμοι για την προστασία της μικροϊδιοκτησίας, την ασφάλεια και υγιεινή των κτιρίων, καθώς και την ορθολογική διάταξη των ιδιωτικών και κοινόχρηστων χώρων (Χατζοπούλου, 2015, σ.33).

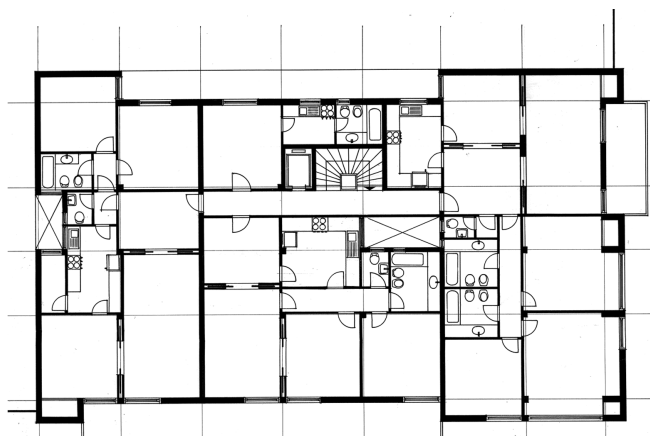
Εικ.2.2.4-5: Πολυκατοικίες του Μεσοπολέμου, οδός Σκουφά 2 & πλατεία Κολωνακίου (αριστερά), οδός Λευκωσίας 1 (δεξιά). Πηγή: <http://archaeologia.eie.gr/archaeologia/gr>

Το 1928 δημοσιεύεται το διάταγμα «περί καθορισμού των όρων και περιορισμών της εντός και εκτός ζώνης των πόλεων κλπ. ανεγέρσεως οικοδομών», το οποίο στοχεύει στον περιορισμό της εκτός σχεδίου δόμησης, όμως με την έκδοση κανονιστικών πράξεων με το πέρασμα των ετών, πραγματοποιούνται παρεκκλίσεις που επιτρέπουν τη δόμηση εκτός του σχεδίου της πόλης, για παράδειγμα κατά μήκος οδικών αξόνων.

Με τα δύο παραπάνω διατάγματα, ο χώρος πλέον οργανώνεται σε περιοχές εντός σχεδίου της πόλης, οι οποίες διαθέτουν όρους για τη δόμησή τους, δυνατές ορισμένων χρήσεων και έργων υποδομής και σε περιοχές εκτός σχεδίου για τις οποίες υπάρχουν περιορισμοί ως προς τη δόμηση τα έργα υποδομής και τη χρήση. Αυτή συνήθως είναι αγροτική, κτηνοτροφική ή βιοτεχνική και απαγορεύεται η αστικοποίηση της. Επιπλέον ο χώρος διακρίνεται σε περιοχές προ του 1923 και αντίστροφα. Ουσιαστικά, η μη ορθή εφαρμογή των παραπάνω νόμων αποτελεί, στην ουσία, ένα από τα αίτια της αυθαίρετης δόμησης (Χατζοπούλου, 2015).

Το 1929 δημοσιεύονται ο πρώτος ΓΟΚ (Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός), καθώς και ο νόμος 3741 «περί οριζοντίου ιδιοκτησίας», οι οποίοι θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην μεταγενέστερη διάρθρωση του κτισμένου χώρου, κυρίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

2.2.2. Η μεταπολεμική εξέλιξη των Ελληνικών Πόλεων 1950 - 1980

Εικ.2.2.6-7: Πολυκατοικία στα Ιλίσια, Λεωφόρος Βασιλίσσης Σοφίας 86 Αρχιτέκτων: Νίκος Βαλασαμάκης. Το κτήριο ανήκει στις πρώτες μοντέρνες πολυκατοικίες της μεταπολεμικής Αθήνας. Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/polykatoikia-sth-lewforo-basilisshs-sofias-86>

Μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, οι διαδικασίες παραγωγής χώρου οι οποίες έχουν διακοπεί επανέρχονται στο προσκήνιο. Ιστορικά βρισκόμαστε σε μια περίοδο κατά την οποία το μετεμφυλιακό κλίμα επηρεάζει την κοινωνία, οδηγώντας σε διχασμό και περιθωριοποίηση μεγάλο τμήμα της. Επιπλέον, στο μέσο περίπου της περιόδου, η επτάχρονη δικτατορία (1967 – 1974) θα εντείνει τα κοινωνικά προβλήματα. Στην Ελλάδα εκείνης της περιόδου, η αστικοποίηση δεν συνδέεται με τη διαδικασία εκβιομηχάνισης και συγκρότησης νέων πόλεων, όπως σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Στο μεταπολεμικό κλίμα, καθορίζονται από την αρχή της περιόδου οι αναπτυξιακοί άξονες της οικονομίας. Το μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης της χώρας μετά το 1950 διατηρεί το γεωργικό χαρακτήρα του και παράλληλα επιδιώκεται η ανάπτυξη του βιομηχανικού τομέα: σε επίπεδο καταναλωτικών προϊόντων και κατασκευών. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται και στον τομέα των υποδομών, ενώ η ιδιωτική πλευρά αναλαμβάνει την οικοδομική δραστηριότητα. (Καρύδης, 2008)

Η οικοδομική δραστηριότητα δεν χαρακτηρίζεται, λοιπόν, από τη συστηματική κρατική παρέμβαση, όπως συμβαίνει κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, αλλά πραγματοποιείται με ιδιωτική πρωτοβουλία, χωρίς να υφίσταται κάποιο ξεκάθαρο πλαίσιο οργάνωσης και ρυθμίσεων του κτισμένου περιβάλλοντος, το οποίο να ανταποκρίνεται στις χωρικές ανάγκες της περιόδου. Για παράδειγμα, αν και κατά τη δεκαετία του '70 δημοσιεύονται διατάγματα τα οποία στοχεύουν στην αντιμετώπιση της πόλης ως σύνολο και προτείνουν την κρατική παρέμβαση, είτε με οργανωμένη δόμηση, είτε με ενιαίο σχεδιασμό, σε αντίθεση με τα ισχύοντα διατάγματα τα οποία αντιμετωπίζουν το χώρο πιο μεμονωμένα, κανένα από αυτά δεν εγκρίνεται.

Ο ιδιωτικός τομέας, λοιπόν, έρχεται να καλύψει τα στεγαστικά ζητήματα, τα οποία επιδεινώνονται λόγω της διαρκούς εκροής του αγροτικού πληθυσμού προς τα αστικά κέντρα, σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '50. Η οικοδομή αναπτύσσεται είτε εντός σχεδίου πόλης, είτε με αυθαίρετη δόμηση σε εκτός σχεδίου περιοχές. Το φαινόμενο της αυθαίρετης δόμησης έχει ήδη παρατηρηθεί και στη διάρκεια του μεσοπολέμου, όμως παράλληλα πραγματοποιεί για πρώτη φορά την εμφάνιση του το

φαινόμενο της αντιπαροχής, τόσο στην Αθήνα όσο και σε αρκετές επαρχιακές πόλεις. Φυσικά, τόσο η αυτοστέγαση όσο και η αντιπαροχή όχι μόνο δεν επιλύουν το στεγαστικό πρόβλημα των χαμηλότερων εισοδηματικών τάξεων, αλλά επιπλέον οδηγούν σε φαινόμενα κερδοσκοπίας σε βάρος της γης. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, το φαινόμενο της αυθαίρετης δόμησης συνδέεται άμεσα με τη μη ορθή ερμηνεία και εφαρμογή των διαταγμάτων του 1923 και 1928 (Χατζοπούλου, 2015). Παράλληλα, ο πρώτος ΓΟΚ του 1929 νόμος 3741 «περί οριζοντίου ιδιοκτησίας», φαίνεται πως αποτελεί τη βάση για την ανοικοδόμηση των πόλεων με το σύστημα της αντιπαροχής.

Σε κάθε περίπτωση, τα αποτελέσματα της αντιπαροχής και της αυθαίρετης δόμησης είναι εμφανή στο σύγχρονο ιστό των αστικών κέντρων και έχουν συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στη σύγχρονη εικόνα της ελληνικής πόλης (Εικόνα 2.2.6).

Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του '60 και του '70, αναπτύσσεται ιδιαίτερα ο τουρισμός και διαχέεται τόσο σε παράκτιες ηπειρωτικές περιοχές, όσο και στα νησιωτικά συμπλέγματα. Παράλληλα, πραγματοποιεί την εμφάνισή του και το φαινόμενο της δεύτερης κατοικίας.

Εικ.2.2.6: Πολυκατοικίες της Αθήνας - Η σύγχρονη όψη της πόλης - Πηγή: <https://www.lifo.gr/guide/book/news/i-syghroni-athina-kai-i-polykatoikia-tis>

Επιπλέον, μόλις το 1972, δίνεται βάση στην προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς με την ανάθεση της μελέτης για την προστασία της Πλάκας. Πρόκειται για την πρώτη μορφή ανάπλασης οικισμού στη χώρα, ενώ μόλις την επόμενη χρονιά, προστίθενται στον ΓΟΚ διαδικασίες και προδιαγραφές προστασίας και διατήρησης παραδοσιακών αρχιτεκτονικών συνόλων και κτιρίων. Στην ουσία, εδώ καταγράφεται και η πρώτη προσπάθεια για τη θεσμοθέτηση νόμων για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Παράλληλα, την ίδια περίοδο πραγματοποιείται και η καταγραφή και αξιολόγηση των σημαντικότερων παραδοσιακών οικισμών και ιστορικών κέντρων της Ελλάδας, οπότε 421 οικισμοί κηρύσσονται ως παραδοσιακοί.

Σε θεσμικό επίπεδο, λοιπόν, με το Σύνταγμα του 1975, επιδιώκεται η προστασία του περιβάλλοντος, το οποίο καθιερώνεται ως έννομο προστατευόμενο αγαθό και το ίδιο το Κράτος υποχρεούται να το προστατεύει. Παράλληλα, οργανώνεται ο σχεδιασμός σε δύο διαφορετικά στάδια: σε αυτό του χωροταξικού σχεδιασμού και προγραμματισμού και σε αυτό του πολεοδομικού σχεδιασμού, του οποίου τη ρυθμιστική αρμοδιότητα επιμελείται το Κράτος. Επιπλέον, σημαντική θεσμική παρέμβαση αποτελεί και το εκσυγχρονιστικό πακέτο νόμων της περιόδου 1976-1979 το οποίο περιλαμβάνει τη θεσμοθέτηση των χρήσεων γης, του συντελεστή δόμησης και της προστασίας των δασών (Χατζοπούλου, 2015).

2.2.3. Από τη δεκαετία του '80 μέχρι τα τέλη του 20 αιώνα.

Οι δύο τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα χαρακτηρίζονται από πολυάριθμες αλλαγές, με τον αιώνα αυτό να φτάνει στο τέλος του με πολύ διαφορετικά δεδομένα σε σχέση με αυτά των δύο προηγούμενων περιόδων. Σε πολιτικό επίπεδο, πράγματι, επικρατούν συνθήκες σταθερότητας και ηρεμίας σε αντίθεση με το κοντινό παρελθόν και την πρόσφατη δικτατορία. Εδραιώνεται το δημοκρατικό πολίτευμα και η Ελλάδα διανύει μια νέα περίοδο με την ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), την 1^η Ιανουαρίου του 1981. Παράλληλα σε οικονομικό επίπεδο, πραγματοποιούνται διαδικασίες αποβιομηχάνισης σε όλη την επικράτεια με πρωταγωνίστρια την πρωτεύουσα, ενώ παράλληλα ενισχύεται η ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα και κυρίως οι κλάδοι του χρηματιστικού κεφαλαίου, καθώς και του τουρισμού και της αναψυχής. Σε κοινωνικό επίπεδο, καταγράφεται μια διόγκωση στα μεσαία στρώματα της κοινωνικής κλίμακας, μέσω της σταδιακής μισθωτοποίησης του εργαζόμενου πληθυσμού και της διατήρησης αυτοαπασχολούμενων και μικρο εργοδοτών σε υψηλά ποσοστά. Στην ουσία επικρατεί μια κοινωνική ομοιογένεια στον αστικό ιστό των μεγάλων ελληνικών πόλεων. Παράλληλα όμως, εισέρχονται στην ελληνική κοινωνία οικονομικοί μετανάστες από άλλες χώρες, δημιουργώντας μια νέα μορφή πολυπολιτισμικότητας, η οποία φαίνεται πως αφήνει το ίχνος της στον ιστό της πόλης (Καρύδης, 2008).

Σε αυτές τις συνθήκες, στις αρχές της δεκαετίας του '80, οι πολεοδομικές εξελίξεις φαίνεται πως διαφέρουν σε σχέση με αυτές των προηγούμενων δεκαετιών, καθώς οι πόλεις αναπτύσσονται με πολύ πιο γρήγορους ρυθμούς. Το σύνολο των οικισμών και αστικών κέντρων στην ελληνική επικράτεια, θα λέγαμε πως εντάσσεται πλέον σε ένα σύστημα επάλληλων ακτινικών σχέσεων το οποίο μπορεί να περιγραφεί σε μια πυραμιδοειδή μορφή. Στην κορυφή του συστήματος αυτού τοποθετείται η πρωτεύουσα, αμέσως μετά τοποθετείται η Θεσσαλονίκη ως δεύτερος μητροπολιτικός πόλος. Αμέσως πιο κάτω αναπτύσσεται μια σειρά αστικών κέντρων ως ισχυροί περιφερειακοί πόλοι. Στη συνέχεια ακολουθούν οι έδρες των νομών από τις οποίες εξαρτώνται οι αγροτικοί οικισμοί. Στην ουσία, το σύνολο των οικισμών της χώρας φαίνεται πως κυριαρχείται από τους περιφερειακούς και μητροπολιτικούς πόλους. Σε αυτούς συγκεντρώνεται και το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της χώρας, των βιομηχανικών συγκεντρώσεων, των υπηρεσιών, των δικτύων υποδομών, των διεθνών πυλών εισόδου – εξόδου της χώρας, της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, των ερευνητικών κέντρων της χώρας, των πολιτιστικών δραστηριοτήτων, καθώς και των πεδινών παραγωγικών γεωργικών περιοχών της χώρας (Λουκάκης 1997).

Παράλληλα, οι παράκτιοι οικισμοί αναπτύσσονται γύρω από τον τουρισμό την παραθεριστική κατοικία και την αναψυχή. Σε ότι αφορά τους αγροτικούς οικισμούς, αν και έχει περιοριστεί το φαινόμενο της εσωτερικής μετανάστευσης, καταγράφονται περιπτώσεις εγκατάλειψης ορεινών και νησιωτικών οικισμών.

Σε επίπεδο χωρικής διάρθρωσης της πόλης, στις περισσότερες των περιπτώσεων, η δομή της πόλης διαμορφώνεται σε ένα τυπικό σχήμα στο κέντρο του οποίου εντοπίζεται το ιστορικό κέντρο το οποίο αποτελεί τον πυρήνα. Σε αυτόν καταλήγουν ακτινικά οι κύριοι άξονες προσπέλασης της πόλης από την ενδοχώρα της. Το νεότερο τμήμα της πόλης αναπτύσσεται γύρω από τον ιστορικό πυρήνα και περιλαμβάνει κυρίως περιοχές κατοικίας. Στην περίοδο του μεσοπολέμου, οι αστικοί προσφυγικοί οικισμοί συγκροτήθηκαν εκτός του υφιστάμενου αστικού ιστού, κοντά στις βιομηχανικές περιοχές. Με το πέρασμα των χρόνων, όμως, οι οικισμοί αυτοί ενώνονται πια με τον αρχικό αστικό ιστό, λόγω της διαρκούς ζήτησης για κατοικία και γραφεία επιχειρήσεων. Δηλαδή, καταγράφεται μια διαρκής επέκταση του ιστού της πόλης, ο οποίος όμως διατηρεί τα χαρακτηριστικά της αρχικής δομής του (Λουκάκης 1997).

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, στα δύο μητροπολιτικά κέντρα της χώρας παρατηρείται η επέκταση των εμπορικών δραστηριοτήτων, της αναψυχής και των υπηρεσιών από το κέντρο, κατά μήκος των βασικών αξόνων οι οποίοι οδηγούν σε αυτό. Στις υπόλοιπες ελληνικές πόλεις οι αρχικοί πυρήνες εξακολουθούν να φιλοξενούν τις παραπάνω δραστηριότητες εξυπηρετώντας το σύνολο της πόλης. Παράλληλα, σε όλες τις πόλεις, οι βιομηχανικές περιοχές πλησίον του κέντρου παύουν να λειτουργούν και μεταφέρονται εκτός της πόλης, μακριά από περιοχές κατοικίας. Επιπλέον, λόγω της επέκτασης του πολεοδομικού ιστού οι περιφερειακές περιοχές δεύτερης κατοικίας μεταβάλλονται σταδιακά σε περιοχές μόνιμης κατοικίας.

Συνεπώς, την τελευταία εικοσαετία του 20^{ου} αιώνα, τα μεγάλα αστικά κέντρα αναπτύσσονται διαρκώς και διαχέονται προς τον αγροτικό χώρο. Η επέκταση όμως αυτή επιφέρει πολλές φορές προβλήματα επιβάρυνσης του φυσικού, του δομημένου ή και του ιστορικού περιβάλλοντος.

Για αυτό και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 (1981 – 1989) συντάσσεται μια σειρά νόμων με επίκεντρο τον Πολεοδομικό σχεδιασμό, τα κίνητρα περιφερειακής ανάπτυξης, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, τη διοικητική αποκέντρωση και αναδιάρθρωσή της, ενώ επιπλέον συντάσσεται και ο νέος Γ.Ο.Κ. (Χατζοπούλου, 2015).

Λόγος για την προστασία του φυσικού, πολιτιστικού και δομημένου περιβάλλοντος γίνεται και κατά την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο. Συγκεκριμένα, μέσα από διεθνείς συνδιασκέψεις, διατυπώνονται πολιτικές και υπογράφονται συνθήκες με στόχους: τον περιορισμό της ρύπανσης, την προστασία του περιβάλλοντος αλλά και της ποιότητας ζωής των ανθρώπων. Κάποιες από αυτές αποτελούν: η Διεθνής Διάσκεψη του Ρίο (1992), η Σύμβαση της Γρανάδας (1995), του Η Διεθνής Διάσκεψη του Κιότο (1997) και της Χάγης (2000). Έτσι, η Ευρώπη, στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, μέσα από διαπραγματεύσεις και συναινέσεις μεταξύ των Κρατών – μελών διαμορφώνει τους όρους και τις πολιτικές όχι μόνο για την προστασία του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και για μια

διευρωπαϊκή χωροταξική πολιτική η οποία περιλαμβάνει την ανάθεση και χωροθέτηση δημοσίων έργων με τη χρήση χρηματοδοτικών μηχανισμών. Στο πλαίσιο αυτό η Ελλάδα εντάσσει διάφορα έργα τα οποία πραγματοποιούνται μέσα από διαπραγματεύσεις της με την ΕΕ για τα κοινοτικά πλαίσια στήριξης. Τέτοια έργα αποτελούν για παράδειγμα το αεροδρόμιο των Σπátων, το μετρό της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, η ανάπλαση ιστορικών κέντρων και αρκετά έργα εξυγίανσης. Επιπλέον, τη δεκαετία του '90, σε συνέχεια των νόμων που θεσπίστηκαν κατά την προηγούμενη δεκαετία και σε σύμπνοια με τις Ευρωπαϊκές κατευθύνσεις πολιτικής, συντάσσονται και ψηφίζονται νόμοι σχετικά με τη βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας, την αειφόρο ανάπτυξη και το χωροταξικό σχεδιασμό (Χατζοπούλου, 2015).

Με το τέλος του 20^{ου} αιώνα, η πολεοδομική ανάπτυξη στη χώρα αρχίζει να λαμβάνει σταδιακά πολύ διαφορετικές διαστάσεις σε σχέση με το παρελθόν. Έννοιες όπως η αειφόρος και η βιώσιμη ανάπτυξη, η μη ρυπαίνουσα πόλη και η συνεκτική πόλη έρχονται στο προσκήνιο και αναμένεται να διαδραματίσουν ένα αρκετά σημαντικό ρόλο στις πολεοδομικές εξελίξεις στην αυγή του 21^{ου} αιώνα και μετέπειτα.

2.2.4. Επισκόπηση των πολεοδομικών εξελίξεων στην Ελλάδα του 20ου αιώνα

Ο 20ος αιώνας, αποτελεί τον αιώνα των μεγάλων πολέμων και καταστροφών, αλλά ταυτόχρονα και των αιώνων κατά τον οποίο καταγράφονται ραγδαίες εξελίξεις σε πολιτικά, κοινωνικά, τεχνολογικά, επιστημονικά ζητήματα και όχι μόνο. Σε αυτό το πλαίσιο, ο χώρος μεταβάλλεται και εξελίσσεται, καθώς από τα αστικά κέντρα με το νεοκλασικό αποτύπωμα του 19ου αιώνα οδηγούμαστε σταδιακά στις σύγχρονες πόλεις.

Τα αστικά κέντρα στην Ελλάδα του 20ου αιώνα διαγράφουν μια ραγδαία ανάπτυξη. Η μικρασιατική καταστροφή και η μετανάστευση αποτελούν κομβικό γεγονός το οποίο επιταχύνει τις διαδικασίες για την ανάπτυξη του αστικού ιστού και των λειτουργιών των πόλεων. Υλοποιούνται νέοι προσφυγικοί και εργατικοί οικισμοί και θεσπίζονται νόμοι για τον περιορισμό της αυθαίρετης δόμησης και την οργάνωση του χώρου. Το αστικό περιβάλλον συνεχίζει να εξελίσσεται με τη λήξη των πολέμων, καθώς στο πλαίσιο ανάπτυξης το οποίο τίθεται, ο ιδιωτικός τομέας αναλαμβάνει πλέον την οικοδομική δραστηριότητα στις πόλεις, προκειμένου να καλυφθούν οι πληθυσμιακές ανάγκες λόγω της έντονης αστικοποίησης. Το φαινόμενο της αντιπαροχής οδηγεί στην κατασκευή αμέτρητων πολυκατοικιών, ενώ η αυθαίρετη δόμηση η οποία ήδη εμφανίζεται κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, πραγματοποιεί πάλι την εμφάνισή της παρά τις προσπάθειες οργάνωσης του χώρου με θεσμικά μέτρα. Στα τέλη του αιώνα, με την εδραίωση της δημοκρατίας και την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στο γενικότερο πλαίσιο ανάπτυξης της χώρας, ο πληθυσμός συγκεντρώνεται στα αστικά κέντρα τα οποία διαχέονται στον αγροτικό χώρο. Η ραγδαία ανάπτυξη φαίνεται πως επιβαρύνει το φυσικό, δομημένο και ιστορικό περιβάλλον, οπότε και θεσπίζονται νόμοι για την προστασία αυτών.

Τόσο ο αστικός, όσο και ο περιφερειακός χώρος επηρεάζεται από τις εξελίξεις. Στις αρχές του 20ου αιώνα καταγράφεται μια πρώτη εσωτερική μετανάστευση, καθώς ο εγχώριος αγροτικός πληθυσμός μετατρέπεται σε βιομηχανικό εργατικό δυναμικό. Μετά τη μικρασιατική καταστροφή, όμως, τα δεδομένα αλλάζουν, καθώς οργανώνονται νέοι αγροτικοί οικισμοί για την κάλυψη των στεγαστικών αναγκών των

προσφύγων. Με τη λήξη των πολέμων, καταγράφεται πάλι μια εσωτερική μετανάστευση από τον περιαστικό στον αστικό χώρο, η οποία συνεχίζεται μέχρι τα τέλη του αιώνα, καθώς πια τα αστικά κέντρα προσφέρουν μια πληθώρα ευκαιριών και δυνατοτήτων για τον πληθυσμό της χώρας. Ωστόσο, από τη δεκαετία του 80' και έπειτα, τόσο η απότομη διάχυση των αστικών κέντρων στον περιαστικό χώρο όσο και οι κατευθύνσεις περιβαλλοντικής πολιτικής από την Ε.Ε., οδηγούν στην ανάγκη προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και τη θέσπιση σχετικών νόμων.

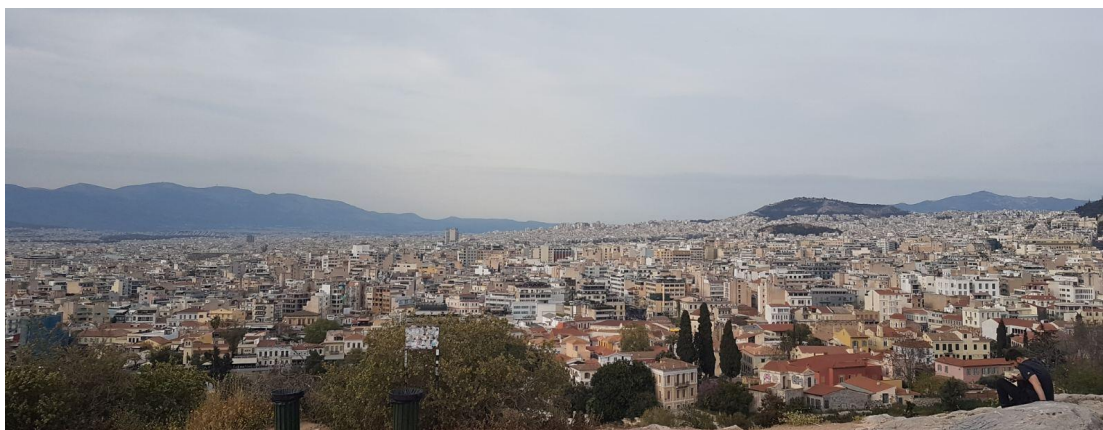
Σε ότι αφορά τα δίκτυα και τις υποδομές, ενώ υλοποιούνται έργα ανά διαστήματα στη διάρκεια του αιώνα, προς τα τέλη του καταγράφεται η σημαντικότερη ανάπτυξη. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της διευρωπαϊκής χωροταξικής πολιτικής υλοποιούνται σημαντικά δημόσια έργα, ανάμεσα στα οποία: το αεροδρόμιο των Σπάτων, το μετρό της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, η ανάπτυξη ιστορικών κέντρων και αρκετά έργα εξυγίανσης.

Συνοψίζοντας, ο 20^{ος} αιώνας βρίσκει την Ελλάδα αντιμέτωπη με το προσφυγικό ζήτημα και τους Παγκόσμιους Πολέμους με τη λήξη των οποίων ξεκινάει μια πορεία προσπάθειών για την ανάκαμψη και ανάπτυξη της χώρας. Από τις αρχές του αιώνα μέχρι και τα τέλη του καταγράφεται συνολικά μια εκτεταμένη οικιστική ανάπτυξη στις πόλεις και στους οικισμούς της χώρας. Από την κατασκευή των προσφυγικών οικισμών, στην εμφάνιση της αυθαίρετης δόμησης και της αντιπαροχής, έρχεται μια νέα περίοδος, κατά την οποία αν και δεν έχουν επιλυθεί διάφορα χωρικά ζητήματα, η παγκοσμιοποίηση και η ένταξη στην ΕΕ στρέφουν σταδιακά το ενδιαφέρον στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και στην προστασία του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Με το πέρας του αιώνα αυτού, έννοιες όπως η βιώσιμη πόλη, η αειφόρος ανάπτυξη και η συνεκτική πόλη έρχονται να διαδραματίσουν πρωτεύοντα ρόλο στη χωρική ανάπτυξη και την πολεοδομική εξέλιξη η οποία καταγράφεται στη διάρκεια του μετέπειτα αιώνα, του αιώνα που διανύουμε σήμερα.

2.3 Πολεοδομικές εξελίξεις στην Ελλάδα του 21ου αιώνα: 2000 – 2022

2.3.1 Σύγχρονες πόλεις: 2000-2022

Εν έτη 2022, πραγματοποιώντας μια μικρή αναδρομή στην τελευταία εικοσαετία, την πρώτη αυτή 20ετία του αιώνα που διανύουμε, παρατηρούμε ότι οι Ελληνικές πόλεις χαρακτηρίζονται από ραγδαίες χωρικές εξελίξεις και διαρκείς αλλαγές, οι οποίες φαίνεται πως θα διαδραματίσουν έναν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των αστικών κέντρων του μέλλοντος.

Εικ.2.3.1: Το σύγχρονο αστικό τοπίο από ψηλά, Αθήνα, Κέντρο Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Στη διάρκεια του αιώνα που διανύουμε, περίοδοι κρίσεων και περίοδοι ανάπτυξης διαδέχονται η μια την άλλη, αφήνοντας το δικό τους αποτύπωμα στον αστικό χώρο. Παράλληλα, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και της ραγδαίας τεχνολογικής εξέλιξης, ο αστικός σχεδιασμός σταδιακά αποκτά νέα εργαλεία τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν προς μια κατεύθυνση βιώσιμης αστικής ανάπτυξης, με σεβασμό στο περιβάλλον και τον άνθρωπο.

Σε χωρικό επίπεδο, η δομή των ελληνικών αστικών κέντρων εξακολουθεί να διατηρεί το τυπικό σχήμα, όπως έχει ήδη διαμορφωθεί κατά τον προηγούμενο αιώνα, στο κέντρο του οποίου εντοπίζεται το ιστορικό κέντρο – πυρήνας στο οποίο καταλήγουν ακτινικά οι κύριοι άξονες προσπέλασης της πόλης. Το κέντρο χαρακτηρίζεται περισσότερο από δραστηριότητες εμπορίου, αναψυχής και τουρισμού, ενώ περιφερειακά αναπτύσσεται περισσότερο η κατοικία. Βέβαια, οι δύο μητροπόλεις χαρακτηρίζονται από περισσότερους πόλους δραστηριοτήτων εκτός του πυρήνα τους, στις περιοχές των προαστίων.

Ειδικότερα στην πρωτεύουσα, σημαντικό ρόλο στη χωρική διάρθρωση αλλά και τη λειτουργία της πόλης διαδραματίζει το έργο του υπόγειου σιδηροδρομικού δικτύου, του μετρό. Η κατασκευή του αν και ξεκίνησε ήδη από το 1992 και η λειτουργία των πρώτων σταθμών ήδη από το 2000, μέχρι σήμερα, συνεχίζουν να πραγματοποιούνται έργα τόσο για την επέκταση του υφιστάμενου δικτύου όσο και για την κατασκευή νέας γραμμής, ενώ μέχρι σήμερα συνεχίζουν να παραδίδονται προς χρήση στο επιβατικό κοινό νέοι σταθμοί (Αττικό Μετρό Α.Ε., 2021). Η λειτουργία του μετρό, όχι μόνο αποφέρει σημαντικά αναπτυξιακά και κοινωνικοοικονομικά οφέλη, αλλά επιπλέον συμβάλει στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, με τη μείωση της κυκλοφορίας των Ι.Χ και κατ' επέκταση τη μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα.

Εικ.2.3.2: Σχέδιο Ανάπτυξης Γραμμών Μετρό Αθήνας Πηγή: https://www.ametro.gr/?page_id=269

Ήδη από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα, κοινό χαρακτηριστικό των σύγχρονων ελληνικών αστικών κέντρων συνεχίζει να αποτελεί η πολυκατοικία. Με μια παύση κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης (2009 – 2019 περίπου), τόσο κατά την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, όσο και κατά τα τρία με τέσσερα τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονη οικοδομική δραστηριότητα όσον αφορά την ανέγερση νέων πολυκατοικιών. Οι νέες πολυκατοικίες χωροθετούνται στα ελάχιστα ελεύθερα οικόπεδα των αστικών κέντρων, σε μεγαλύτερο βαθμό περιφερειακά του κέντρου, ή σε πολλές περιπτώσεις ανεγείρονται στη θέση μονοκατοικιών με αντιπαροχή. Σε κάθε περίπτωση, η πολυκατοικία έρχεται να καλύψει την ολοένα και αυξανόμενη ανάγκη για στέγαση στα αστικά κέντρα στα οποία ο πληθυσμός συνεχίζει να αυξάνεται, όσο μετακινούνται σε αυτά άνθρωποι από την ύπαιθρο, μετανάστες από άλλες χώρες, ή γενικά κάτοικοι του εξωτερικού για επαγγελματικούς ή άλλους λόγους.

Όσον αφορά τα νέα κτίρια, τόσο τα κτίρια κατοικιών όσο και τα νέα κτίρια άλλων χρήσεων τα οποία ανεγείρονται τα τελευταία χρόνια, όπως παραδείγματος χάρη, κτίρια γραφείων, ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην ενεργειακή απόδοση των κτιρίων αυτών. Στην ουσία οι νέες κατασκευές, μέσα από τη χρήση των κατάλληλων δομικών υλικών και μηχανολογικών εγκαταστάσεων, στοχεύουν στην εξοικονόμηση ενέργειας και τη μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα. Ήδη από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα γίνεται λόγος για τις βιώσιμες και μη ρυπαίνουσες πόλεις και τα ενεργειακά κτίρια αποτελούν μια σημαντική παράμετρο των πόλεων αυτών. Βέβαια, το πεδίο εφαρμογής των ενεργειακών κτιρίων φαίνεται πως βρίσκεται σε ένα αρχικό στάδιο και με τα χρόνια αναμένονται εξελίξεις στον αυτόν τον τομέα.

Σε θεσμικό επίπεδο, την τελευταία 20ετία εγκρίνεται μια σειρά νόμων οι οποίοι αφορούν άμεσα το αστικό περιβάλλον, ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγονται

σημαντικοί νόμοι σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος και τον χωροταξικό σχεδιασμό, αλλά και την οικοδομική δραστηριότητα.

Αναφορικά με το φυσικό περιβάλλον και το χωροταξικό σχεδιασμό, όπως ήδη είχε αρχίσει από την τελευταία 20ετία του 20^{ου} αιώνα να συμβαίνει, τον 21^ο αιώνα συνεχίζουν να θεσπίζονται σχετικοί νόμοι καθώς η ανάγκη για τη διασφάλιση του περιβάλλοντος, των λειτουργιών και της δομής των πόλεων συνεχίζει να είναι επιτακτική. Παραδείγματος χάρη, το 2008 εγκρίνεται το πρώτο Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της χώρας το οποίο στοχεύει στον προσδιορισμό στρατηγικών κατευθύνσεων τόσο για την ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη, όσο και την αειφόρο οργάνωση του χώρου για τα επόμενα 15 χρόνια. Αργότερα, το 2014 ψηφίζεται ο ν.4269/2014 «Χωρική και πολεοδομική μεταρρύθμιση – Βιώσιμη Ανάπτυξη» ο οποίος εισάγει τέσσερα συστήματα σχεδιασμού, τα οποία, σχετίζονται με νέες μορφές χωροταξικών πλαισίων και χωρικών – ρυμοτομικών σχεδίων (Χατζοπούλου, 2015).

Όσον αφορά την οικοδομική δραστηριότητα, το 2000 ψηφίζεται ο ν.2831 ο οποίος τροποποιεί τον Γενικό Οικοδομικό Κανονισμό του 1985, ώστε αυτός να ανταποκρίνεται στα σύγχρονα δεδομένα. Παραδείγματος χάρη, ο ν.2831 λαμβάνει υπόψη την ανάγκη για χρήση συστημάτων ήπιων μορφών ενέργειας στα κτίρια, τις αναγκαίες απαιτήσεις για τη μετακίνηση ατόμων με ειδικές ανάγκες, τις σχετικές κατευθύνσεις της ΕΕ, καθώς και τις διεθνείς συμβάσεις και οδηγίες για την ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, όπως η Σύμβαση της Γρανάδας (1985). Επιπλέον, γίνεται λόγος για τα παθητικά και ενεργητικά ηλιακά συστήματα θέρμανσης ή δροσισμού και τα βιοκλιματικά κτίρια. Ο ΓΟΚ τροποποιείται ξανά το 2012 με τον ν.4067/2012 (Νέος Οικοδομικός Κανονισμός), ακολουθώντας τις ανάγκες από τις εξελίξεις που δημιουργούνται, όπως: η κλιματική αλλαγή, η ανάγκη για εξοικονόμηση ενέργειας, η συνεκτική πόλη, η υποβάθμιση του κέντρου των πόλεων και του περιβάλλοντος. Σε αυτό το πλαίσιο με τον ΝΟΚ εισάγονται παράμετροι όπως για παράδειγμα ο σχεδιασμός με περιβαλλοντικά κριτήρια και η απόσυρση παλαιών ενεργοβόρων κτιρίων, με στόχο η οικοδομική δραστηριότητα να ανταποκρίνεται στις διαρκείς εξελίξεις της επιστήμης και της τεχνολογίας. Μέχρι σήμερα, σχεδόν κάθε χρόνο από το 2014 και έπειτα, εγκρίνονται νέοι νόμοι οι οποίοι τροποποιούν άρθρα του ΝΟΚ, προκειμένου ο Οικοδομικός Κανονισμός να συμπορεύεται με τις σύγχρονες εξελίξεις (Χατζοπούλου, 2015).

Μιλώντας για βιώσιμες πόλεις, ένα ακόμα κοινό χωρικό χαρακτηριστικό των ελληνικών πόλεων του 21^{ου} αιώνα αποτελούν οι ποικίλες πολεοδομικές – αστικές αναπλάσεις μικρότερης ή μεγαλύτερης κλίμακας οι οποίες πραγματοποιούνται με γνώμονα τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη. Αναπλάσεις καταγράφονται σε όλα σχεδόν τα αστικά κέντρα της χώρας, όμως οι περισσότερες αναπλάσεις μεγάλης κλίμακας καταγράφονται σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Ανάμεσα σε μια πληθώρα παραδειγμάτων, μερικά από αυτά αποτελούν: πολεοδομικά έργα τα οποία πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα το 2004, όπως η Ενοποίηση των Αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας (2002), η ανάπλαση του πρώην Αεροδρομίου στο Ελληνικό, στην Αθήνα (2020-2025), η Ανάπλαση Νέας Παραλίας Θεσσαλονίκης (2006-2014) και η ανάπλαση του χώρου της Διεθνούς Έκθεσης στη Θεσσαλονίκη (2024).

Εικ.2.3.3: Master Plan της αστικής ανάπτυξης στο Ελληνικό, Πηγή: <https://theellinikon.com.gr/>

Θα εστιάσουμε στο παράδειγμα του Ελληνικού, καθώς σε αυτό φαίνεται πως συμπυκνώνονται όλα εκείνα τα δεδομένα τα οποία περιγράφουν τις σύγχρονες τάσεις του αστικού σχεδιασμού, όχι μόνο σε τοπικό αλλά και σε διεθνές επίπεδο. Η περιοχή του Ελληνικού, του πρώην Διεθνούς Αεροδρομίου εκτείνεται σε 6.200.000 τ.μ. ανάμεσα στον Υμηττό και τις παραλίες της Αθηναϊκής Ριβιέρας. Σε αυτό το χώρο πρόκειται να αναπτυχθεί ένα έργο αστικής ανάπτυξης το οποίο θα περιλαμβάνει μια ποικιλία δραστηριοτήτων και λειτουργιών. Σύμφωνα με τον επίσημο ιστότοπο του έργου, το νέο Πάρκο του Ελληνικού θα εκτείνεται σε 2.000.000 τ.μ. και θα αποτελέσει ένα από τα μεγαλύτερα παραλιακά πάρκα σε ολόκληρη την Ευρώπη. Σε άμεση σχέση με το πάρκο και την ακτογραμμή το σχέδιο προβλέπει κτίρια ξενοδοχείων, κατοικιών, εταιριών καθώς και δραστηριότητες αθλητισμού, εμπορίου και αναψυχής. Όπως αναγράφεται στην επίσημη ιστοσελίδα στόχο του εγχειρήματος αποτελεί η «...οικοδόμηση μιας νέας ελληνικής πόλης, σχεδιασμένης πάνω στις αρχές της βιωσιμότητας...» ενώ παράλληλα, «...Όλα τα κτίρια θα πληρούν τα υψηλότερα πρότυπα αειφορίας...». Μάλιστα, όπως αναφέρεται σχετικά με το έργο, αυτό: «...αντιπροσωπεύει το μέλλον της αστικής ανάπτυξης στην Ευρώπη και αποτελεί ένα πρότυπο ανάπτυξης παράκτιων ακινήτων σε όλο τον κόσμο...» και «...έρχεται να προσφέρει έναν τεχνολογικά προηγμένο, αειφόρο τρόπο ζωής...» (The Ellinikon, 2023).

Παράλληλα, στο Ελληνικό αναμένεται να κατασκευαστεί ο “Marina Tower”, ένας ουρανοξύστης, ύψους 200 μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας. Θα περιλαμβάνει 200 διαμερίσματα σε 45 ορόφους και με την ολοκλήρωσή του, το 2026, θα αποτελεί το ψηλότερο κτίριο στην Ελλάδα και ένα από τα συνολικά έξι ψηλά κτίρια που θα ανεγερθούν στο Ελληνικό. Φυσικά, ο ουρανοξύστης έχει προκαλέσει πλήθος συζητήσεων, σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο ένα τέτοιο οικοδόμημα 200 μέτρων εναρμονίζεται στο αττικό τοπίο.

Εικ.2.3.4: Φωτορεαλιστική Απεικόνιση “Marina Tower”, Πηγή: <https://www.huffingtonpost.gr/>

Επιπλέον, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το Ελληνικό έχει σχεδιαστεί για να λειτουργήσει ως μια «έξυπνη» πόλη, η οποία θα αξιοποιεί τεχνολογίες για να προσφέρει βιωσιμότητα στις λειτουργίες της κατοικίας, της εργασίας και της ψυχαγωγίας. Στην ουσία, συγκαταλέγεται ανάμεσα στις πρώτες αστικές αναπλάσεις τέτοιου μεγέθους παγκοσμίως που ενσωματώνουν ευθύς εξαρχής τεχνολογίες «έξυπνης πόλης», όπως το Internet of Things, αναλύσεις δεδομένων, δίκτυο οπτικών ινών υψηλής ταχύτητας και πλήρες δίκτυο 5G. Συγκεκριμένα, στις τεχνολογίες συμπεριλαμβάνονται: ψηφιακή συνδεσιμότητα (ενσύρματη και ασύρματη), τεχνολογίες για έξυπνο σπίτι και έξυπνο γραφείο, έξυπνα συστήματα μέτρησης, φωτισμού, διαχείρισης απορριμμάτων, στάθμευσης, κυκλοφορίας, συστήματα πλοήγησης επαυξημένης πραγματικότητας (AR) – για τη βέλτιστη λειτουργία και αποδοτικότητα όλου του εξοπλισμού και των δικτύων εξωτερικού χώρου, λύσεις για το περιβάλλον και την ασφάλεια – για τη διαφύλαξη της φύσης και της ευεξίας, καθώς και ειδική εφαρμογή για κινητά, για εύχρηστη και ενιαία πρόσβαση σε όλες τις ψηφιακές υπηρεσίες τόσο για κατοίκους όσο και για επισκέπτες (The Ellinikon, 2023).

Το Ελληνικό αποτελεί ένα έργο το οποίο απαιτεί χρόνια μέχρι να υλοποιηθεί, όμως μιλώντας για «έξυπνες» πόλεις, στην Ελλάδα έχουμε ήδη παραδείγματα εφαρμογής αυτής της τεχνολογίας σε ορισμένες πόλεις της περιφέρειας. Μερικές από αυτές είναι τα Τρίκαλα, η Λάρισα και ανάμεσα στα νησιά της Ελλάδας, η Τήλος. Για παράδειγμα, στην περίπτωση των Τρικάλων στο πλαίσιο της «έξυπνης» πόλης έχουν ήδη πραγματοποιηθεί: αυτοματοποιημένα κέντρα εξυπηρέτησης πολιτών, δωρεάν εφαρμογή ψηφιακών υπηρεσιών για τα κινητά τηλέφωνα, ασύρματη πρόσβαση σε υπηρεσίες του δήμου και στο διαδίκτυο με κάλυψη σε όλο το εμπορικό κέντρο των Τρικάλων, σύστημα έξυπνου φωτισμού, σύστημα παρακολούθησης περιβαλλοντικών

συνθηκών, πλατφόρμα έξυπνης πόλης η οποία αξιοποιεί τα πλεονεκτήματα του Internet of Things, σύστημα παρακολούθησης λειτουργίας φωτεινών σηματοδοτών της πόλης, Ολοκληρωμένο Σύστημα Γεωγραφικών Πληροφοριών (GIS) καθώς και αυτόματα driverless buses τα οποία λειτουργούν χωρίς οδηγό (Trikala City, 2022).

Εικ.2.3.5:Λεωφορείο χωρίς οδηγό στα Τρίκαλα

Πηγή: <https://www.theguardian.com/cities/2018/sep/04/trikala-greece-first-smart-city>

Διανύοντας τον 21^ο αιώνα, η παγκοσμιοποίηση, οι εξελίξεις στις επιστήμες την τεχνολογία και τις τηλεπικοινωνίες, φαίνεται πως προσφέρουν νέα εργαλεία για τον πολεοδομικό σχεδιασμό και ευκαιρίες για βιώσιμες και «έξυπνες» πόλεις. Βρισκόμαστε σε ένα κομβικό σημείο, στο οποίο η σωστή αξιοποίηση των εργαλείων που διαθέτουμε μπορεί πραγματικά να εξασφαλίσει την αιφώρο ανάπτυξη των αστικών κέντρων.

2.3.2 Επισκόπηση των πολεοδομικών εξελίξεων στην Ελλάδα του 21ου αιώνα

Συνοψίζοντας, ο αστικός χώρος στην Ελλάδα του 21ου αιώνα μεταβάλλεται διαρκώς, σε σύμπνοια με τις ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο. Αν και ο πολεοδομικός ιστός διατηρεί τη δομή του προηγούμενου αιώνα και συνεχίζει να επεκτείνεται ακτινικά γύρω από την πόλη, νέες τεχνολογίες εμφανίζονται στο χώρο του. Τεχνολογίες και εργαλεία τα οποία δίνουν νέες δυνατότητες σε επίπεδο μεταφορών, υποδομών και κτιριακών κατασκευών, αλλά και εργαλεία τα οποία προσφέρουν αυτοματισμούς και συστήματα έξυπνων πόλεων και εφαρμόζονται παράλληλα με τις σύγχρονες αστικές αναπλάσεις.

Παρατηρώντας τα σύγχρονα αστικά κέντρα της ελληνικής επικράτειας, φαίνεται πως οι πολεοδομικές εξελίξεις παρουσιάζουν ομοιότητες και διαφορές από πόλη σε πόλη. Ωστόσο, παρατηρούνται σημαντικές ομοιότητες σε ότι αφορά τον σύγχρονο αστικό χώρο της πρωτεύουσας και της συμπρωτεύουσας και αντίστοιχα το χώρο στο σύνολο των πόλεων της ευρύτερης περιφέρειας. Από τη μια πλευρά, δηλαδή, η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη αποκτούν σταδιακά όλα εκείνα τα χωρικά συστατικά, ή εξελίσσουν τα

ήδη υπάρχοντα, τα οποία περιγράφουν τις σύγχρονες πόλεις σε παγκόσμιο επίπεδο: αερομεταφορές, υπόγειος σιδηρόδρομος, ουρανοξύστες και αστικές αναπλάσεις με τεχνολογίες έξυπνης πόλης. Από την άλλη πλευρά, στις μικρότερες ελληνικές πόλεις, όπως αυτές που αναφέρονται προηγουμένως, βρίσκονται σε εξέλιξη μικρότερες σε έκταση αστικές αναπλάσεις ή χωρικά σχέδια, όπου σε πολλές περιπτώσεις συνοδεύονται από έξυπνη τεχνολογία, όπως στα Τρίκαλα και την Τήλο, όπως αναφέρονται παραπάνω. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη μικρή έκταση των πόλεων αυτών και την άμεση επαφή με το περιαστικό και φυσικό περιβάλλον, ίσως καθιστά τις πόλεις της περιφέρειας ιδανικό πεδίο ανάπτυξης πρότυπων χωρικών εφαρμογών σε επίπεδο αειφόρου ανάπτυξης και βιωσιμότητας, σε αντίθεση με τους μητροπολιτικούς πόλους της χώρας, όπου το μέγεθος και η συνθετότητα του αστικού ιστού δεν προσφέρουν την ίδια ευκαιρία. Στην ουσία, στις μέρες μας, σταδιακά οι δύο μητροπόλεις αναπτύσσονται ακολουθώντας το παγκοσμιοποιημένο μοντέλο της πόλης, ενώ φαίνεται πως οι περιφερειακές πόλεις ακολουθούν χωρικές προσεγγίσεις σε μια διαφορετική κλίμακα, πιο κοντά στα ανθρώπινα μέτρα και στο φυσικό περιβάλλον.

Ολοκληρώνοντας, λοιπόν, την επισκόπηση των πολεοδομικών εξελίξεων στην Ελλάδα, στη διάρκεια των 200 χρόνων από την επανάσταση, παρακάτω εστιάζουμε στην περίπτωση της Σπάρτης. Παρακολουθώντας τόσο την εξέλιξή της στο ίδιο χρονικό διάστημα, όσο και τα σύγχρονα χωρικά δεδομένα, θα διερευνήσουμε τις ευκαιρίες και τις προκλήσεις με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπη η πόλη σήμερα σε χωρικό επίπεδο.

3. Μελέτη Περίπτωσης – Η Πολεοδομική εξέλιξη της Σπάρτης

3.1. Γενικά στοιχεία για την πόλη της Σπάρτης

3.1.1. Γεωγραφία της περιοχής

Η Σπάρτη αποτελεί την πρωτεύουσα, καθώς και το μεγαλύτερο αστικό, οικονομικό και εμπορικό κέντρο του νομού Λακωνίας, ο οποίος εκτείνεται στο νοτιοανατολικό άκρο της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Συνορεύει στα βόρεια και στα ανατολικά με το νομό Αρκαδίας και στα δυτικά με το νομό Μεσσηνίας, ενώ βρέχεται στα ανατολικά από το Μυρτώο Πέλαγος, στα νότια από τον Λακωνικό κόλπο και στα δυτικά από το Μεσσηνιακό κόλπο. Χαρακτηριστικά φυσιογνωμικά στοιχεία της Λακωνίας αποτελούν τα επιβλητικά βουνά, οι εύφορες πεδιάδες, τα εντυπωσιακά σπήλαια και η εκτεταμένη ακτογραμμή.

Εικ.3.1.1-2: Η θέση της Σπάρτης στο νότιο τμήμα της Πελοποννήσου (αριστερά) Πηγή: <https://el.wikipedia.org> και οι τέσσερις δήμοι του νομού Λακωνίας και οι Δημοτικές Ενότητες (δεξιά) Πηγή: <https://shop12520.tinerahbek.com>

Ο νομός Λακωνίας αποτελείται από τέσσερις δήμους: το Δήμο Σπάρτης, το Δήμο Ευρώτα, το Δήμο Ανατολικής Μάνης και το Δήμο Μονεμβασιάς. Ο Δήμος Σπάρτης, από βορρά προς νότο, χωρίζεται σε τρεις ενότητες, την ορεινή διακοπτόμενη από φαράγγια ενότητα, την ημιορεινή ζώνη και την πεδινή με το μεγάλο κάμπο της Σπάρτης. Μεγάλο μέρος της περιοχής καταλαμβάνουν οι δύο μεγάλοι ορεινοί όγκοι: του Ταυγέτου δυτικά και του Πάρνωννα ανατολικά του νομού. Στην πεδινή έκταση η οποία σχηματίζεται ανάμεσα από τα δύο βουνά ρέει ο Ευρώτας, το μοναδικό ποτάμι του νομού, ενώ παράλληλα εντοπίζεται μια σειρά δευτερευόντων ρεμάτων με γενική διεύθυνση κάθετη προς τον Ευρώτα, στον οποίο και εκβάλλουν (Βάσση, και συν., 2016).

Ο Δήμος Σπάρτης αποτελείται από τις δημοτικές ενότητες Σπάρτης, Θεραπνών, Μυστρά, Οινούντος, Πελλάνας, Φαρίδος και Καρυών. Χαρακτηρίζεται ως Μεσαίος προς Μεγάλος Ηπειρωτικός Δήμος με χαρακτήρα αγροτικό και τουριστικό. Η πόλη της Σπάρτης αποτελεί έδρα του Δήμου, ενώ ο Μυστράς την ιστορική έδρα αυτού. Το φυσικό περιβάλλον της ευρύτερης περιοχής του Δήμου Σπάρτης χαρακτηρίζεται από ποικιλία φυσικών πόρων και περιβαλλοντικών αγαθών. Το μεγαλύτερο τμήμα

(περίπου 61%) της περιοχής καλύπτεται από φυσική και ημιφυσική βλάστηση, ενώ περίπου το 34% της περιοχής εντάσσεται σε καθεστώς προστασίας (περιοχή Natura 2000 και καταφύγια άγριας ζωής) (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2015-2019, 2016).

Η Σπάρτη απέχει 213 χιλιόμετρα από την Αθήνα, επικοινωνεί οδικά με την Καλαμάτα και την Τρίπολη, αλλά και με τις περιοχές της νότιας Πελοποννήσου, ενώ δεν διαθέτει σιδηροδρομικό δίκτυο. Στο κέντρο της πόλης συναντιούνται οι δύο κεντρικοί δρόμοι, η οδός Κωνσταντίνου Παλαιολόγου από βορρά προς νότο και η οδός Λυκούργου από ανατολή προς δύση. Στην διασταύρωση των οδών αυτών τοποθετούνται η κεντρική πλατεία της πόλης και το πολεοδομικό κέντρο. Η πόλη διαθέτει επιπλέον, περιφερειακό δρόμο στα όρια του σχεδίου πόλης (ανατολική περιοχή).

3.1.2. Οικονομικά και δημογραφικά στοιχεία

Ο αγροτικός τομέας, αποτελεί το σημαντικότερο παραγωγικό κλάδο, ο οποίος επηρεάζει την οικονομία ολόκληρου του νομού. Αρκετοί κάτοικοι του δήμου ασχολούνται με την κτηνοτροφία και ένα μικρό ποσοστό με το εμπόριο. Ιδιαίτερη ανάπτυξη παρουσιάζει ο τομέας του τουρισμού, κυρίως τους θερινούς μήνες με κυρίαρχο πόλο έλξης της περιοχή του Μυστρά και την Αρχαία Σπάρτη.

Σύμφωνα με την απογραφή του 2011 ο μόνιμος πληθυσμός του Δήμου Σπάρτης ανέρχεται στους 35.259 κατοίκους, ενώ σύμφωνα με την πιο πρόσφατη απογραφή του 2021, ο πληθυσμός ανέρχεται στους 32.918 κατοίκους. Το γεγονός αυτό σηματοδοτεί σημαντική μείωση του πληθυσμού, την τελευταία δεκαετία.

3.1.3. Χωρικά χαρακτηριστικά και χρήσεις γης

Όσον αφορά τις χρήσεις γης του νομού Λακωνίας, το μεγαλύτερο μέρος της έκτασής του καταλαμβάνουν οι βοσκότοποι με ποσοστό 63,1% της συνολικής έκτασης. Η γεωργική γη αποτελεί το 26,62% της συνολικής έκτασης, ενώ τα δάση καταλαμβάνουν το 7,03%. Οι άλλες χρήσεις, αντιπροσωπεύουν το 3,25% της συνολικής έκτασης και περιλαμβάνουν τις εκτάσεις που καταλαμβάνουν οι οικισμοί, οι πλατείες, οι δρόμοι και οι εκτάσεις που καλύπτονται από νερά (Βάσση, και συν., 2016).

Αντίστοιχα για την περιοχή του Δήμου Σπάρτης οι κυρίαρχες χρήσεις γης (ΕΣΥΕ 1999-2000) είναι δασικές και ημιφυσικές εκτάσεις σε ποσοστό 61%, στη συνέχεια οι καλλιεργούμενες εκτάσεις και βοσκότοποι σε ποσοστό 38%, ενώ οι τεχνητές και δομημένες εκτάσεις αποτελούν μόλις το 1,3% της συνολικής έκτασης του Δήμου. Οι αγροτικές περιοχές εντοπίζονται κυρίως στην πεδινή έκταση, κυρίως στη λεκάνη του Ευρώτα, ενώ οι δασικές εκτάσεις καταλαμβάνουν μεγάλο τμήμα των ορεινών όγκων. Το μεγαλύτερο ποσοστό του δημοτικού πληθυσμού κατοικεί στα πεδινά και χαμηλότερα υψόμετρα, όπου εντοπίζονται και οι μεγαλύτεροι οικισμοί.

Το κέντρο βάρους των λειτουργιών της πόλης εντοπίζεται γύρω από την κεντρική πλατεία της, σε ακτίνα από αυτήν που φτάνει μέχρι τα όρια των δρόμων Αρχιδάμου προς ανατολή, Λεωνίδου προς δύση και Όθωνος Αμαλίας προς νότο και μέχρι τα όρια της αρχαίας πόλη προς βορρά. Κατά μήκος των κεντρικών δρόμων οι χρήσεις αυτές δεν περιορίζονται στο ισόγειο, ενώ στις υπόλοιπες οδούς στους ορόφους συναντώνται κυρίως κατοικίες. Τα σχολικά συγκροτήματα εντοπίζονται κυρίως στο νότο, στην έξοδο της πόλης προς Γύθειο ενώ στα όρια της αρχαίας και της νέας

πόλης βρίσκουμε το δημοτικό Στάδιο. Όσο απομακρυνόμαστε προς τα προάστια της πόλης βλέπουμε ότι αναπτύσσεται η αμιγής κατοικία (Βάσση, και συν., 2016).

3.1.4. Ιστορική αναδρομή

Ήδη από την παλαιολιθική εποχή ο νομός διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ελληνική ιστορία. Κατά την αρχαιότητα αναπτύσσεται εκεί μια από τις ισχυρότερες ελληνικές πόλεις - κράτη, η Σπάρτη, αντίστοιχα κατά την ύστερη βυζαντινή περίοδο η Μονεμβασιά και ο Μυστράς, έδρα του ομώνυμου Δεσποτάτου, ενώ κατά την τουρκοκρατία η χερσόνησος της Μάνης διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην ελληνική επανάσταση.

Εικ.3.1.3: Αρχαία και Σύγχρονη Σπάρτη Πηγή: Λήψη, Κωνσταντίνος Σερράος, Οκτώβριος 2019

Η σύγχρονη Σπάρτη αποτελεί μια πόλη η οποία χτίζεται σε μια περιοχή όπου κατά την αρχαιότητα εντοπίζεται η αρχαία ομώνυμη πόλη (Εικόνα 3.1.3). Περίπου στα μέσα του 10ου αιώνα π.Χ οι Δωριείς χτίζουν στο σημείο αυτό τέσσερις οικισμούς: (Πιτάνη, Λίμνες, Μεσόα, Κυνόσουρα) οι οποίοι απαρτίζουν την Σπάρτη. Το ισχυρό πολιτικό σύστημα της Σπάρτης (2 βασιλείς, Γερουσία, Απέλλα) και η κοινωνική οργάνωση των Σπαρτιατών (πολίτες, περίοικοι, είλωτες), σταδιακά μετατρέπουν την Σπάρτη σε μια από τις ισχυρότερες πόλεις της Πελοποννήσου, αλλά και του τότε ελληνικού κόσμου (Λάμπρου, 2007).

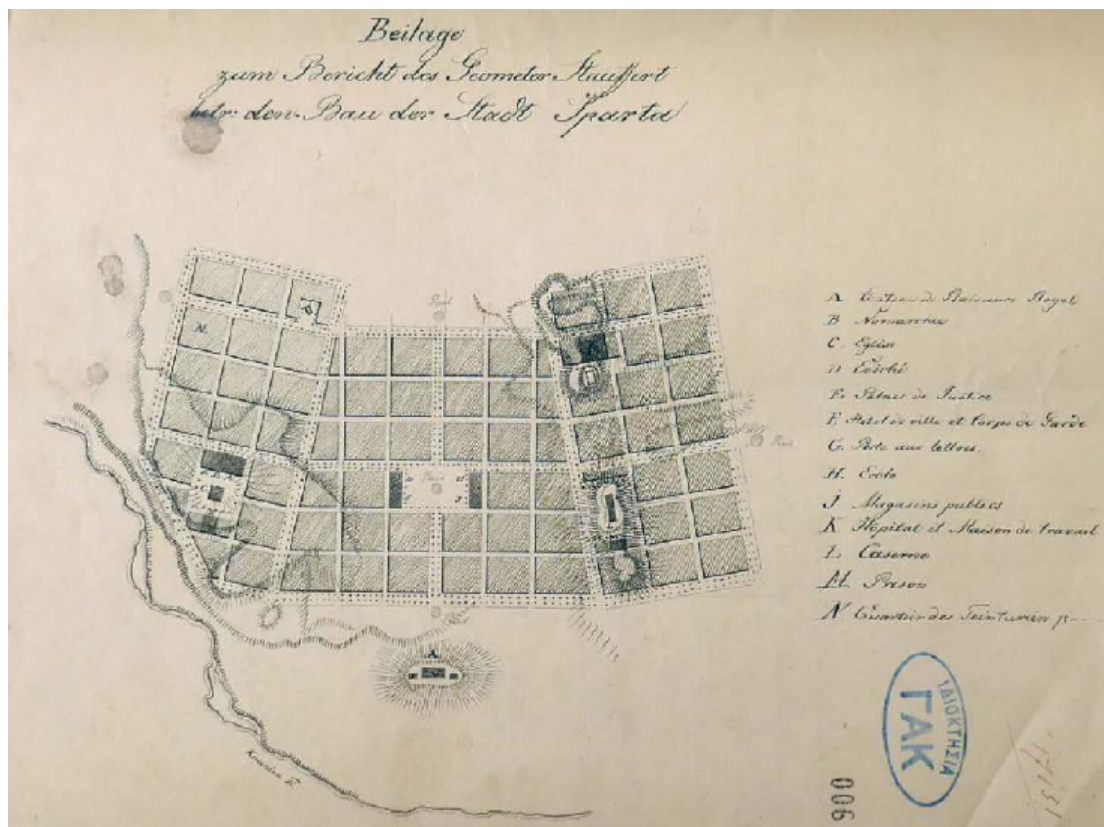
Οι Ρωμαίοι καταλαμβάνουν την Σπάρτη περί τον 3ο και 4ο αιώνα π.Χ, ενώ από τον 8ο αιώνα και έπειτα, ο πληθυσμός καταφεύγει στις ορεινές περιοχές του Ταΰγετου για να προστατευτεί από τις επιδρομές Σλάβων και Μηλιγγών. Η επανακατοίκηση της περιοχής, η οποία αποκτά πλέον το όνομα Λακεδαιμονία, πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια του 10ου αιώνα μ.Χ από τους Βυζαντινούς και εκχριστιανίζεται από τον όσιο Νίκωνα, σημερινό πολιούχο της Σπάρτης. Το 1248, ο φράγκος ηγεμόνας Γουλιέλμος

Β' ο Βιλαρδουίνος καταλαμβάνει την περιοχή και οικοδομεί το κάστρο του Μυστρά. Όμως, το 1261, οι Βυζαντινοί καταλαμβάνουν το κάστρο και ιδρύουν το Δεσποτάτο του Μυστρά. Από τότε μέχρι και τον 19ο αιώνα ο Μυστράς απορροφά τον πληθυσμό της Σπάρτης, η οποία σχεδόν ερημώνεται. Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, οι τελευταίοι κάτοικοι της περιοχής καταφεύγουν στο Μυστρά, ή σε ορεινές περιοχές του Ταυγέτου και της Μάνης, ή εκπατρίζονται. Ελάχιστοι είναι οι κάτοικοι που παραμένουν στην περιοχή της Μαγούλας.

Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Τούρκους, η περιοχή της Σπάρτης περιλαμβάνει μερικά ερείπια από την αρχαία πόλη, απέραντους ελαιώνες, καθώς και μερικούς αγροτικούς συνοικισμούς.

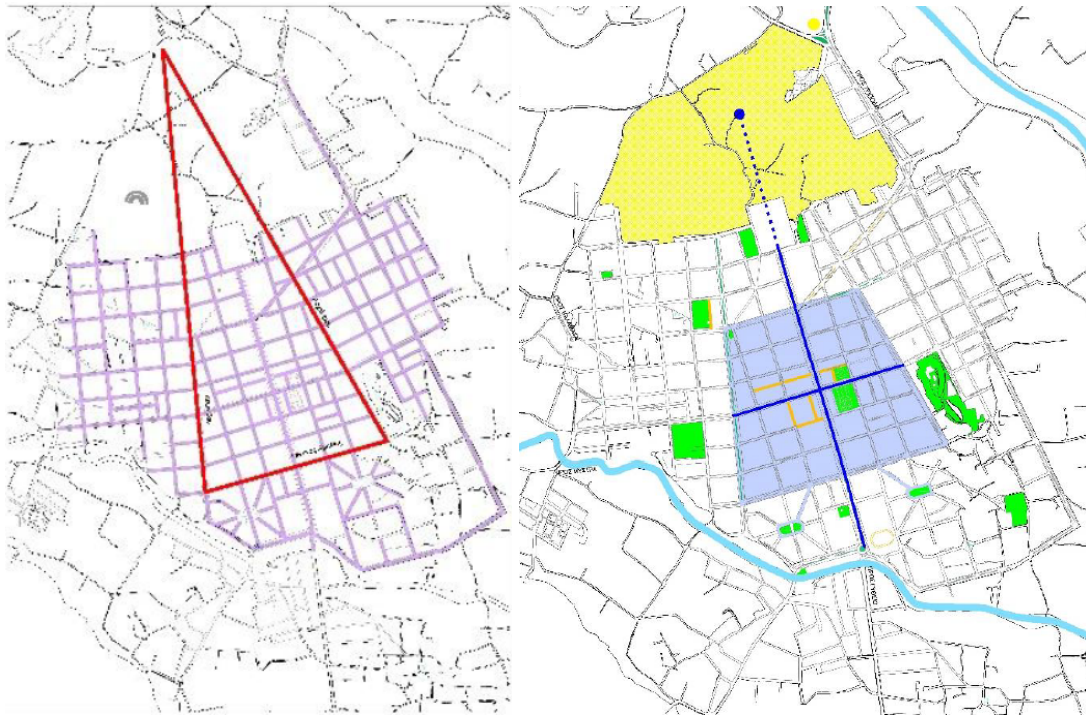
3.2. Η γένεση της πόλης και η εξέλιξη της τον 19^ο αιώνα

Στο πλαίσιο της γενικότερης κατάστασης που επικρατεί στο απελευθερωμένο πλέον ελληνικό κράτος, με την πολεοδομική ανασυγκρότηση η οποία στρέφεται στο νεοκλασικισμό, αποφασίζεται το 1834 η ίδρυση της Νέας Σπάρτης. Η απόφαση αυτή λαμβάνεται με διάταγμα του Όθωνα τον οποίο προτρέπει ο κλασικιστής πατέρας του Λουδοβίκος Α΄ της Βαυαρίας (Β.Δ “Περί ανεγέρσεως της παλιάς Σπάρτης” 20-10-1834) (Φουντουλάκη, 2022). Ήδη από το 1928, με πρωτεργάτη τον Καποδίστρια, αποφασίζεται η ανοικοδόμηση κατεστραμμένων, αλλά και νέων πόλεων, με τα πρώτα σχέδια να αφορούν πόλεις της Πελοποννήσου: Ναύπλιο, Πάτρα, Τρίπολη, Μεθώνη, Κόρινθος.

Εικ.3.2.1: Αντίγραφο του πολεοδομικού σχεδίου της Σπάρτης από τον Stauffert, 1834 Πηγή: ΓΑΚ Όθων, Αρχείο

Όσον αφορά τόσο τις παραπάνω πόλεις, όσο και τη νέα πόλη της Σπάρτης, μερικές από τις βασικές αρχές που λαμβάνονται υπόψη για τον πολεοδομικό σχεδιασμό είναι: η εφαρμογή ορθογωνικού κανάβου στο ρυμοτομικό πλέγμα της πόλης, η διάρθρωση της πόλης σε συνοικίες, η δημιουργία πλατειών και προκουμαίων (στις παραθαλάσσιες πόλεις), η ορθολογική σχεδίαση του οδικού δικτύου και ο καθορισμός του νεοκλασικού ρυθμού ως αρχιτεκτονικό τύπο για τα νέα δημόσια και ιδιωτικά κτίρια. Στην ουσία ο σχεδιασμός των νέων πόλεων, όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω, χαρακτηρίζεται από την επιρροή του ευρωπαϊκού ρομαντισμού της εποχής και της νεοκλασικής του έκφρασης όπως ήδη επικρατεί στην Ευρώπη του 19ου αιώνα.

Εικ.3.2.2: Αριστερά το ισοσκελές τρίγωνο με τις πλευρές του να συγκλίνουν προς τον αρχαιολογικό χώρο και δεξιά το τραπέζιο και η οδός Παλαιολόγου η οποία λειτουργεί σαν άξονας συμμετρίας για το τετράπλευρο Πηγή: ΣΒΑΚ - Σπάρτη, Νοέμβριος 2020

Η θέση της νέας πόλης της Σπάρτης χωροθετείται στο νότιο άκρο της αρχαίας Λακεδαιμονίας, ενώ συντάκτης του ρυμοτομικού σχεδίου ορίζεται ο Βαυαρός γεωμέτρης και αρχιτέκτονας Fr. Stauffert. Το σχέδιο εκπονείται σύμφωνα με τις αρχές του Ιπποδάμειου συστήματος, βασισμένο σε τοπογραφική αποτύπωση του Λοχαγού του Μηχανικού Jochmus και καλύπτει έκταση περίπου 600 στρεμμάτων. Το σχέδιο της Σπάρτης ακολουθεί ένα τμήμα ισοσκελούς τριγώνου, το οποίο σχηματίζει κεντρικό τετράπλευρο με ρυμοτομικό Ιπποδάμειου κανάβου και με άξονα συμμετρίας την οδό Παλαιολόγου, η οποία διχοτομεί το ισοσκελές τρίγωνο και ο άξονας της τέμνει τον αρχαιολογικό χώρο στο βόρειο άκρο της πόλης. Οι δύο ορθογωνικές πτέρυγες εκατέρωθεν του τετραπλεύρου είναι παράλληλες στις δυο πλάγιες πλευρές του και συγκλίνουν προς τον αρχαιολογικό χώρο (Εικόνα 3.2.2). Στην ουσία, ο Stauffert αποφασίζει να χωροθετήσει τη νέα πόλη έξω από το κέντρο της αρχαίας Σπάρτης, λόγω της ύπαρξης αρκετών διάσπαρτων αρχαίων μνημείων. Όμως με την επιλογή του ισοσκελούς τριγώνου και των δρόμων που συγκλίνουν προς τον αρχαιολογικό χώρο, υποδηλώνει τη σχέση ανάμεσα στη νέα και την παλιά πόλη, τη στροφή του νέου ελληνικού κράτους στην κλασική αρχαιότητα (ΣΒΑΚ - Σπάρτη, 2020).

Το 1837 η Σπάρτη ορίζεται πρωτεύουσα του νομού Λακωνίας, όταν μετεγκαθίστανται σε αυτή οι αρχές και οι δημόσιες υπηρεσίες από το Μυστρά (τη μέχρι τότε πρωτεύουσα του νομού Λακωνίας). Το κτίριο του Πρωτοδικείου συνιστά σημαντικό ιστορικό κτίριο, τόσο γιατί αποτελεί ένα από τα λίγα οθωνικά κτίρια που σώζονται στην Ελλάδα, όσο και γιατί είναι το παλαιότερο δημόσιο κτίριο της Σπάρτης και ένα από τα παλαιότερα της Ελλάδας. Περί το 1930 έγιναν σημαντικές παρεμβάσεις στο κτίριο, με την προσθήκη τμήματος ορόφου στην νότια πλευρά και την αλλαγή της εισόδου από βορράν, που ήταν αρχικά, στη νότια πλευρά (Λάμπρου, 2007).

Εικ.3.2.3: Το Πρωτοδικείο της Σπάρτης, ένα από τα πρώτα δημόσια κτίρια της νεότερης Ελλάδας (1837) το οποίο αρχικά λειτούργησε ως Διοικητήριο Πηγή: <http://www.protodikeio-spartis.gov.gr/history>

Με την ολοκλήρωση της κατασκευής του Διοικητηρίου (σημερινό Πρωτοδικείο Σπάρτης) αρχίζει το 1837 να αναπτύσσεται γύρω από αυτό η νέα Πόλη. Οι κάτοικοι οι οποίοι αρχικά μετοικούν στη νέα πόλη αποτελούν κυρίως πλούσιους γαιοκτήμονες του Μυστρά.

Οι δύο κύριες κάθετες λεωφόροι οι οποίοι διασχίζουν την πόλη από Νότο προς Βορρά και από Ανατολή σε Δύση, αποτελούν τις σημερινές Λεωφόρο Παλαιολόγου και Λεωφόρο Λυκούργου αντίστοιχα. Οι άξονες τους χαρακτηρίζονται από την προοπτική στην Ακρόπολη της Αρχαίας Σπάρτης (Λεωφ. Λυκούργου) και τη θέα στον Ταΰγετο με τον Μυστρά και τον Πάρνωνα (Λεωφ. Λυκούργου). Με αυτό τον τρόπο η Αρχαία Ακρόπολη αναδεικνύεται ως σύμβολο κύρους της αρχαίας πόλης και το βασιλικό θερινό ανάκτορο ως σύμβολο της σύγχρονης εξουσίας η οποία επιδιώκει να στηριχθεί ιδεολογικά στην αρχαιότητα. Στο σημείο τομής των δύο παραπάνω αξόνων δημιουργείται η Κεντρική Πλατεία και ο κήπος του Μουσείου, χώροι οι οποίοι στο αρχικό σχέδιο παρουσιάζονται ενοποιημένοι και αποτελούν το εμπορικό και κοινωνικό κέντρο της πόλης.

Ο Stauffert, εκτός από το σχεδιασμό φαρδιών δρόμων και αρκετών κοινόχρηστων χώρων, προβλέπει και τη χωροθέτηση αρκετών δημοσίων κτιρίων. Συγκεκριμένα, αξιοποιεί τους τρεις λόφους της περιοχής: Στο δυτικό λόφο (λόφο της Ευαγγελιστριάς) χωροθετεί το Πνευματικό και Διοικητικό κέντρο της πόλης (Δικαστήριο, Νομαρχείο, δύο κτίρια Επισκόπων και το Ναό της Μητρόπολης), στον ανατολικό Λόφο απέναντι από την Ακρόπολη τοποθετεί το Βασιλικό Περίπτερο και στον τρίτο λόφο (λόφος του Ξενία) χωροθετεί δραστηριότητες όπως Εργοστάσια, Βαφεία, το Στρατώνια και τις Φυλακές. Επιπλέον, στην κεντρική πλατεία της Σπάρτης χωροθετεί στη δυτική της πλευρά δύο κτίρια, με χρήσεις Δημοτικού Καταστήματος και Ταχυδρομείου, ενώ στην

ανατολική πλευρά της πλατείας τοποθετεί άλλα δύο κτίρια, με χρήσεις Δημοτικού Σχολείου και Δημοσίων Υπηρεσιών αντίστοιχα (Λάμπρου, 2007).

Εικ.3.2.4: Πολεοδομικό Σχέδιο της Σπάρτης 1850, κλίμακα 1:2.500 Πηγή ΓΑΚ Όθων, Αρχείο

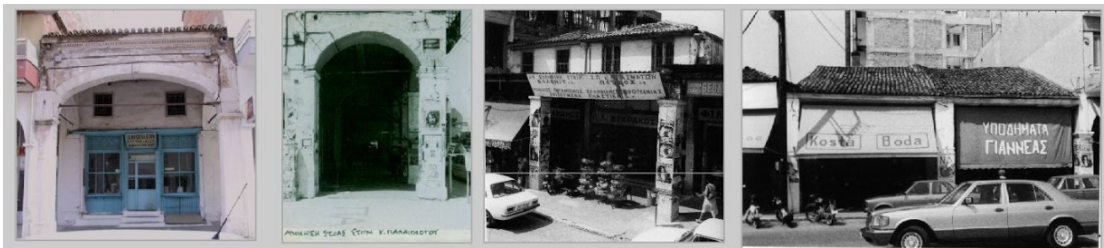
Τα κτίρια των κατοικιών του 19ου αιώνα στην Σπάρτη, επηρεάζονται περισσότερο από τη λαϊκή αρχιτεκτονική και την τυπολογία που έχει αναπτυχθεί στο Μυστρά, παρά από τα νεοκλασικά πρότυπα. Σημαντικό χαρακτηριστικό των κατοικιών του πρώτου μισού του 19ου αιώνα, της Οθωνικής περιόδου στη Σπάρτη, αποτελεί η τοποθέτηση των κουφωμάτων στην έξω παρειά των τοίχων, ενώ δε διαθέτουν ακόμα τα επιτηδευμένα κυμάτια των μεταγενέστερων κτιρίων. Επιπλέον, τα φουρούσια των εξωστών είναι μεταλλικά και σε ορισμένα κατασκευάζεται χαγιάτι. Χαρακτηριστικό δείγμα της περιόδου αυτής αποτελεί η οικία Τζιβανοπούλου η οποία ανεγείρεται περί το 1835 από τον τότε επίσκοπο Δανιήλ και αρχικά στεγάζεται η Επισκοπή Σπάρτης. Αργότερα η ιδιοκτησία περιέρχεται στην οικογένεια Τζιβανόπουλου από αγορά στις αρχές του 20ου αιώνα (Γιαξόγλου, 2012).

Περί το 1860, εγκρίνεται το σχέδιο κατασκευής του Εμπορικού Κέντρου της Σπάρτης περιφερειακά της κεντρικής πλατείας και ξεκινάει η ανέγερση των καταστημάτων. Χαρακτηριστικό των καταστημάτων αυτών αποτελούν οι δίρριχτες στέγες και η τοξοστοιχία με τις χαρακτηριστικές καμάρες που διαμόρφωναν τις στοές περιμετρικά της πλατείας (Εικόνα 3.2.7). Τα περισσότερα καταστήματα προβλέπονται ισόγεια, με ελάχιστες εξαιρέσεις, ενώ στον όροφο ή στον μεσώροφο διαμορφώνεται η κατοικία του ιδιοκτήτη. Το 1874, ξεκινάει η οικοδόμηση του Αρχαιολογικού Μουσείου Σπάρτης με σχέδια του Αρχιτέκτονα Γ. Κατσαρού. Το μουσείο αυτό αποτελεί το πρώτο επαρχιακό Μουσείο της Ελλάδας που σχεδιάζεται και οικοδομείται εξαρχής για το σκοπό αυτό. Ανεγείρεται στην ανατολική πλευρά της αρχικά ενιαίας κεντρικής

πλατείας, στην θέση όπου από σχέδιο του Stauffert αρχικά προβλέπεται η κατασκευή Σχολείου και Δημοσίων Υπηρεσιών. Η κατασκευή του μουσείου ολοκληρώνεται στις 23 Ιανουαρίου του 1876. Το 1890 εγκαινιάζεται ο Μητροπολιτικός Ναός που χτίζεται κατά τα πρότυπα της Μητρόπολης των Αθηνών σε νεοκλασικό ρυθμό. Φυσικά, λόγω των μεταγενέστερων επεμβάσεων και κυρίως της κατασκευής επιχρίσματος “αρτιφισιέλ” έχει αλλοιωθεί η αρχική του μορφή (Γιαξόγλου, 2011).

Εικ.3.2.5: Χαρακτηριστική κατοικία της Σπάρτης του 19ου αιώνα -Οικία Τζιβανοπούλου, λίγο πριν κατεδαφιστεί Πηγή Αρχείο Γιαξόγλου

Εικ.3.2.6: Κτίρια περιμετρικά της πλατείας - Οθωνική περίοδος, Πηγή Αρχείο Γ. Γιαξόγλου Αρχιτέκτονα - Πολεοδόμου ΕΜΠ

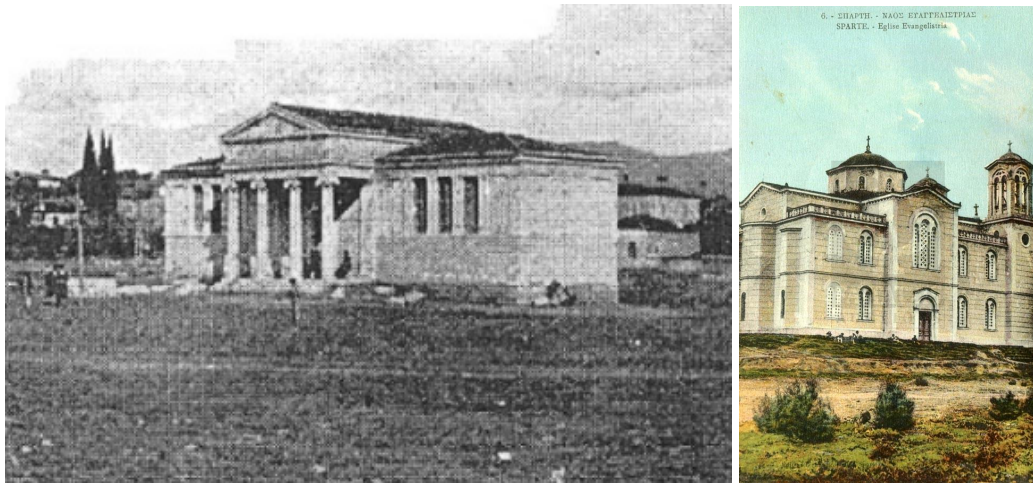

Εικ.3.2.7: Κτίρια περιμετρικά της πλατείας με νεοκλασική τυπολογία τέλη 19ου αιώνα, Πηγή Αρχείο Γ. Γιαξόγλου Αρχιτέκτονα - Πολεοδόμου ΕΜΠ

Εικ.3.2.8: Τυπικές κατοικίες της Οθωνικής περιόδου στη Σπάρτη Πηγή Αρχείο Γ. Γιαξόγλου Αρχιτέκτονα - Πολεοδόμου ΕΜΠ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί η νέα πόλη της Σπάρτης αρχίζει να αναπτύσσεται σύμφωνα με το ρυμοτομικό σχέδιο του 1834, το οποίο συντάσσεται από του Jochmus & Stauffert. Αξίζει όμως να τονιστεί ότι στη διάρκεια του 19ου αιώνα, πραγματοποιούνται διάφορες τροποποιήσεις στο σχέδιο, όπως: δομικές τροποποιήσεις που αφορούν αυτό καθ' εαυτό το σχέδιο αλλά και τους ισχύοντες όρους δόμησης, τροποποιήσεις που αφορούν χωροθετήσεις δημοσίων κτιρίων, και λοιπές τροποποιήσεις που κυρίως αφορούν καταργήσεις κοινόχρηστων χώρων. Οι δύο σημαντικότερες τροποποιήσεις πραγματοποιούνται το 1859 και το 1899. Η πρώτη δομική τροποποίηση αφορά τη δημιουργία του Εμπορικού Κέντρου της πόλης, το οποίο αναφέρθηκε παραπάνω. Η κατασκευή του εγκρίνεται το 1859 και διασπάται ο αρχικά ενιαίος χώρος της Πλατείας και του Κήπου του Μουσείου με την δημιουργία των δύο οικοδομικών τετραγώνων εκατέρωθεν της Κ. Παλαιολόγου. Η δεύτερη επέμβαση στο ισχύον σχέδιο πόλης αφορά την επέκτασή του, βόρεια, ανατολικά και νότια του αρχικού σχεδίου και η οποία εγκρίνεται το 1899 (Διάταγμα 63/1899). Σε επίπεδο ρυμοτομίας, ακολουθείται η δομή του αρχικού σχεδίου. Όμως, στο βορεινό τμήμα της πόλης, οι περιοχές που περιλαμβάνονται στην επέκταση αυτή δημιουργούν έναν ασφυκτικό κλοιό γύρω από την Ακρόπολη της Αρχαίας Σπάρτης. Επιπλέον, οι περιοχές αυτές φαίνεται πως συμπίπτουν με την αρχαία πόλη, όπως προκύπτει από το πλήθος των ευρημάτων που έρχονται στο φως με τις ανασκαφές των τελευταίων δεκαετιών. Παρά το γεγονός ότι η επέκταση αυτή πραγματοποιείται για να καλύψει τις οικιστικές ανάγκες της περιόδου εκείνης, η ανοικοδόμηση των περιοχών αυτών αρχίζει μόλις το 1960 (Γιαξόγλου, 2021).

Εικ.3.2.9-10-11: Πάνω αριστερά: Το αρχικό κτίριο του Αρχαιολογικού Μουσείου Σπάρτης πριν τις επεκτάσεις, Πηγή Αρχείο Γιαξόγλου, Πάνω δεξιά: Επιχρωματισμένη καρτ ποστάλ του μητροπολιτικού ναού Ευαγγελιστρίας Σπάρτης, των αρχών του προηγούμενου αιώνα, έκδοση του βιβλιοχαρτοπωλείου Παπαγιαννοπούλου, Πηγή: <https://laconialive.gr/> Κάτω αριστερά: Πανόραμα της Σπάρτης και του Ταυγέτου 1865, Πηγή: Φωτογραφία του Paul des Granges

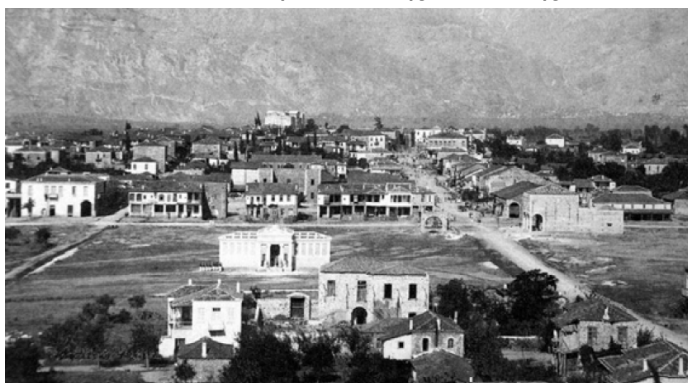
Εικ.3.2.12: Διάγραμμα της οικιστικής εξέλιξης στη Σπάρτη από το 1831 (αριστερά) μέχρι το 1893 (δεξιά) Πηγή: Κοροπούλη, Έλενα. Μελά, Μαριλένα. «Επεμβαίνοντας λακωνικά Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης. Μια πρόταση για το όριο αρχαίας και νέας πόλης», Διπλωματική Εργασία Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, 2016

Εικ.3.2.13: Το σχέδιο πόλης της Σπάρτης με την επέκταση του 1898, Πηγή: Αρχείο ΥΠΕ

3.3. Η πολεοδομική εξέλιξη της Σπάρτης τον 20^ο αιώνα

Στην αυγή του 20ου αιώνα ο πληθυσμός της Σπάρτης ανέρχεται τους 6.000 κατοίκους, από τους 3.600 που καταγράφονται το 1880. Όπως, μάλιστα αναφέρεται στον οδηγό Βάιδεκερ του 1901, η Σπάρτη παρουσιάζει ορισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα τα οποία δημιουργούν μια εικόνα για την πόλη εκείνης της εποχής. Συγκεκριμένα, στην πόλη επικρατεί το φυσικό στοιχείο (δενδροφυτεύσεις και πολλά νερά), παράλληλα η Σπάρτη παρουσιάζει ανεπτυγμένο παραγωγικό δυναμικό, το οποίο αποτελείται από μεταξουργεία, μονάδες εμπορίου και βυρσοδεψίας, ενώ επιπλέον, αποτελεί πολιτική, στρατιωτική και επισκοπική έδρα η οποία διατηρεί σχέσεις με τις πλησίον σε αυτή περιοχές. Επιπλέον, στον οδηγό αναφέρεται η παρουσία της ιστορικής συνείδησης στην πόλη, η οποία, παρά το άστατο πρόσφατο παρελθόν (τουρκοκρατία), αναδεικνύει τα ίχνη της αρχαιότητας (ταφικό μνημείο του Λεωνίδα, Ρωμαϊκό ψηφιδωτό της Ευρώπης κ.α.) (Σερράος και συν., 2019)

Εικ.3.3.1-2: Αριστερά: Η Σπάρτη στις αρχές του 20ου αιώνα, Δεξιά: Διαγραμματική απόδοση του σχεδίου Εμμανουήλ (1899) σε σχέση με τα ίχνη της αρχαίας πόλης Πηγή: Ερευνητικό Έργο ΕΜΠ, Υποστήριξη του Δήμου Σπάρτης, για την ωρίμανση των διαδικασιών σχεδιασμού ανάπτυξης της Σπάρτης Α' Παραδοτέο Η σημασία της Σπάρτης στο ευρύτερο δίκτυο οικιστικού / ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος ΕΜΠ / ΣΠΕ, Αθήνα, 10/11/2019

Μόλις το 1906 ολοκληρώνεται η πρώτη φάση των ερευνών της βρετανικής αρχαιολογικής σχολής η οποία καθορίζει τα πιθανά όρια της αρχαίας πόλης. Αποδεικνύεται ότι τμήματα της νέας πόλης έχουν ανεγερθεί πάνω από την παλιά, οπότε η αρχαιολογική έρευνα στη διάρκεια του 20ου αλλά και του 21ου αιώνα αντιμετωπίζει δυσκολίες.

Εικ.3.3.3-4: Σημαντικά δημόσια κτίρια των αρχών του 20ου αιώνα. Αριστερά: Το δημαρχείο της Σπάρτης σήμερα, Πηγή: <https://www.spartavoice.gr> Δεξιά: Η Επαγγελματική Σχολή της Σπάρτης, Πηγή: <http://spartaarchitecture.blogspot.com/>

Σημαντικά δημόσια κτίρια τα οποία κατασκευάζονται εκείνη την περίοδο αποτελούν το Δημαρχείο και η Επαγγελματική Σχολή της Σπάρτης. Το 1909 εγκαινιάζεται το

Δημαρχείο της Σπάρτης στην κεντρική πλατεία της πόλης. Είναι έργο του αρχιτέκτονα Γ. Κατσαρού και αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα Νεοκλασικά κτίρια της πόλης. Αρχικά η είσοδος του Δημαρχείου ήταν από ανατολάς, από το υπάρχον πρόστεγο και η προσπέλαση προς τον όροφο γινόταν εσωτερικά με επιβλητική σκάλα με τρία σκέλη. Περί το 1925, με την δημιουργία της Εμπορικής Λέσχης, ανεξαρτητοποιήθηκαν τα δύο επίπεδα. Για τον λόγο αυτό καταργήθηκε η εσωτερική σκάλα και κατασκευάστηκαν δύο εξωτερικές σκάλες στην δυτική του πλευρά. Το 1911 ανεγείρεται η Επαγγελματική Σχολή της Σπάρτης, η οποία κατεδαφίζεται επί χούντας και ανεγείρεται στη θέση της το κτιριακό συγκρότημα του 2ου Λυκείου Σπάρτης (Γιαξόγλου, 2012).

Οι αρχές του 20ου αιώνα αποτελούν μια περίοδο οικονομικής ανάπτυξης για τη Σπάρτη, οπότε και διαμορφώνεται η αστική τάξη της πόλης. Το γεγονός αυτό εκφράζεται από την κατασκευή πολλών μεγαλοπρεπών κατοικιών οι οποίες είτε κτίζονται εκ νέου, είτε διαμορφώνονται με επεμβάσεις και προσθήκες σε υπάρχουσες μικρότερες κατοικίες. Κύριο χαρακτηριστικό όλων αποτελεί η νεοκλασική ρυθμολογία.

Εικ.3.3.5-6: Η οικία Βαλασάκη, νεοκλασική κατοικία (1909) στην οποία σήμερα στεγάζεται η Κουμαντάρειος Πινακοθήκη. Αριστερά σχέδιο του αρχιτέκτονα Γ. Γιαξόγλου, Πηγή: <http://spartaarchitecture.blogspot.com> Δεξιά: Φωτογραφία του κτιρίου σήμερα, Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικ.3.3.7-8: Η οικία Λιναρδάκη επί της οδού Ανανίου (αριστερά) και η οικία Ματάλα (δεξιά) Πηγή: spartaarchitecture.blogspot.com/

Ένα από τα αντιπροσωπευτικά δείγματα κατοικιών της περιόδου αποτελεί η οικία Βαλασάκη, όπου σήμερα στεγάζεται η Κουμαντάρειος Πινακοθήκη. Το κτίριο αποπερατώθηκε περί το 1909 και χαρακτηριστικά του στοιχεία αποτελούν η - σε εσοχή - είσοδος και βεράντα καθώς και η επικάλυψή του με δώμα (κατασκευασμένο με σιδηροδοκούς, θολίσκους από συμπαγή τούβλα, κισσηρόδεμα και μαλτεζόπλακες).

Το κτίριο αυτό προκειμένου να προσαρμοστεί στην νέα του χρήση – της Πινακοθήκης -επισκευάστηκε περί το 1980.

Άλλες αντιπροσωπευτικές κατοικίες της εποχής αποτελούν: Η οικία Λιναρδάκη επί της οδού Ανανίου, η οποία παρουσιάζει πολλά κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά με αυτά του Δημαρχείου. Η οικία Λιναρδάκη στη διασταύρωση των οδών Παλαιολόγου και Όθωνος Αμαλίας αποτελεί ένα από τα λίγα τριώροφα κτίρια της εποχής στη Σπάρτη, το οποίο έχει διατηρηθεί. Η οικία Λιούνη στη διασταύρωση των οδών Ευαγγελιστρίας και Αγησιλάου διαμορφώνεται περί το 1900, μετά από προσθήκες που πραγματοποιούνται στο αρχικό κτίριο. Η οικία Φικιώρη, επί της λεωφόρου Παλαιολόγου, η οποία επίσης διαμορφώνεται με προσθήκες σε υφιστάμενο κτίριο. Η οικία Ματάλα, στη διασταύρωση των οδών Λυκούργου και Λεωνίδου, όπου σήμερα στεγάζεται η Στρατιωτική Λέσχη. Στο κτίριο αυτό είναι χαρακτηριστική η διαμόρφωση του ισόγειου του οποίου η όψη έχει διαμορφωθεί με μαρμάρινους δόμους με κυρίαρχο στοιχείο τα τοξωτά ανοίγματα στο ισόγειο. Τέλος, η οικία Κυριαζόπουλου επί της λεωφόρου Κων. Παλαιολόγου, η οποία διαθέτει χαρακτηριστικά νεοκλασικά διακοσμητικά στοιχεία στην όψη της (Γιαξόγλου, 2012).

Εικ.3.3.9-12: Η οικία Λιναρδάκη στη διασταύρωση των οδών Παλαιολόγου και Όθωνος Αμαλίας (πάνω αριστερά), Η οικία Λιούνη (πάνω δεξιά), η οικία Φικιώρη (Κάτω αριστερά) και η οικία Κυριαζόπουλου (κάτω δεξιά) Πηγή: spartaarchitecture.blogspot.com/

Πρέπει να σημειωθεί ότι οι εργάτες στις βιομηχανίες και βιοτεχνίες της μετάξης εκείνης της περιόδου, καθώς και οι υπάλληλοι στα μαγαζιά, κατοικούν σε απλά ισόγεια ή χαμηλά διώροφα κτίρια κατοικιών, που τυπολογικά μοιάζουν περισσότερο με τα λαϊκά σπίτια της ευρύτερης περιοχής.

Μετά το 1930, το νεοκλασικό στοιχείο δίνει τη θέση του στο μοντέρνο και σταδιακά στον οικιστικό ιστό της πόλης κυριαρχεί το σπλισμένο σκυρόδεμα και η “μοντέρνα” μεταπολεμική ανάπτυξη. Ο ιστός της πόλης μεταβάλλεται τόσο μορφολογικά, όσο και πολεοδομικά. Χαρακτηριστικά δείγματα της αρχιτεκτονικής αυτής έκφρασης αποτελούν τα κτίρια του Γυμνασίου Αρρένων, έργο του αρχιτέκτονα Παναγιωτάκου, και του 2ου Δημοτικού Σχολείου Σπάρτης. Παράλληλα την περίοδο αυτή παρουσιάζονται μερικά δείγματα “μοντέρνου κλασικισμού” όπως είναι η οικία Γιατράκου και η οικία Παπαηλιού. Όμως, η αστική τάξη της Σπάρτης, εκφράζεται ως επί το πλείστον με κτίρια τύπου Bauhaus. Χαρακτηριστικά δείγματα της τάσης αυτής αποτελούν η οικία Καρβούνη, η οικία Πατίστα, η οικία Λαδόπουλου και η οικία Πουλάκου. Συνεπώς, την δεκαετία του 30 κλείνει ο κύκλος της νεοκλασικής έκφρασης στην αρχιτεκτονική της Σπάρτης (Γιαξόγλου, 2011).

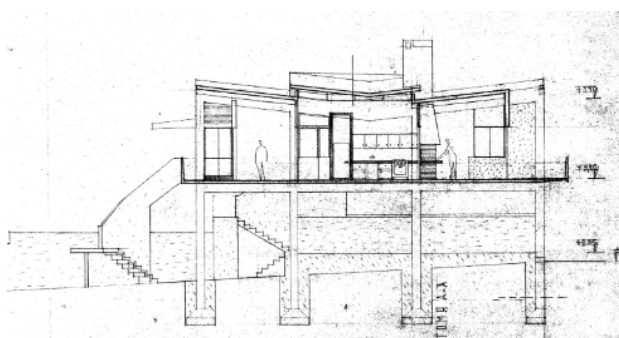
Εικ.3.3.13-14: Το 2ο Δημοτικό Σχολείο Σπάρτης , 1932 (αριστερά) και το Γυμνάσιο Αρρένων Σπάρτης (δεξιά) Πηγή: Αρχείο Γ. Γιαξόγλου, Αρχιτέκτονα ΕΜΠ,

Επιπλέον, εκείνη την περίοδο, το εμπορικό κέντρο της πόλης μετακινείται στην Κεντρική Πλατεία από την περιοχή της Μητρόπολης όπου αρχικά είχε αναπτυχθεί. Η περιοχή αυτή εξακολουθεί να λειτουργεί σαν διοικητικό κέντρο, μιας και εκεί λειτουργούν η Νομαρχία, η Αστυνομία και άλλες δημόσιες υπηρεσίες. Η παραπάνω δομή της πόλης εξηγεί και το γεγονός ότι ο αρχικός πυρήνας της, το ιστορικό κέντρο, βρίσκεται ανάμεσα στους δύο μεγάλους κοινόχρηστους χώρους της πόλης, την Κεντρική πλατεία και το πάρκο της Ευαγγελίστριας. Στην περιοχή αυτή εντοπίζονται στις μέρες μας και τα περισσότερα νεοκλασικά κτίρια, δυστυχώς εγκαταλειμμένα, αν και διατηρητέα, τα περισσότερα.

Η απόφαση των αρχών σχετικά με την επέκταση του σχεδίου πόλης της Σπάρτης, συνδέεται άμεσα με την αύξηση του πληθυσμού της Σπάρτης τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Η αύξηση αυτή είναι άμεσα συνυφασμένη με την ανάπτυξη η οποία βασίζεται στη βιομηχανία της μετάξης και τη διαμόρφωση της αστικής τάξης της πόλης, όπως φαίνεται και από τις νεοκλασικές οικίες. Όμως, η παρακμή και η εξαφάνιση της μεταξοπαραγωγής μετά το 1940, καθώς και η αδυναμία επικοινωνίας με τα υπόλοιπα αστικά κέντρα, οδηγούν τη Σπάρτη σε αναπτυξιακή στασιμότητα. Με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι κάτοικοι των ορεινών χωριών αρχίζουν να μετακομίζουν σε αστικά κέντρα, οπότε και το φαινόμενο της αστυφιλίας βρίσκεται σε έξαρση. Στα μέσα, λοιπόν του 20ου αιώνα, η Σπάρτη αρχίζει να υποδέχεται νέους κατοίκους από τα γύρω χωριά, τα οποία σταδιακά ερημώνουν και η πόλη αναπτύσσεται περιμετρικά. Για αυτό το λόγο φαίνεται πως το σχέδιο επέκτασης της πόλης του 1899, αρχίζει να εφαρμόζεται μόλις περί το 1960. Η σταδιακή διόγκωση του αστικού πληθυσμού σε συνδυασμό με την αύξηση των συντελεστών δόμησης και την εμφάνιση του εργαλείου της αντιπαροχής οδηγεί μετά

το 1960 στην ανάπτυξη πολυώροφων κτιρίων, κάτι το οποίο συνεχίζει να πραγματοποιείται έκτοτε και μέχρι σήμερα (Γιαξόγλου, 2011).

Το 1957 ο νεαρός τότε αρχιτέκτονας Τάκης Ζενέτος κατασκευάζει την οικία Θεοφιλάκου. Είναι χαρακτηριστική η διαφορετική, σε σχέση με τα δεδομένα της εποχής, ογκοπλαστική διάρθρωση του κτιρίου. Επιπλέον, την ίδια δεκαετία ανεγείρονται στην Σπάρτη δύο σημαντικά δημόσια κτίρια. Το ένα είναι ο Ιερός Ναός του Οσίου Νίκωνα, σε σχέδια του Ορλάνδου και το δεύτερο είναι το κτίριο του Ξενοδοχείου «Ξενία» σε σχέδια του Άρη Κωνσταντινίδη το οποίο παρουσιάζει όλα τα χαρακτηριστικά της τυπολογίας του αρχιτέκτονα. Επιπλέον, λίγο αργότερα κατασκευάζεται το εργοστάσιο Χυμοφίξ του Τάκη Ζενέτου.

Εικ.3.3.15-16: Οικία Θεοφιλάκου του αρχιτέκτονα Τ. Ζενέτου (1957), Φωτογραφία και Τομή Πηγή: <http://spartaarchitecture.blogspot.com/>

Εικ.3.3.17-18: Το εργοστάσιο Χυμοφίξ του Τ. Ζενέτου (αριστερά) Πηγή: liberal.gr/politismos/sparti και το ξενοδοχείο Ξενία στην κατάσταση που βρίσκονται σήμερα (δεξιά) Πηγή: <https://www.notospress.gr>

Κατά τις επόμενες μεταπολεμικές δεκαετίες, μέχρι και το 1980, η έντονη αστικοποίηση και ανοικοδόμηση στην Σπάρτη -όπως και σε όλα σχεδόν τα αστικά κέντρα της Ελλάδας- οδηγεί σε οικιστική δραστηριότητα εκτός του χωρικού πλαισίου των πρώτων ρυμοτομικών σχεδίων. Ο ιστός της Σπάρτης επεκτείνεται στην ύπαιθρο, αρχικά προς τα ανατολικά, και στη συνέχεια προς τα δυτικά, αλλά και βόρεια του «Τάφου του Λεωνίδα». Σε συνδυασμό με την έλλειψη οργάνωσης στην πολεοδομική επέκταση της πόλης, χαρακτηριστικό είναι και το φαινόμενο της αυθαίρετης δόμησης το οποίο πραγματοποιεί την εμφάνισή του με ποικίλες μορφές στο χώρο. Παράλληλα, η αύξηση του συντελεστή δόμησης και η κατεδάφιση πολλών νεοκλασικών κατοικιών στη θέση των οποίων ανεγείρονται πολυώροφες κατοικίες στο γενικό κλίμα εκσυγχρονισμού και οικονομικής εκμετάλλευσης, φαίνεται πως αρχίζουν να μεταβάλλουν την όψη και το χαρακτήρα της πόλης. Η ήρεμη πόλη με τα διώροφα και τριώροφα κτίρια δίνει τη θέση της σε μια πολύβουη πόλη με πολυώροφες οικοδομές.

Επιπλέον, η ανάγκη εύρεσης φθηνής γης οδηγεί σε ανοικοδόμηση γύρω από το σχέδιο πόλης με τυχαίες διανοίξεις δρόμων, χωρίς σχετικές υποδομές.

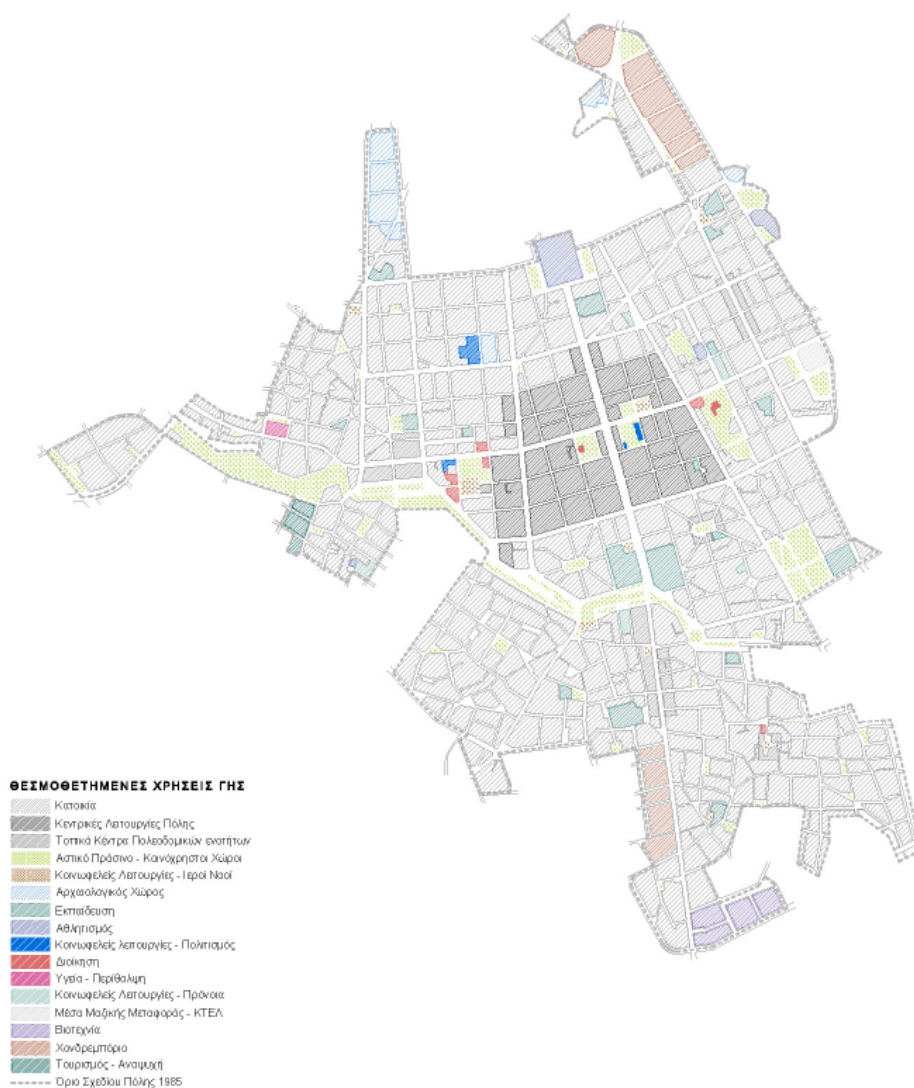
Επιπλέον, αξίζει να σημειωθούν οι σημαντικότερες από τις επεμβάσεις στο αρχικό σχέδιο του Stauffert οι οποίες πραγματοποιούνται στη διάρκεια του 20ου αιώνα. Συγκεκριμένα, το 1909 καταργείται η πλατεία με τους ακτινωτούς δρόμους όπου αρχικά τοποθετείται το κέντρο της νότιας επέκτασης του σχεδίου πόλης του 1899 και δημιουργούνται στη θέση του τέσσερα ορθογώνια οικοδομικά τετράγωνα. Το 1930 μειώνεται το πλάτος της δυτικής περιμετρικής οδού από 50 μ. σε 27,00 μ. Το 1956 εγκρίνεται μερικός αποχαρκτηρισμός του κοινόχρηστου χώρου στο βορεινό τμήμα του ανατολικού λόφου της πόλης. Δηλαδή, ο κοινόχρηστος αυτός χώρος και οι κοινωφελείς χρήσεις (νοσοκομείο & πτωχοκομείο) οι οποίες είχαν προβλεφθεί από το αρχικό σχέδιο πόλης καταργούνται. Το 1966 εντάσσεται στη δομή του σχεδίου πόλης η οδός του πολεοδομικού ιστού της ρωμαϊκής πόλης (οδός Βασ. Φρειδερίκης). Το 1969, αρκετά έτη μετά την έλευση ομογενών προσφύγων και στη Σπάρτη λόγω της Μικρασιατικής καταστροφής, εγκρίνεται ρυμοτομικό σχέδιο για την δημιουργία ενός μικρού προσφυγικού συνοικισμού. Το 1969, επίσης, με τον Α.Ν. 395 προσαυξάνεται ο μέχρι τότε ισχύων συντελεστής δόμησης κατά 40% σε περιοχές διώροφων κτιρίων, κατά 30% σε περιοχές τριώροφων. Το 1970 εγκρίνεται τροποποίηση με την οποία πραγματοποιείται αναδιάταξη των οικοδομικών γραμμών και κοινοχρήστων χώρων επί της οδού Ορθίας Αρτέμιδος από τον Άγιο Σπυρίδωνα μέχρι το Χυμοφίξ. Το 1970, εγκρίνεται σχέδιο πόλης για την κατασκευή εργατικών πολυκατοικιών, οι οποίες χωροθετούνται στο βορειοανατολικό άκρο της πόλης. Το 1978, καθορίζονται οι ισχύοντες συντελεστές δόμησης στην περιοχή του εγκεκριμένου σχεδίου πόλης (Γιαξόγλου, 2021).

Παράλληλα, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα λόγω της αυθαίρετης δόμησης, τη δεκαετία του 70, η Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων επιβάλλει ορισμένους περιορισμούς. Όμως, παράλληλα, εντοπίζεται ασυμφωνία των όρων και περιορισμών δόμησης ανάμεσα στην αρμόδια Πολεοδομία και το ΥΠΠΟ (Λάμπρου, 2007).

Οπότε, τη δεκαετία του 80, το εγχείρημα της Επιχείρησης Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης (ΕΠΑ) το οποίο αφορά την εξέλιξη του πολεοδομικού σχεδιασμού στη χώρα, θέτει και για τη Σπάρτη δύο κύριους στόχους: αφενός μεν την αναγνώριση και πολεοδομική διαχείριση της «πραγματικής πόλης», σε αντιδιαστολή με την έως τότε νόμιμη εντός Σχεδίου πόλη και αφετέρου, την αντιμετώπιση της πολεοδομικής αυθαιρεσίας. Το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο, και οι Πολεοδομικές Μελέτες Επέκτασης και Αναθεώρησης αποτελούν τα βασικά εργαλεία τα οποία εισάγουν μια νέα εποχή πολεοδομικού σχεδιασμού και στην Σπάρτη (Σερράος και συν., 2019, σ. 73).

Το 1983, στο πλαίσιο της Επιχείρησης Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης, εκπονείται, λοιπόν, η μελέτη για το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο της Σπάρτης. Το 1985 εγκρίνεται το σχέδιο αυτό με το οποίο αναθεωρείται το αρχικό σχέδιο της Σπάρτης και εντάσσονται σε αυτό τα τμήματα των περιοχών που είχαν στο μεταξύ αναπτυχθεί άναρχα στα νότια και δυτικά τμήματα της πόλης. Σύμφωνα με το ΦΕΚ έγκρισής του Γ.Π.Σ. (58041/2358/14.08.1985 - ΦΕΚ 471Δ'/24.9.1985) προβλέπεται η πολεοδομική οργάνωση και επέκταση της Σπάρτης για πληθυσμό 16.000 κατοίκων. Μερικά από τα σημαντικότερα σημεία του ΓΠΣ είναι: η πολεοδομική οργάνωση για πληθυσμό 16.000

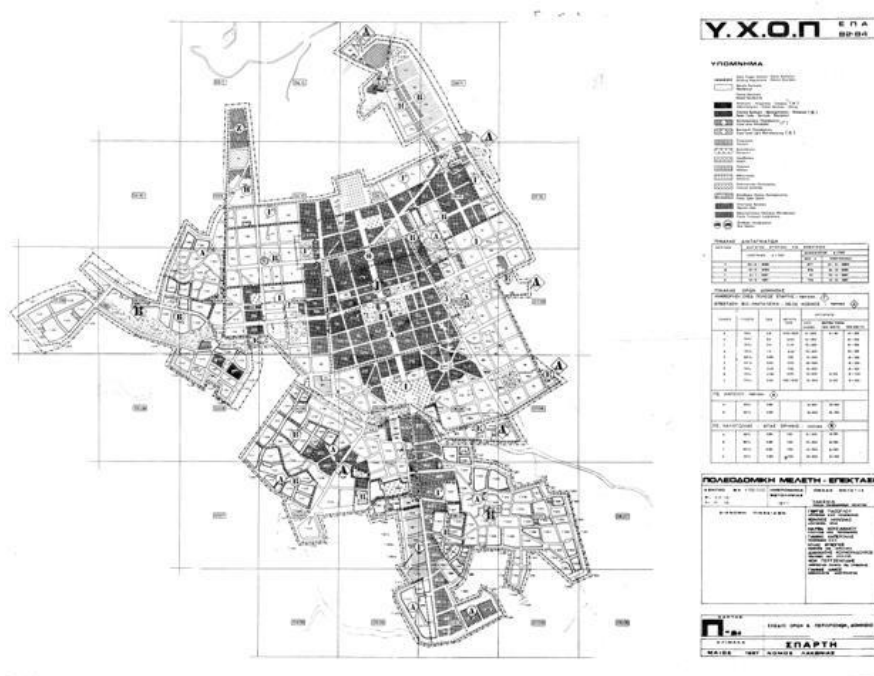
κατοίκων, η επέκταση του σχεδίου πόλης με ένταξη σε αυτό εκτάσεων 2.000 στρεμμάτων, η δημιουργία έξι πολεοδομικών ενότητων (Χαρίση, Καλογωνιά, Νέος Κόσμος, Ματαλέικα, Πλατανιστά, Κέντρο πόλης), η χωροθέτηση κεντρικών λειτουργιών στο σημερινό κέντρο πόλης και την περιοχή προς τα δυτικά του κέντρου, η ενοποίηση διοικητικού και εμπορικού κέντρου, η χωροθέτηση Κέντρου Υγείας στον λόφο του Ξενία και χωροθέτηση Διοικητηρίου στο νοτιοδυτικό άκρο της πόλης, καθώς και η δημιουργία τοπικών κέντρων σε κάθε γειτονιά και όπου ήδη έχουν στοιχειωδώς αναπτυχθεί (Σερράος και συν., 2019).

Εικ.3.3.19: Διαγραμματική απεικόνιση των βασικών χρήσεων γης του ΓΠΣ του 1985, όπως έχουν τροποποιηθεί μεταγενέστερα, Πηγή: Ερευνητικό Έργο ΕΜΠ, Υποστήριξη του Δήμου Σπάρτης, για την ωρίμανση των διαδικασιών σχεδιασμού ανάπτυξης της Σπάρτης Α' Παραδοτέο Η σημασία της Σπάρτης στο ευρύτερο δίκτυο οικιστικού / ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος ΕΜΠ / ΣΠΕ, Αθήνα, 10/11/2019

Το ΓΠΣ προβλέπει επίσης χωροθέτηση κοινωνικού εξοπλισμού. Ειδικότερα, σε ότι αφορά την εκπαίδευση, αξιοποιούνται ελεύθεροι δημοτικοί χώροι και χώροι η οποίοι ανήκουν σε κοινωφελή ιδρύματα καθώς. Παράλληλα, αξιοποιούνται νεοκλασικά κτίρια για νέα νηπιαγωγεία, λειτουργία δεύτερου παιδικού, δύο δημοτικών σχολείων και ενός Γυμνασίου - Λυκείου. Αναφορικά με τις αθλητικές εγκαταστάσεις, διατηρούνται

το κολυμβητήριο, το υφιστάμενο γήπεδο, ενώ δημιουργούνται δεύτερο γήπεδο νοτιοανατολικά της πόλης, καθώς και νέο αθλητικό κέντρο. Σχετικά με τις πολιτιστικές λειτουργίες, προβλέπεται η δημιουργία πνευματικού κέντρου δυτικά του πάρκου Ευαγγελιστριάς και Αρχαιολογικού Μουσείου δυτικά του Τάφου του Λεωνίδα. Παράλληλα μετατρέπεται το υφιστάμενο Αρχαιολογικό Μουσείο σε Βυζαντινό, και ανεγείρεται ενοριακός ναός στη θέση του υπό μεταφορά νεκροταφείου στον Νέο Κόσμο. Παράλληλα προβλέπονται αρκετοί ελεύθεροι χώροι: δημιουργείται νέο αστικό πάρκο στην Πλατανιστά (πάρκο Μαγουλίτσας), χωροθετείται κοινόχρηστος χώρος στη γειτονιά Χαρισίου νότια του συγκροτήματος Λυκείου και συνδέεται με το πάρκο Μαγουλίτσας μέσω της παρόχθιας ζώνης του χειμάρρου της Μαγουλίτσας. Επιπλέον, επεκτείνεται ο ελεύθερος χώρος γύρω από τον Τάφο του Λεωνίδα, θεσμοθετείται κοινόχρηστος χώρος ανατολικά του Αγ. Σπυρίδωνα σε συνέχεια του αρχαιολογικού χώρου του Ιερού Ορθίας Αρτέμιδος και Κολυμβητηρίου και χωροθετείται πάρκο περιμετρικά του υπό μεταφορά νεκροταφείου του Νέου Κόσμου.

Εικ.3.3.20: Το σχέδιο της πόλης του 1985 Πηγή: <http://spartaarchitecture.blogspot.com/>

Επιπλέον, χωροθετείται βιοτεχνικό πάρκο στις νότιες παρυφές της πόλης και απομακρύνονται οι οχλούσες βιοτεχνίες από το κέντρο. Χωροθετείται ζώνη χονδρεμπορίου στην είσοδο της πόλης από Τρίπολη και από Γύθειο και τουριστικές εγκαταστάσεις νότια του Πάρκου Μαγουλίτσας. Ο σταθμός ΚΤΕΛ χωροθετείται εκ νέου στην οδό Λυκούργου. Σε ότι αφορά τις μεταφορικές υποδομές: διατηρείται η λειτουργία του δακτυλίου της κεντρικής περιοχής, δημιουργείται δίκτυο πεζοδρόμων το οποίο συνδέει του κύριους κοινόχρηστους και αρχαιολογικούς χώρους, και αντιμετωπίζεται το πρόβλημα της στάθμευσης με αξιοποίηση ακαλύπτων χώρων στο εσωτερικό των οικοδομικών τετραγώνων. Επιπλέον, καθορίζονται οι ζώνες οικονομικών και θεσμικών κινήτρων (π.χ. ζώνη αστικού αναδασμού στην περιοχή του Νέου Κόσμου). Σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, προβλέπεται η προστασία των παρόχθιων εκτάσεων και η οικολογική αναβάθμιση του Ευρώτα, αναβάθμιση των φυτεύσεων στους κοινόχρηστους χώρους της πόλης, επέκταση της

ζώνης προστασίας του αρχαιολογικού χώρου και προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων ιστορικής και παραδοσιακής κληρονομιάς στον αρχικό πυρήνα της πόλης, καθώς και ειδική μελέτη δυτικά της Σπάρτης για την σύνδεση με τον Μυστρά και τον Ταΰγετο. Τέλος, σε επίπεδο υποδομών, αναβαθμίζεται και εκσυγχρονίζεται το δίκτυο ύδρευσης και αποχέτευσης της πόλης, διευθετείται ο χείμαρρος της Μαγουλίτσας και πραγματοποιείται διαχείριση απορριμμάτων. Όμως, πρέπει να αναφερθεί ότι, οι ρυθμίσεις του Γ.Π.Σ. οι οποίες τελικά εφαρμόστηκαν είναι λίγες εκ των παραπάνω.

Εκτός από το Γ.Π.Σ. του 1985, κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα, σημειώνονται ορισμένες αποφάσεις σχετικές με το νομοθετικό πλαίσιο διαμόρφωσης της πόλης. Τέτοιες είναι η ένταξη σε σχέδιο πόλης της περιοχής “Προσφυγικά” (ΦΕΚ22Δ/27.11.68) και το Π.Δ. 19.10/13.11.1978 (ΦΕΚ594Δ’) με το οποίο ένα τμήμα της Σπάρτης χαρακτηρίζεται ως παραδοσιακό (Λάμπρου, 2007).

Επιπλέον, όπως έχει ήδη αναφερθεί η Σπάρτη διαθέτει σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία. Όλα αυτά προστατεύονται από την αρχαιολογική νομοθεσία (ν.3028/2002) αλλά και από την ίδια την UNESCO.

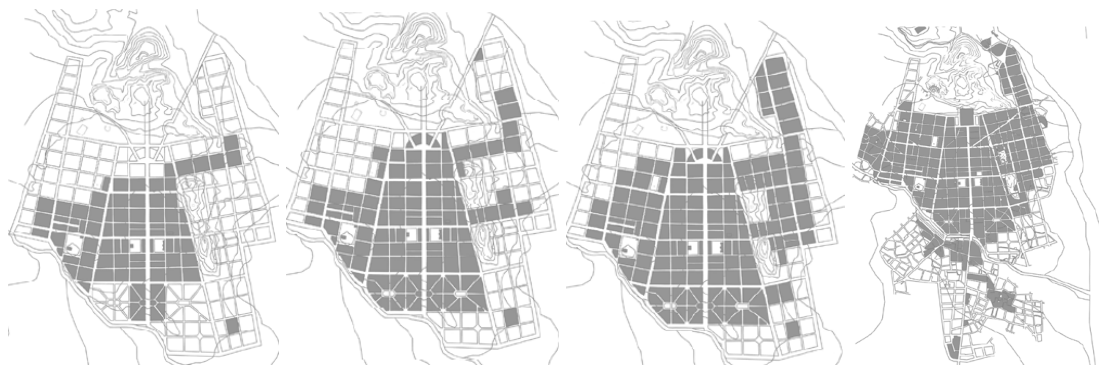

Εικ.3.3.21: Άποψη της σύγχρονης Σπάρτης από το αρχαίο θέατρο, Πηγή:el.wikipedia.org/

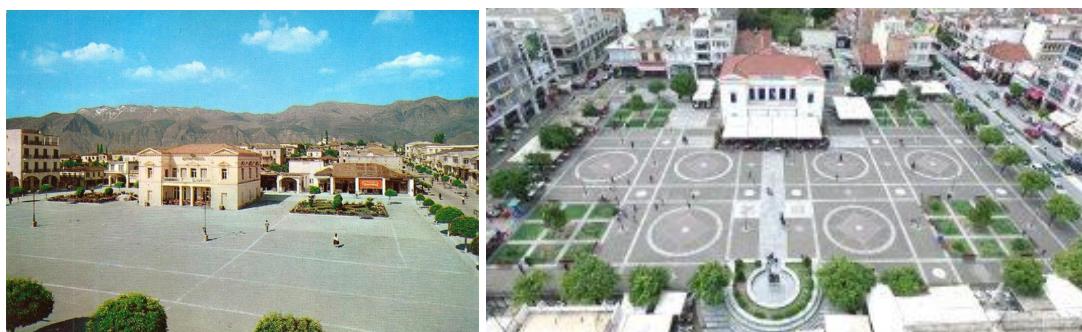
Η Ακρόπολη της αρχαίας πόλης-κράτους της Σπάρτης εκτείνεται στο λόφο στο βόρειο άκρο της νέας Σπάρτης ενώ πλήθος χώρων και θέσεων αρχαιοτήτων ανασκάπτεται σε όλη της έκταση της σύγχρονης Σπάρτης. Όλη η περιοχή της σύγχρονης πόλης της Σπάρτης και τμήμα της πρώην κοινότητας Μαγούλας είναι κηρυγμένος αρχαιολογικός χώρος με Απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού (ΦΕΚ 351B’/1995) που τον επόμενο χρόνο(1996) συμπληρώνεται με τον καθορισμό Ζωνών Α’(απολύτου) και Β’ (ειδικής) Προστασίας της Ακρόπολης της αρχαίας πόλης (ΦΕΚ 754B’/1996), προκειμένου να εξασφαλιστεί η αποτελεσματικότερη προστασία των αρχαιοτήτων, λόγω της θέσης τους επί της θέσης της «αρχαίας και ρωμαϊκής Σπάρτης καθώς και της

Παλαιοχριστιανικής και βυζαντινής Λακεδαιμονίας». Οι σωστικές ανασκαφές των τελευταίων δεκαετιών έχουν φέρει στο φως πλήθος πολύτιμων ευρημάτων για τα νεκροταφεία, το ελληνιστικό τείχος που προσφέρουν στην επιστημονική γνώση για την αρχαία πόλη, από τους γεωμετρικούς χρόνους μέχρι τους ύστερους ρωμαϊκούς για όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας (Λάμπρου, 2007).

Σε ότι αφορά το Μυστρά, η βυζαντινή φάση στην ιστορία του λήγει περί το 1460 με την παράδοσή του στους Τούρκους. Όπως έχει αναφερθεί νωρίτερα, με την ίδρυση της σύγχρονης πόλης της Σπάρτης από το βασιλιά Όθωνα, το 1834, αρχίζει η μετακίνηση των κατοίκων του Μυστρά προς τη νέα πόλη. Οι τελευταίοι κάτοικοί του εγκαταλείπουν την καστροπολιτεία μόλις το 1953 μετά την απαλλοτρίωση του χώρου από το ελληνικό κράτος. Είχε προηγηθεί, το 1921, η κήρυξη του χώρου με βασιλικό διάταγμα ως προέχον βυζαντινό μνημείο και το 1989 με απόφαση της αρμόδιας επιτροπής της Unesco, ο Μυστράς εγγράφεται ως πολιτιστικό αγαθό στον κατάλογο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Εικ.3.3.22: Οικιστική εξέλιξη της Σπάρτης το 1923,1945,1956,1996 από αριστερά προς τα δεξιά, Πηγή: Κοροπούλη, Έλενα. Μελά, Μαριλένα. «Επεμβαίνοντας λακωνικά Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης. Μια πρόταση για το όριο αρχαίας και νέας πόλης», Διπλωματική Εργασία Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, 2016

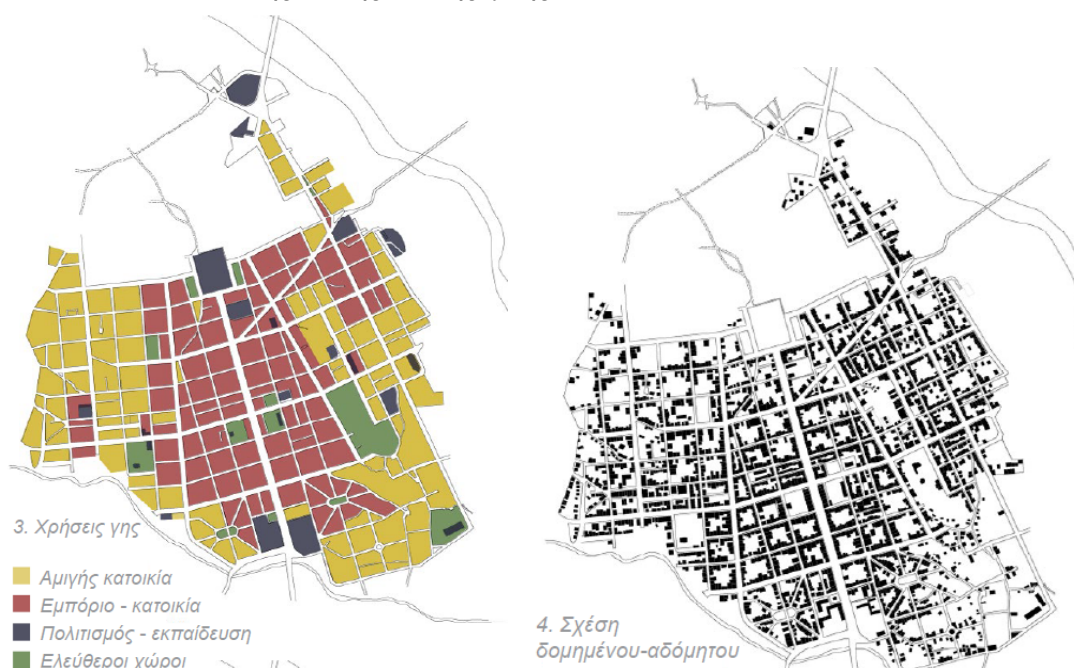

Εικ.3.3.23-24: Η κεντρική πλατεία της Σπάρτης με το Δημαρχείο το 1965 (αριστερά), Πηγή: laconialive.gr/ και αντίστοιχα η πλατεία σήμερα (δεξιά) Πηγή: lakoniahotel.gr

Στα τέλη του 20ου αιώνα, ένα από τα σημαντικότερα έργα αστικής ανάπλασης που λαμβάνουν χώρα στη Σπάρτη αποτελεί η διαμόρφωση της κεντρικής της πλατείας (1998). Αυτή αποτελεί την πρώτη από μια σειρά αστικών παρεμβάσεων οι οποίες θα ακολουθήσουν στη διάρκεια του 21ου αιώνα στη Σπάρτη.

3.4. Η σύγχρονη Σπάρτη – Χωρικές προκλήσεις και αναπτυξιακή προοπτική

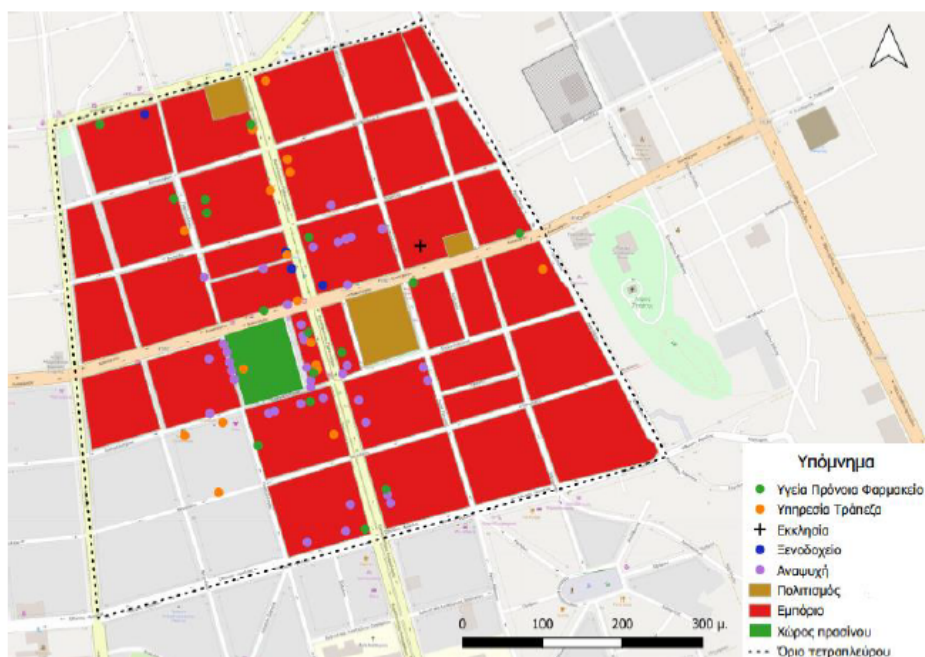
Η Σπάρτη του 21ου αιώνα αποτελεί μια σύγχρονη πόλη, η οποία ταυτόχρονα διατηρεί στον πολεοδομικό της ιστό τη μνήμη του παρελθόντος της. Τόσο η αρχαία Σπάρτη, όσο και η νεοκλασική πόλη του 19ου αιώνα συνδιαλέγονται με το σύγχρονο αστικό τοπίο και το φυσικό περιβάλλον το οποίο περιβάλλει την πόλη και συμβάλλουν στη διαμόρφωση του χαρακτήρα της Σπάρτης. Κατά τη διάρκεια του αιώνα που διανύουμε, παρατηρώντας τη σύγχρονη πόλη, και αναλύοντας, παρακάτω, το υφιστάμενο πλαίσιο χωρικού σχεδιασμού και τις μελέτες και αναπλάσεις οι οποίες έχουν πραγματοποιηθεί σε πολεοδομικό επίπεδο, φαίνεται πως η Σπάρτη έρχεται αντιμέτωπη με προκλήσεις σε χωρικό επίπεδο οι οποίες διαμορφώνουν την εξέλιξη του αστικού χώρου της πόλης και της ζωής σε αυτόν.

Εικ.3.4.1-2: Διαγράμματα χρήσεων γης και σχέση δομημένου αδόμητου, Πηγή: Κουτσογεώργα Γεωργία, Επανάχρηση του Ξενία Σπάρτης, Σκέψεις και Προβληματισμοί, Διπλωματική Εργασία, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π.

Η κεντρική περιοχή της Σπάρτης, μπορούμε να πούμε ότι περικλείεται μεταξύ των οδών Θεμιστοκλέους, Λεωνίδου, Όθωνος Αμαλίας και Αρχιδάμου οι οποίες σχηματίζουν το “ιστορικό τραπέζιο” το οποίο αποτελεί εφαρμογή, με μικρές μεταγενέστερες τροποποιήσεις, του πρώτου Ρυμοτομικού Σχεδίου της πόλης, του Βαυαρού Γεωμέτρη Fr. Stauffert (1834). Ο κλασικιστικός χαρακτήρας του σχεδίου της Σπάρτης, δηλαδή οι ευθύγραμμες χαράξεις με κατεύθυνση προς τις ιστορικές θέσεις της Αρχαίας Ακρόπολης της Σπάρτης και της καστροπολιτείας του Μυστρά, έχει επηρεάσει το σύγχρονο κέντρο βάρους της πόλης το οποίο φαίνεται πως εμπίπτει με τη διασταύρωση των οδών Κ. Παλαιολόγου και Λυκούργου. Η περιοχή αυτή συγκεντρώνει την εμπορική κίνηση της πόλης, καταστήματα εστίασης-αναψυχής, ξενοδοχεία, διοικητικές υπηρεσίες (Δημαρχείο, τράπεζες, Δημοτική Οικονομική Υπηρεσία, Τηλεπικοινωνίες κ.ά.) και πολιτιστικές δραστηριότητες (Αρχαιολογικό Μουσείο, Κουμαντάρειος Πινακοθήκη). Γενικότερα οι εμπορικές λειτουργίες του κέντρου εξυπηρετούν όλη τη πόλη και τους οικισμούς της ευρύτερης περιοχής. Επιπλέον, η κοινωνική και πολιτιστική ζωή της Σπάρτης συγκεντρώνεται στις πλατείες

και τους δρόμους γύρω από το Δημαρχείο και τα γύρω οικοδομικά τετράγωνα, καθώς και γύρω από τους άξονες που τα ενώνουν (Βάσση και συν., 2016).

Εικ.3.4.3: Εμπορικές χρήσεις (με εξαίρεση την κατοικία, στο κεντρικό Τραπέζιο (απογραφή Σεπτέμβριος 2020) Πηγή: Κυκλοφοριακή ανάλυση και αξιολόγηση του εφικτού της ανάπτυξης της οδού Κ. Παλαιολόγου, από Θερμοπυλών μέχρι Όθωνος/Αμαλίας, στη Σπάρτη, Δεκέμβριος 2020

Αν παρατηρήσει κανείς την αεροφωτογραφία της Σπάρτης, φαίνεται πως η πόλη διαθέτει αρκετό πράσινο τόσο στην ευρύτερη περιοχή της όσο και στον κεντρικό της πυρήνα. Όμως με μια περιήγηση και καταγραφή του πράσινου στοιχείου στους δημόσιους χώρους της πόλης (δρόμοι, πλατείες και πάρκα) φαίνεται πως το πράσινο στοιχείο δεν εντοπίζεται στην πλειοψηφία σε αυτούς, αλλά σε ελάχιστους δημόσιους χώρους καθώς και στο πλήθος των φυτεμένων ακάλυπτων χώρων των οικοδομικών τετραγώνων, οι οποίοι όμως συνιστούν ιδιωτικούς χώρους. Παράλληλα, με μια περιήγηση στο κέντρο της πόλης, καταγράφεται έντονη η παρουσία του αυτοκινήτου.

Εικ.3.4.4-5: Φωτογραφίες από το κέντρο της Σπάρτης - ελάχιστο πράσινο και έντονη παρουσία του αυτοκινήτου Πηγή: Προσωπικό αρχείο φωτογραφιών

Η οργάνωση της κυκλοφορίας, ιδιαίτερα στην περιοχή των εμπορικών χρήσεων και χρήσεων διοίκησης και αναψυχής, αποτελεί βασικό ζήτημα για την ποιότητα ζωής

των κατοίκων και των επισκεπτών, αλλά και για την αισθητική εικόνα της. Πηγή των προβλημάτων αποτελεί η μορφή και η οργάνωση του οδικού δικτύου, το οποίο φαίνεται πως δεν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες απαιτήσεις για την εξυπηρέτηση των αναγκών των κατοίκων και των επισκεπτών της πόλης.

Στη συνέχεια, όσων αφορά τους δημόσιους χώρους της Σπάρτης, σημαντική συγκέντρωση πρασίνου καταγράφεται στο δημοτικό πάρκο (κήπος του Αρχαιολογικού Μουσείου) και στο λόφο του Ξενία. Μικρότερη συγκέντρωση παρατηρείται στην πλατεία Ευαγγελιστριάς, στο πάρκο ΟΤΕ (στην οδό Αγίου Νίκωνος), στην κεντρική πλατεία της Σπάρτης, στην πλατεία Δούκα, στο Κενοτάφιο του Λεωνίδα και στο Δημοτικό Στάδιο. Από τα παραπάνω, στην κεντρική περιοχή του «Ιστορικού Τραπεζιού» ανήκουν μόνο το δημοτικό πάρκο, το πάρκο ΟΤΕ, η κεντρική πλατεία και το πάρκο γειτονιάς Αγησιλάου και Λεωνίδου. Δέντρα παρατηρούνται, επιπλέον, και στα περισσότερα σχολεία της πόλης (Σερράος και συν., 2019).

Εικ.3.4.6-7: Αεροφωτογραφία του κήπου του Μουσείου και του πάρκου ΟΤΕ (αριστερά) Πηγή: spartavoice.gr/ και αεροφωτογραφία της κεντρικής πλατείας (δεξιά) Πηγή: Ερευνητικό Έργο ΕΜΠ, Υποστήριξη του Δήμου Σπάρτης, για την ωρίμανση των διαδικασιών σχεδιασμού ανάπτυξης της Σπάρτης Α' Παραδοτέο Η σημασία της Σπάρτης στο ευρύτερο δίκτυο οικιστικού / ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος ΕΜΠ / ΣΠΕ, Αθήνα, 10/11/2019

Σε ότι αφορά το πλαίσιο χωρικού σχεδιασμού και τη σχετική νομοθεσία, όπως έχει αναφερθεί προηγουμένως, η Σπάρτη αποτελεί μια εκ των πρώτων πόλεων που αποκτούν εγκεκριμένο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο το 1985 (με Απόφαση του Υπουργού ΥΠΕΧΩΔΕ, με αρ. 58041/2358/14.08.1985 – ΦΕΚ 471/Δ/1985), στο πλαίσιο του ν.1337/1983 (ΦΕΚ 33 Α'). Το σχέδιο αυτό τροποποιείται με την αριθμ. 39730/04.08.2017 απόφαση του Συντονιστή της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Πελοποννήσου, Δυτικής Ελλάδας και Ιονίου. Η τροποποίηση αυτή πραγματοποιείται προκειμένου να εγκριθούν σημειακές - εντοπισμένες παρεμβάσεις, για τον καθορισμό χώρων Διοίκησης και Πολιτισμού στην περιοχή του λόφου Ξενία, καθώς και Κέντρου Υγείας στην περιοχή Πλατανιστά και Εκπαίδευσης στο νοτιοδυτικό τμήμα του Ο.Τ. 130 του εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου Σπάρτης (ΦΕΚ 252/ΑΑΠ/2017) (Σερράος και συν., 2019).

Επιπλέον, μετά την ισχύ του ν.4447/2016, «Χωρικός σχεδιασμός - Βιώσιμη ανάπτυξη και άλλες διατάξεις» για την πόλη της Σπάρτης και για τα διοικητικά όρια του Καλλικρατικού Δήμου, το Τοπικό Χωρικό Σχέδιο (ΤΧΣ) αποτελεί το προβλεπόμενο χωρικό σχέδιο, το οποίο συντάσσεται σύμφωνα με το άρθρο 7 του παραπάνω νόμου. Όμως, μέχρι να εκπονηθεί νέο ΤΧΣ, ο χωρικός σχεδιασμός της πόλης και η

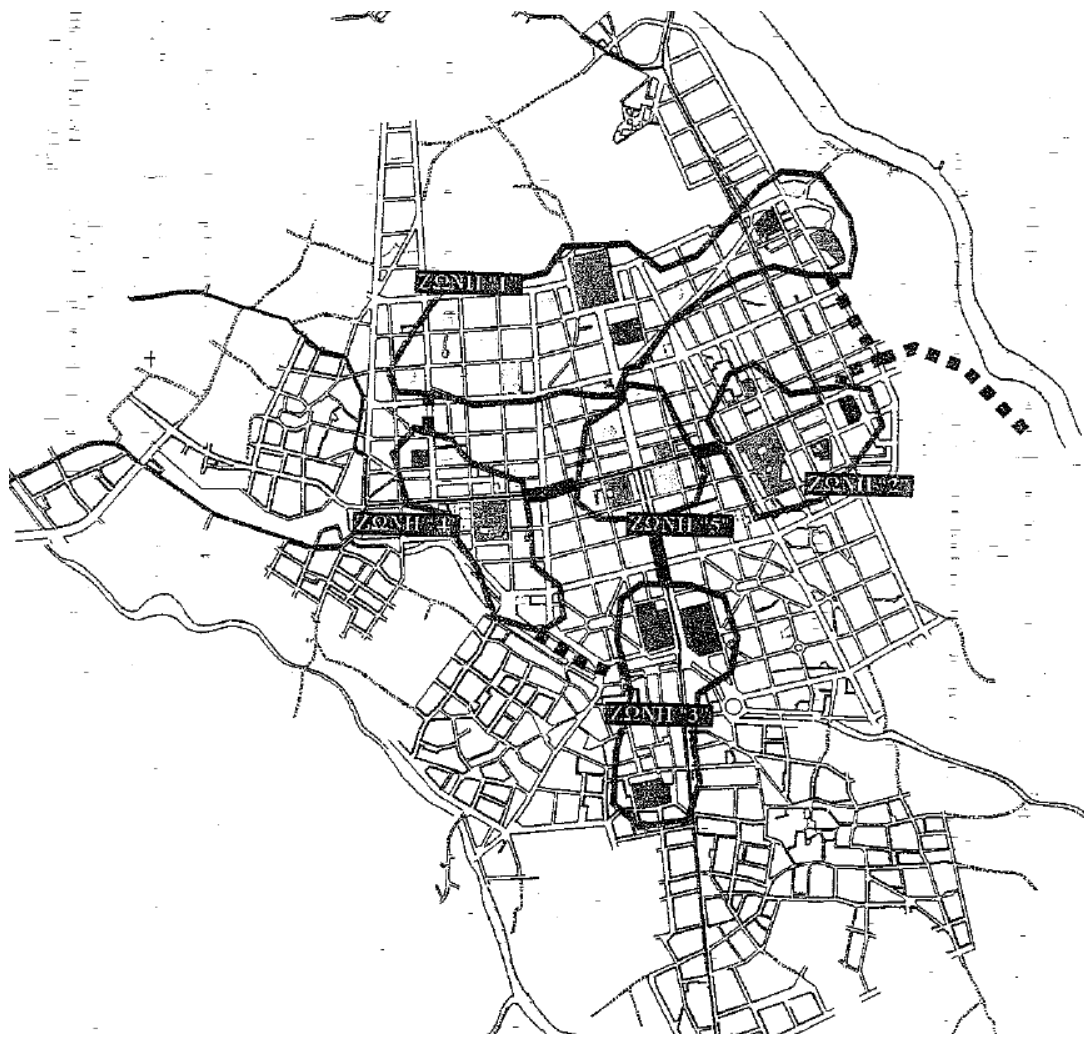
Επιπλέον, στη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας, εκπονούνται διάφορες πολεοδομικές μελέτες σχετικά με τον χωρικό σχεδιασμό στην πόλη της Σπάρτης.

Το 2000 πραγματοποιείται μελέτη από τους: Γιώργο Γιαξόγλου, Νάσο Θέμο, Σπύρο Παυλάκο, με τίτλο: “Ολοκληρωμένες παρεμβάσεις ανάπτυξης σε τοπικές ζώνες της Σπάρτης”. Ήδη η μελέτη του 1998, η οποία αφορά τον ανασχεδιασμό της κεντρικής πλατείας, σηματοδοτεί μια πρώτη περίοδο στοχευμένων παρεμβάσεων αναβάθμισης του δημόσιου χώρου της πόλης, οι οποίες περιλαμβάνουν τον κήπο του Μουσείου, το πάρκο της Ευαγγελίστριας, το πάρκο του Αγίου Νίκωνα, φυτεύσεις κατά μήκος της οδού Κωνσταντίνου Παλαιολόγου και άλλες μικρότερες επεμβάσεις στους κοινόχρηστους χώρους του κέντρου της πόλης. Όμως με την παρούσα μελέτη, γίνεται λόγος για την ανάγκη αναβάθμισης της ποιότητας του δημόσιου χώρου όχι μόνο στο κέντρο, αλλά και στις γειτονιές περιμετρικά του κέντρου της πόλης. Η αναβάθμιση της καθημερινής ζωής στις περιοχές κατοικίας αλλά και η ανάδειξη και οργανική σύνδεση των μνημείων και αρχαιολογικών χώρων με την πόλη αποτελούν τους βασικούς άξονες των παρεμβάσεων στους κοινόχρηστους χώρους της «περιφερειακής ζώνης» της πόλης. Σύμφωνα με την μελέτη, στις περιοχές παρέμβασης δίνεται προτεραιότητα:

- Στην αναβάθμιση του περιβάλλοντος των σχολικών συγκροτημάτων με στόχο την δημιουργία κοινόχρηστων χώρων για τη γειτονιά και την ασφαλή πρόσβαση των μαθητών.
- Στην ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων εντός ή στην περίμετρο της πόλης με στόχο την σύνδεσή τους με τους χώρους της καθημερινής ζωής της πόλης.
- Στην διασύνδεση των δημόσιων χώρων, χώρων πρασίνου, αθλητικών και σχολικών εγκαταστάσεων, χώρων πολιτισμού και αρχαιολογικών χώρων μέσα από ένα συνεκτικό δίκτυο κίνησης πεζών με κατάλληλη σήμανση και πληροφόρηση.

Η μελέτη αυτή αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα μετατόπισης του ενδιαφέροντος του αστικού σχεδιασμού από τις μεμονωμένες αναπλάσεις στη διαμόρφωση δικτύων δημόσιων χώρων.

Στη συνέχεια, το 2011, εκπονείται η μελέτη Ανάπλασης του κεντρικού αστικού ιστού της Σπάρτης με βιοκλιματικά κριτήρια (Δήμος Σπάρτης - Δ.Τ.Υ. & Περιβάλλοντος, Μελετητές: Π. Χρονά, Π. Μπιζίμης, Α. Δημοπούλου, Β. Κοντογεωργάκου), με σκοπό την ένταξη της πόλης στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη 2007-2013» του Κέντρου Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας. Αντικείμενο της μελέτης αποτελεί η οδός Κωνσταντίνου Παλαιολόγου και η οδός Λυκούργου σε όλο το μήκος τους, ο ανασχεδιασμός του Μνημείου του Λεωνίδα και του περιβάλλοντος χώρου, καθώς και ο ανασχεδιασμός της πλατείας του Αγίου Νίκωνα. Η μελέτη στοχεύει στη βελτίωση της βιοκλιματικής λειτουργίας των περιοχών παρέμβασης, όπως η μείωση της μέσης μέγιστης θερμοκρασίας, η αύξηση των περιοχών σκίασης και θερμικής άνεσης, ο δροσισμός και αερισμός του δημόσιου χώρου, η συγκράτηση και απορρόφηση των όμβριων υδάτων κλπ. (Σερράος και συν., 2019).

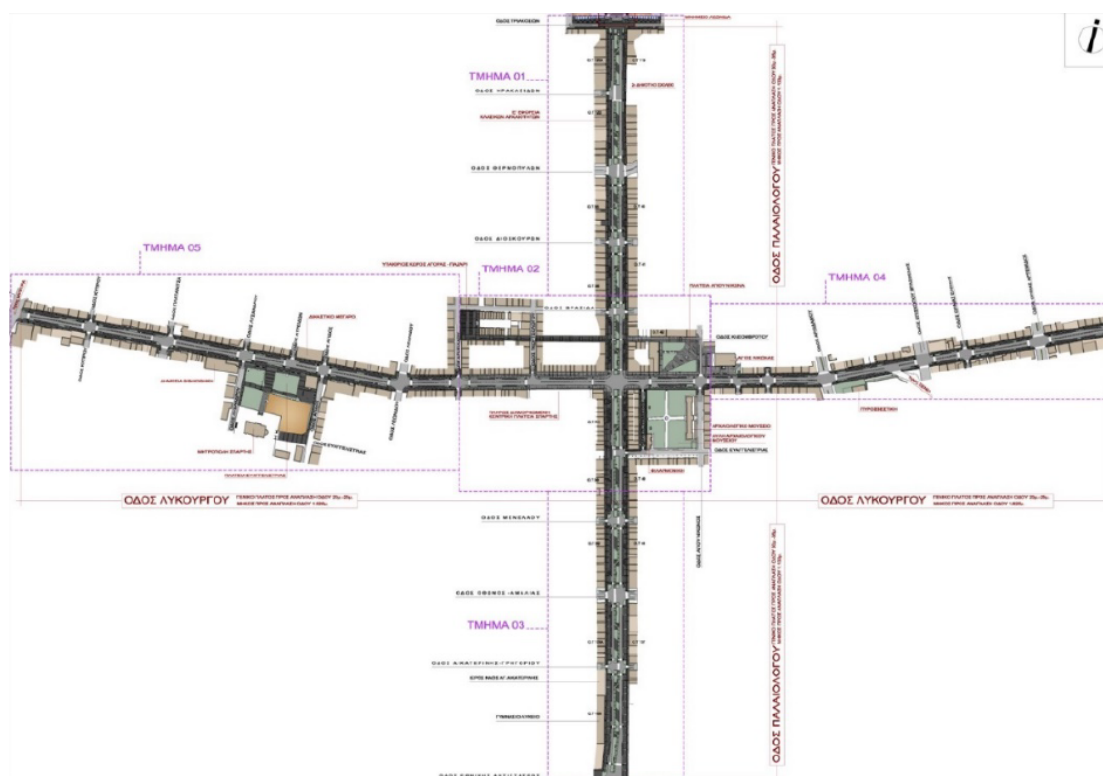

Εικ.3.4.9: Σχηματικό διάγραμμα παρεμβάσεων της πρότασης με τις ζώνες επεμβάσεων, Πηγή: Γιαζόγλου Γ., Θέμος Ν., Παυλάκος Σ., Ολοκληρωμένες παρεμβάσεις ανάπτυξης σε τοπικές ζώνες της Σπάρτης, Δήμος Σπάρτης, Δεκέμβριος 2000

Η μελέτη αυτή επιλέγεται να εφαρμοστεί πιλοτικά στους δύο βασικούς οδικούς άξονες, χωρίς όμως να ληφθεί υπόψη η ανάγκη για τον κυκλοφοριακό επανασχεδιασμό της. Χωρίς να περιορίζεται ή να ανακατευθύνεται η διαμπερής κίνηση του αυτοκινήτου από το κέντρο της πόλης, προτείνεται αποσπασματικά η προσθήκη ποδηλατοδρόμου εγκλωβισμένου στο μέσο του άξονα της Κ. Παλαιολόγου. Γενικότερα, έμφαση δίνεται στην εκπλήρωση βιοκλιματικών ποσοτικών στόχων, με αποτέλεσμα να απουσιάζει η διατύπωση προθέσεων για τον επιθυμητό χαρακτήρα τόσο των κύριων αξόνων της πόλης όσο και των σημαντικών επιμέρους πλατειών και δημόσιων χώρων.

Το 2015 εκπονούνται τρεις μελέτες: η ανάπλαση της εισόδου της πόλης, η ανάπλαση της οδού Θερμοπυλών και η ανάπλαση της οδού Όθωνος Αμαλίας (Μελετητές: Β. Σταυροπιερράκου, Δ. Παπαδάκος). Οι τρεις αυτές μελέτες εντάσσονται στο πλαίσιο του έργου «Τεχνική υποστήριξη του Δήμου Σπάρτης» στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Τεχνική υποστήριξη Εφαρμογής με τη συγχρηματοδότηση του ΕΤΠΑ». Οπότε συντάσσονται οι μελέτες για την ανάπλαση των οδών Των 118 και της Ορθίας Αρτέμιδος που αποτελούν και την σημερινή είσοδο της πόλης, καθώς και για την ανάπλαση των οδών Θερμοπυλών και Όθωνος

Αμαλίας οι οποίες αποτελούν τα όρια του σχεδίου Stauffert (1835). Ο σχεδιασμός προβλέπει την αναβάθμιση της ποιότητας του δημόσιου χώρου, την επίλυση προβλημάτων σχετικά με την κυκλοφορία και στάθμευση οχημάτων, την αύξηση του πρασίνου αλλά και τη χρήση των κατάλληλων ψυχρών υλικών για τη βελτίωση του μικροκλίματος στο κέντρο της πόλης. Επιπλέον, προτείνεται η διαμόρφωση των πεζοδρομίων και η εξασφάλιση χώρου κίνησης πεζών και ατόμων μειωμένης κινητικότητας, η οργάνωση των χώρων στάθμευσης και η πρόβλεψη του απαραίτητου αστικού εξοπλισμού. Επιπλέον σχεδιάζεται η κατά περίπτωση επιλογή μονοδρόμησης τμημάτων οδών και προσθήκη ποδηλατοδρόμου (Σερράος και συν., 2019).

Εικ.3.4.10: Τοπογραφικό διάγραμμα πρότασης, Πηγή: Τεχνική έκθεση μελέτης Ανάπλασης του κεντρικού αστικού ιστού της Σπάρτης με βιοκλιματικά κριτήρια, 2011

Το 2012, στο Πανεπιστήμιο Πατρών (Σπουδαστήριο τεχνικής μεταφορών και κυκλοφορίας), στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος με τίτλο «Διερεύνηση κυκλοφοριακών ρυθμίσεων στις εισόδους της πόλης Σπάρτης και σε κόμβους της κεντρικής περιοχής» εξετάζονται τα κύρια κυκλοφοριακά προβλήματα της πόλης και διερευνώνται προτάσεις για την αντιμετώπισή τους. Ειδικότερα, το πρόγραμμα εντοπίζει ζητήματα όπως:

- Η Υπερφόρτωση των δύο βασικών οδικών αρτηριών (Κ. Παλαιολόγου και Λυκούργου), λόγω ανάληψης διαμπερών υπερτοπικών διελεύσεων αλλά και συγκέντρωσης κεντρικών εξυπηρετήσεων όπως τα ΤΑΞΙ, οι στάσεις του ΚΤΕΛ, οι χώροι στάθμευσης κλπ
- Μειωμένη χρήση της Περιμετρικής οδού κατά την υπερτοπική διέλευση οχημάτων

- Ανάγκη ολοκλήρωσης περιφερειακή οδού προς Μυστρά
- Ανάγκη επεμβάσεων άρσης της επικινδυνότητας στην Εθνική Οδό Σπάρτης – Γυθείου
- Πρόβλημα διαχείρισης στάθμευσης σε όλη την κεντρική περιοχή της πόλης
- Αδιάνοικτοι δρόμοι
- Απουσία δικτύου ποδηλατοδρόμων

Εικ.3.4.11: Διαγραμματική απόδοση πρότασης σε σχέση με τον αστικό ιστό, Πηγή: Ερευνητικό Έργο ΕΜΠ, Υποστήριξη του Δήμου Σπάρτης, για την ωρίμανση των διαδικασιών σχεδιασμού ανάπτυξης της Σπάρτης Α' Παραδοτέο Η σημασία της Σπάρτης στο ευρύτερο δίκτυο οικιστικού / ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος ΕΜΠ / ΣΠΕ, Αθήνα, 10/11/2019

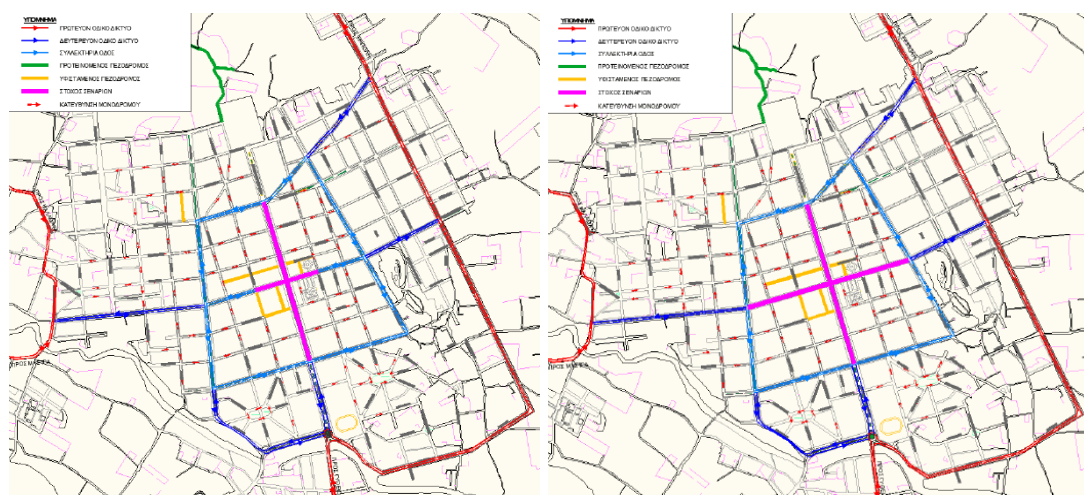
Οι προτεινόμενες παρεμβάσεις για τον κυκλοφοριακό ανασχεδιασμό της πόλης περιλαμβάνουν:

- Την διαμόρφωση κυκλικού κόμβου στη διασταύρωση των οδών Γυθείου – Εθνικής Αντιστάσεως – Κ. Παλαιολόγου
- Παρεμβάσεις στην είσοδο της πόλης και τη διασταύρωση με την οδό Ορθίας Αρτέμιδας
- Την πεζοδρόμηση της Κωνσταντίνου Παλαιολόγου σε δύο κλάδους (από Λυκούργου προς βορράν και προς νότο αντίστοιχα), πρόταση η οποία εφαρμόζεται πιλοτικά τον Δεκέμβριο του 2014 αλλά στη συνέχεια εγκαταλείπεται
- Την διαμόρφωση κυκλικού κόμβου σε σημαντικές διασταυρώσεις του κέντρου
- Την λεπτομερή πληροφοριακή σήμανση

Μόλις το 2013, εκπονείται η κυκλοφοριακή μελέτη της Σπάρτης (Μελετητές: Ν. Βόσκογλου – Ι. Μάρης και Συνεργάτες), η οποία αποτελεί μία πρώτη συστηματική προσπάθεια ανασχεδιασμού της κυκλοφοριακής λειτουργίας της πόλης. Σύμφωνα με την μελέτη προτεραιότητα αποτελεί οδική ασφάλεια, η αποσυμφόρηση του κέντρου από το αυτοκίνητο και η αναβάθμιση της ποιότητας μετακίνησης των πεζών. Μερικοί από τους στόχους που θέτει η μελέτη διαρθρώνονται γύρω από ζητήματα όπως: η ανάγκη εξορθολογισμού της ιεράρχησης του οδικού δικτύου, η ανάγκη λειτουργίας του περιφερειακού δικτύου για την αποσυμφόρηση του κέντρου της πόλης, ο ανασχεδιασμός των διασταυρώσεων και κόμβων με στόχο τον περιορισμό των ατυχημάτων, η διαχείριση στάθμευσης, η ειδική μέριμνα για ευάλωτους χρήστες (όπως πεζοί, δικυκλιστές, ποδηλάτες) και η ειδική μέριμνα για περιοχές σχολικών εγκαταστάσεων. Επιπλέον, στις προτάσεις της μελέτης περιλαμβάνεται η αποτροπή της διαμπερούς διέλευσης του αυτοκινήτου από τον κεντρικό τομέα της πόλης και η απόδοσή του στην κίνηση των πεζών και στην καθημερινότητα των κατοίκων και των επισκεπτών. Παράλληλα, προτείνεται η δημιουργία εσωτερικού δακτυλίου ο οποίος, σε συνδυασμό με στοχευμένες διανοίξεις και μονοδρομήσεις, θα παραλάβει τις εσωτερικές μετακινήσεις του κέντρου. Εξίσου σημαντική είναι η πρόταση δημιουργίας δικτύου ποδηλατοδρόμου με αποκλειστική λωρίδα ποδηλάτου. Τέλος προτείνεται η δημιουργία δημοτικών υπαίθριων χώρων στάθμευσης στην περίμετρο του κέντρου για την αποδέσμευση του κεντρικού τομέα από τα σταθμευμένα οχήματα.

Στη συνέχεια, το 2016 πραγματοποιείται η «Μελέτη κυκλοφοριακών παρεμβάσεων στις κεντρικές οδούς της Σπάρτης και λοιπές επηρεαζόμενες οδούς» (Μελετητές: Α. Βάσση, Θ. Βλαστός, Ε. Μπακογιάννης, Μ. Σίτη, Γ. Χριστοδουλοπούλου, Χ. Κυριακίδης), η οποία αποτελεί επικαιροποιημένη μελέτη για τον κυκλοφοριακό ανασχεδιασμό της πόλης. Υιοθετώντας σύγχρονες οπτικές για τον αστικό σχεδιασμό, η μελέτη θέτει ως στόχο τον επαναπροσδιορισμό της «ταυτότητας» της πόλης με άξονα την ιστορικότητα της. Οπότε η διαχείριση της κυκλοφορίας και η αποδέσμευση κοινόχρηστων χώρων, αποτελούν στην περίπτωση αυτή εργαλεία σχεδιασμού με όρους «προώθησης της ταυτότητας του τόπου». Ο βασικός στόχος της «ισχυροποίησης της ιστορικής και πολεοδομικής ταυτότητας» της πόλης καθορίζει την προτεινόμενη παρέμβαση για την προστασία της κεντρικής περιοχής από διαμπερείς ροές αλλά και την έμφαση στην δημιουργία διαδρομών για την ενίσχυση

της κίνησης του πεζού, της χρήσης ποδηλάτου, καθώς και τη χρήση μέσων μαζικής μεταφοράς. Η μελέτη περιέχει την αναλυτική καταγραφή χωροθέτησης λειτουργιών στη Σπάρτη, καθώς καταγράφονται και αξιολογούνται οι αρχαιολογικοί χώροι, οι κοινόχρηστοι χώροι, οι χώροι πολιτισμού και τα Μουσεία, οι αθλητικές εγκαταστάσεις, και οι χώροι της δημοτικής αγοράς. Επιπλέον, αξιολογούνται τα δεδομένα της υφιστάμενης ιεράρχησης του οδικού δικτύου, οι υφιστάμενοι πεζόδρομοι, οι εγκαταστάσεις, οι στάσεις και τα δρομολόγια του ΚΤΕΛ, ενώ τέλος συγκεντρώνονται στη μελέτη στοιχεία για τα γεωμετρικά χαρακτηριστικά των οδών.

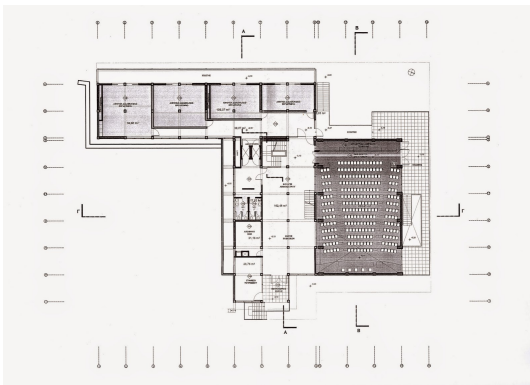
Εικ.3.4.12: Διαγράμματα σεναρίων με κυκλοφορική αναδιάρθρωση της Σπάρτης από την τεχνική έκθεση της μελέτης, Πηγή: Μελέτη κυκλοφοριακών παρεμβάσεων στις κεντρικές οδούς της Σπάρτης και λοιπές επηρεαζόμενες οδούς - Τεχνική Έκθεση, Δ/ση Τεχνικών Υπηρεσιών Δήμου Σπάρτης, Ιούνιος 2016

Σημαντικό μεθοδολογικό εργαλείο της συγκεκριμένης μελέτης αποτελεί η διενέργεια έρευνας κοινού και η εξαγωγή δεδομένων και συμπερασμάτων για τις συνήθειες, επιθυμίες και προβληματισμούς των κατοίκων κατά την μετακίνησή τους στην πόλη. Μεταξύ των ευρημάτων, χαρακτηριστικό είναι ότι ενώ λίγοι χρησιμοποιούν ποδήλατο και αρκετοί είναι οι κάτοικοι οι οποίοι επιλέγουν το περπάτημα. Μειωμένη είναι η χρήση των χώρων πρασίνου και η επισκεψιμότητα των αρχαιολογικών χώρων, ενώ οι δημοφιλέστεροι προορισμοί είναι οι λειτουργίες εστίασης. Τέλος οι κάτοικοι θεωρούν τη στάθμευση ως το σημαντικότερο πρόβλημα στο κέντρο της πόλης. Η μελέτη συνοψίζει ως κύριους στόχους την προώθηση χρήσης ποδηλάτου, την ενίσχυση της κίνησης των πεζών και την προστασία του κέντρου από διαμπερείς ροές. Οι στόχοι αυτοί διαμορφώνουν τον προτεινόμενο σχεδιασμό, ο οποίος εξετάζεται σε τρία σεναρία ενώ επιλέγεται τελικά το βραχυπρόθεσμο.

Στη συνέχεια, αξίζει να αναφερθούν σημαντικές μελέτες οι οποίες αφορούν δημόσια κτίρια ή κτίρια τα οποία διαθέτουν σημαντική θέση στη πολιτιστική ζωή της πόλης.

- Κουμαντάρειος Πινακοθήκη (Εμμανουήλ Βουρέκας, Σταμάτης Σταθόπουλος, Γιώργος Γιαξόγλου, 1982) Η πρώην οικία Βαλασάκη επισκευάζεται το 1980-1982 για να αποτελέσει παράρτημα της Εθνικής Πινακοθήκης. Από το 2018 η Πινακοθήκη παρουσιάζει την ανανεωμένη μόνιμη έκθεση «Νεοελληνική Τέχνη, 19ος – 20ος αιώνες».

- Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού (Πλειάς - Δημήτρης Διαμαντόπουλος & Συνεργάτες Μελετητές, 2002) Το Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού, ανήκει στο δίκτυο μουσείων του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς και στεγάζεται στο ριζικά ανασχεδιασμένο κτίριο της παλιάς Ηλεκτρικής Εταιρείας Σπάρτης.
- Αποκατάσταση και Αναδιάρθρωση πρώην Ξενοδοχείου "Ξενία" Σπάρτης - Μετατροπή σε Κέντρο Πολιτιστικών Δραστηριοτήτων και Εργαστηρίων Εφαρμοσμένων Τεχνών (Ανδρόνικος Τσιγκούνης, Γιάννης Κίζης, 2002) Βάση της μελέτης αποκατάστασης, το διατηρητέο κτίριο του Ξενία (1959), θα στεγάσει το «Κέντρο πολιτιστικών, τουριστικών και διοικητικών δραστηριοτήτων» του Δήμου Σπάρτης.
- Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης (Α' Βραβείο -Σπύρος Μούντριχας, Taulant Tozaj, 2019) Η βραβευμένη μελέτη προβλέπει τη δημιουργία του νέου αρχαιολογικού μουσείου, με χρήση και επέκταση του κτιρίου του πρώην εργοστασίου ΧΥΜΟΦΙΞ (Τ. Ζενέτος) αλλά και την δημιουργία αρχαιολογικού πάρκου στην ανεσκαμμένη περιοχή που το περιβάλλει.
- Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης (Renzo Piano Building Workshop, 2019, υπό μελέτη) Το παλιό Μουσείο της Σπάρτης θα αποκατασταθεί προκειμένου να αποτελέσει μαζί με τον Κήπο του Μουσείου ένα σημαντικό πολιτιστικό πόλο που θα λειτουργεί συμπληρωματικά προς το Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο.

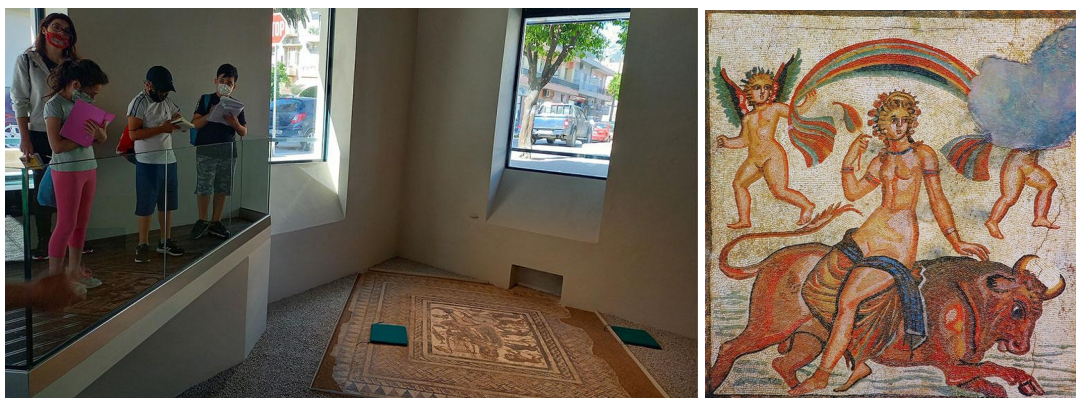
Εικ.3.4.13-15: Το Μουσείο Ελιάς στη Σπάρτη (πάνω αριστερά), Πηγή: stepsisate.gr, Σχέδιο της προμελέτης του 2002 για το Ξενία της Σπάρτης (πάνω δεξιά) Πηγή: <http://spartaarchitecture.blogspot.com>, Το νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης με χρήση και επέκταση του κτιρίου του πρώην εργοστασίου ΧΥΜΟΦΙΞ (κάτω) Πηγή: iefimerida.gr/politismos/neo-arhaiologiko-moyseio-spartis

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι στην κεντρική περιοχή της Σπάρτης, έχουν πραγματοποιηθεί ή αναμένεται να δρομολογηθεί η υλοποίηση αρκετών έργων ανάπλασης. Συγκεκριμένα πρόκειται για την ανάδειξη των ψηφιδωτών στην «Οικία της Ευρώπης», την ανάπλαση κεντρικού τμήματος της λεωφόρου Κ. Παλαιολόγου και τη δημιουργία ανοιχτού κέντρου εμπορίου (open mall) μεταξύ των οδών Αγησιλάου, Βρασιδίου (τμήμα της Κ. Παλαιολόγου), Αγ. Νίκωνος και Λυκούργου.

Εικ.3.4.16-17: Η Οικία της Ευρώπης η οποία στεγάζει δύο ψηφιδωτά έργα: την «Αρπαγή της Ευρώπης» και τον «Ορφέα ως γητευτή ζώων» (τέλη του 3ου – αρχές του 4ου αι. μ.Χ) Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Στη συμβολή των οδών Διοσκούρων και Παλαιολόγου, στη Σπάρτη, όπου βρίσκεται η «Οικία της Ευρώπης», αποκαλύπτονται τον 19ο αιώνα, τα σημαντικά ρωμαϊκά ψηφιδωτά δάπεδα: «Αρπαγή της Ευρώπης» (1872) και «Ο Ορφέας ως γητευτής ζώων» (1897). Τα ψηφιδωτά αυτά, τα οποία πιθανόν αποτελούσαν τμήματα του επιδαπέδιου διακόσμου μιας ή δύο γειτονικών πλούσιων ρωμαϊκών οικιών, χρονολογούνται στα τέλη του 3ου – αρχές του 4ου αι. μ.Χ. Το έργο της ανάπλασης ολοκληρώνεται 2021 και έκτοτε τα ψηφιδωτά είναι προσβάσιμα στο κοινό συνιστώντας πλέον αναπόσπαστο κομμάτι του δημόσιου χώρου της πόλης.

Εικ.3.4.18-19: Παρατήρηση των ψηφιδωτών (αριστερά) Πηγή: www.snf.org και λεπτομέρεια του ψηφιδωτού της αρπαγής της Ευρώπης (δεξιά) Πηγή: monopoli.gr

Στη συνέχεια, η επικείμενη ανάπλαση κεντρικού τμήματος της λεωφόρου Κ. Παλαιολόγου αφορά τα τμήματα της Παλαιολόγου μεταξύ των οδών Βρασιδίου και Θερμοπυλών και μεταξύ των οδών Ευαγγελιστριάς και Όθωνος-Αμαλίας. Όπως αναφέρεται στην τεχνική περιγραφή του έργου (την αρχιτεκτονική μελέτη εφαρμογής εκπόνησε το αρχιτεκτονικό γραφείο του Ιωάννη Κίζη): Στόχος της μελέτης είναι η

ανασχεδίαση του αστικού πυρήνα της πόλης με εγγραφή νέας ισχυρής φυσιογνωμίας, χαρακτηριστικής του τόπου, φιλικής στον πολίτη και θελκτικής στον επισκέπτη.

Εικ.3.4.20-22: Απεικόνιση της επικείμενης ανάπτυξης στην Λ. Παλαιολόγου (αριστερά) και η διασταύρωση των οδών Παλαιολόγου και Θερμοπυλών πριν (πάνω δεξιά) και μετά (κάτω δεξιά) Πηγή: <https://lakonikostypos.gr/epikairothta/item/152526-to-teliko-plano-gia-tin-anaplasti-tis-spartis>

Επιπλέον, τα στοιχεία που θα χαρακτηρίζουν το νέο περιβάλλον είναι:

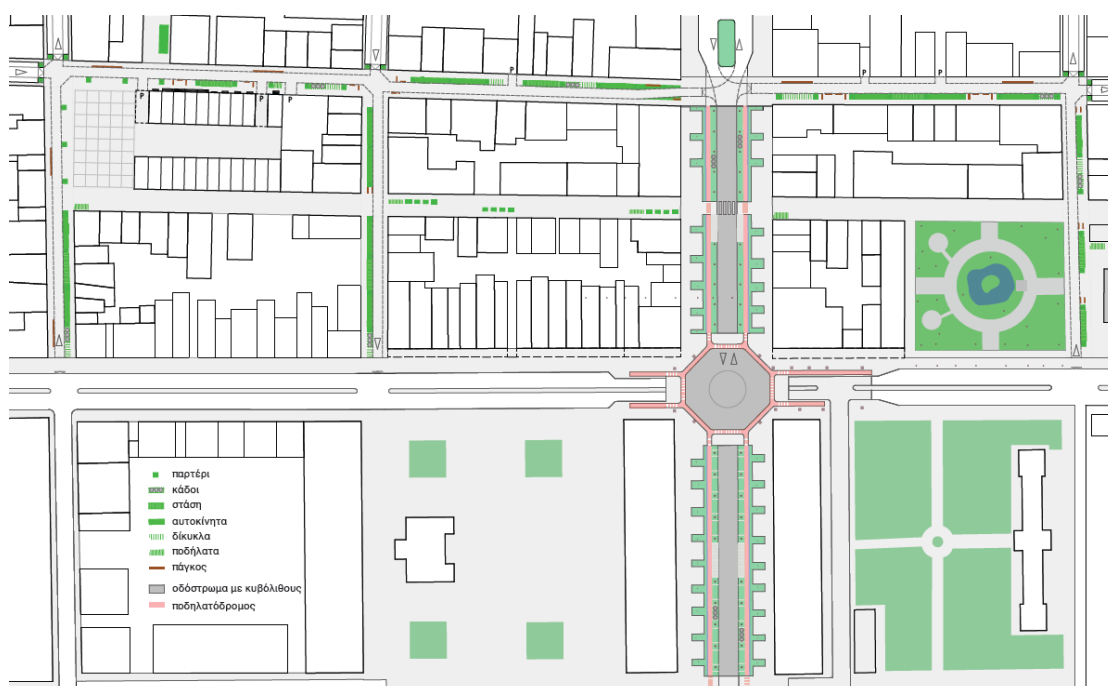
- Δροσερό με έντονη βλάστηση τοπίο «βουλεβάρτου», για τον περίπατο και την αναψυχή των πολιτών.
- Άνεση κινήσεων στα μέτωπα των καταστημάτων, για την ανάπτυξη του εμπορίου και της επιχειρηματικότητας.
- Πεζόδρομοι σε διασύνδεση με το υφιστάμενο δίκτυο πεζοδρόμων και πλατειών.
- Ποδηλατόδρομοι για την κίνηση των πολιτών με ιδιωτικά και με δημοτικά ενοικιαζόμενα ποδήλατα,
- Διασύνδεση με επιμέρους τόπους αρχαιολογικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Ανάδειξη και τουριστική αξιοποίησή τους.

Οι εργασίες της ανάπτυξης έχουν ξεκινήσει το Δεκέμβριο του 2022.

Τέλος, το έργο του Ανοικτού κέντρου Εμπορίου (open mall) επιδιώκει την ενίσχυση της εμπορικής ζώνης της Σπάρτης, καθορίζοντας μια ενιαία περιοχή ανάπτυξης της και διευκολύνοντας κινήσεις καταναλωτών και καταστημάτων. Το έργο έχει ξεκινήσει από το 2021 και αναμένεται η ολοκλήρωσή του στο ερχόμενο χρονικό διάστημα.

3.5 Επισκόπηση των πολεοδομικών εξελίξεων στη Σπάρτη από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα

Συνοψίζοντας, η Σπάρτη αποτελεί μια σύγχρονη πόλη η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη τόσο με το φυσικό περιβάλλον που την περιβάλλει, τις οροσειρές και τον ποταμό Ευρώτα, όσο και με το ιστορικό της παρελθόν, την Αρχαία Σπάρτη και το Μυστρά. Η σύγχρονη πόλη ιδρύεται μόλις το 1834 με το αρχικό της ρυμοτομικό σχέδιο, τις νεοκλασικές χαράξεις με τους φαρδείς δρόμους και το πλήθος κοινόχρηστων χώρων να κυριαρχούν στον αστικό ιστό μέχρι σήμερα. Παράλληλα, σε αυτόν εντοπίζονται αρκετά νεοκλασικά κτίρια του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα, καθώς και αρκετά κτίρια του μοντέρνου κινήματος, εμπλουτίζοντας το κτιριακό απόθεμα της πόλης. Στη συνέχεια, η εμφάνιση της αστικοποίησης στη Σπάρτη, με το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οδηγεί σε φαινόμενα αυθαίρετης δόμησης και σταδιακά, οι νεοκλασικές και μοντέρνες κατοικίες δίνουν τη θέση τους σε πολυώροφες οικοδομές. Όμως, κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών του 20ου αιώνα αρχίζουν να λαμβάνονται μέτρα σε θεσμικό επίπεδο για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και των αρχαιοτήτων από τα φαινόμενα της έντονης ανοικοδόμησης.

Εικ.3.5.1: Κάτοψη πρότασης Ανοικτού κέντρου Εμπορίου Σπάρτης Πηγή: Ανοικτό Κέντρο Εμπορίου Σπάρτης, Μελέτη Εφαρμογής, Πρώτη φάση: Εισαγωγή και Γενικά Σχέδια Πρότασης, Απρίλιος 2020

Παρόλο που η πολυκατοικία κυριαρχεί στην όψη της σύγχρονης πόλης, η Σπάρτη έχει διαμορφώσει μια ιδιαίτερη ταυτότητα χάρη στο ιστορικό παρελθόν της, το νεοκλασικό της ιστό και τον αρχιτεκτονικό της πλούτο. Ταυτόχρονα, όμως, όπως φαίνεται από τις απογραφές πληθυσμού των τελευταίων ετών, ο πληθυσμός της μειώνεται σταδιακά, ενώ ο χώρος της πόλης αντιμετωπίζει προβλήματα από την έντονη παρουσία του αυτοκινήτου και την έλλειψη πράσινων χώρων και οργανωμένων δικτύων πεζοδρόμων. Όμως, κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας, τόσο μέσα από την τροποποίηση του ΓΠΣ του 1985 (2017), όσο και μέσα από πληθώρα πολεοδομικών και κυκλοφοριακών μελετών, αστικών

αναπλάσεων και επανάχρησης σημαντικών κτιρίων, πραγματοποιείται μια σημαντική προσπάθεια αντιμετώπισης των χωρικών προκλήσεων με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπη η Σπάρτη. Θέματα όπως η αποσυμφόρηση της κυκλοφορίας του αυτοκινήτου και της στάθμευσης, η οργάνωση των δικτύων πεζοδρόμων, δημόσιων χώρων και χώρων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, η ανάδειξη του πολιτισμικού πλούτου, η προστασία του περιβάλλοντος και των αρχιτεκτονικών συνόλων ιστορικής και παραδοσιακής κληρονομιάς, φαίνεται πως αποτελούν το κέντρο βάρους των παραπάνω χωρικών μελετών.

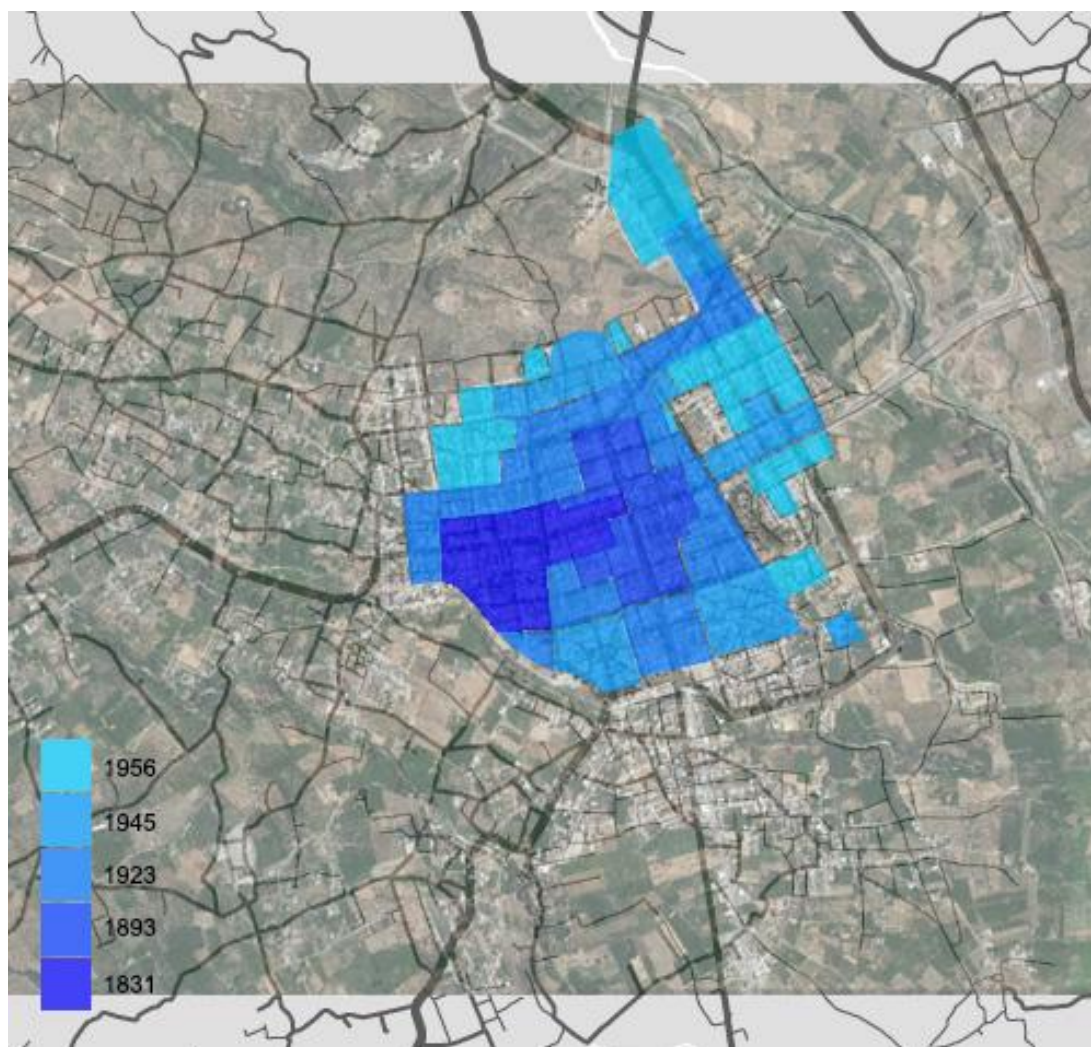
Πράγματι, στην περίπτωση της Σπάρτης οι σύγχρονες κατευθύνσεις σχεδιασμού φαίνεται πως κινούνται γύρω από τη βιώσιμη και αειφόρο ανάπτυξη σε μια προσπάθεια ανάδειξης των ιδιαίτερων χωρικών χαρακτηριστικών της πόλης ταυτόχρονα με την αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρουν οι σύγχρονες τάσεις στον πολεοδομικό σχεδιασμό. Βρισκόμαστε σε ένα κομβικό σημείο στο οποίο, με την ορθή οργάνωση των παραπάνω κατευθύνσεων και δυνατοτήτων η Σπάρτη θα μπορούσε να εξελιχθεί σε μια πόλη με πρότυπα ανάπτυξης για τις υπόλοιπες ελληνικές πόλεις της περιφέρειας.

Εικ.3.5.1: Κεντρική πλατεία της Σπάρτης, Πηγή: <https://travelmagic.gr/laconia/sparti/>

4. Επίλογος - Συμπεράσματα

Στις μέρες μας, με το πέρασμα των 200 χρόνων από την επανάσταση του 1821, συμπληρώνονται δύο αιώνες σημαντικών εξελίξεων στο χώρο των ελληνικών πόλεων. Τον 19ο αιώνα με την απελευθέρωση του ελληνικού έθνους γεννιούνται νέες πόλεις με νεοκλασικά χαρακτηριστικά και σταδιακά δημιουργούνται υποδομές για την εξυπηρέτηση των κατοίκων και του δικτύου πόλεων. Το πρώτο μισό του 20ου αιώνα, οι πόλεις έρχονται αντιμέτωπες με τη ροή ελλήνων προσφύγων από τη Μικρά Ασία, καθώς και με τους παγκόσμιους πολέμους και τον εμφύλιο, γεγονότα τα οποία επηρεάζουν τους ανθρώπους και μεταβάλλουν δραστικά το χώρο. Το δεύτερο μισό του αιώνα η αντιπαροχή και η αυθαίρετη δόμηση διαμορφώνουν την όψη των πόλεων και τον αστικό ιστό, οπότε σταδιακά ερχόμαστε στις σύγχρονες ελληνικές πόλεις. Στο σύγχρονο ιστό των πόλεων ίχνη των προηγούμενων αιώνων κάνουν αισθητή την παρουσία τους, σε ένα αστικό περιβάλλον το οποίο διαρκώς μεταβάλλεται παράλληλα με τις εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο.

Εικ.4.1: Σχεδιαγραμματική απεικόνιση της πολεοδομικής εξέλιξης στην Σπάρτη. Ιδία Επεξεργασία

Η Σπάρτη αποτελεί ένα μοναδικό πολεοδομικό παράδειγμα, καθώς στον ιστό της αποτυπώνονται όλες οι φάσεις της εξέλιξής της στη διάρκεια των 200 χρόνων από την ελληνική επανάσταση. Παράλληλα, ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις, παρουσιάζει ενδιαφέρον στη Σπάρτη η άμεση σχέση της αρχαίας με τη σύγχρονη πόλη, η οποία

αναπτύσσεται ακριβώς δίπλα στην αρχαία, με νεοκλασική κάτοψη, στο πνεύμα αναβίωσης της κλασικής αρχαιότητας μέσα από το ρεύμα του νεοκλασικισμού του 19ου αιώνα. Επιπλέον, η πολεοδομική εξέλιξη στη Σπάρτη φαίνεται πως συμβαδίζει με τις χωρικές εξελίξεις στην Ελλάδα από τη γέννησή του ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα. Όχι μόνο η νεοκλασική κάτοψη του Stauffert αλλά και πολλά κτίρια των προηγούμενων αιώνων τα οποία μαρτυρούν την ιστορία της πόλης διασώζονται στο σύγχρονο ιστό. Πολλές κατοικίες και δημόσια κτίρια τόσο με νεοκλασική ρυθμολογία όσο και με χαρακτηριστικά γνωρίσματα του μοντέρνου κινήματος εντοπίζονται μέχρι σήμερα, όπως συμβαίνει και σε πολλές πόλεις της ελληνικής επικράτειας. Επιπλέον, φαίνεται πως σε ένα σημαντικό βαθμό η αρχική νεοκλασική κάτοψη του Stauffert διατηρείται και διαμορφώνει τη ρυμοτομία της πόλης μέχρι σήμερα (Εικόνα 4.1), παρά την εμφάνιση της αυθαίρετης δόμησης και της αντιπαροχής στη Σπάρτη του 20ου αιώνα, φαινόμενα τα οποία έχουν συμβάλει, φυσικά, σε μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση της σύγχρονης εικόνας της Σπάρτης, όπως συμβαίνει και στις υπόλοιπες πόλεις.

Παράλληλα, από τη δεκαετία του 80' και έπειτα, όπως παρατηρείται στο σύνολο των ελληνικών πόλεων, ομοίως και στη Σπάρτη παρουσιάζεται η επιτακτική ανάγκη για την προστασία του φυσικού, δομημένου και ιστορικού περιβάλλοντος από τους γρήγορους ρυθμούς ανάπτυξης της πόλης. Εκτός από τους νόμους αναφορικά με τον πολεοδομικό σχεδιασμό και τους οικοδομικούς κανονισμούς οι οποίοι αφορούν το σύνολο της ελληνικής επικράτειας, στη Σπάρτη δίνεται βάση στην προστασία των αρχαιοτήτων και στην ανάπτυξη του ΓΠΣ το 1985 το οποίο αναθεωρείται το 2017. Επιπλέον, την τελευταία εικοσαετία υλοποιείται πληθώρα πολεοδομικών και κυκλοφοριακών μελετών, έργα αστικών αναπλάσεων και μελέτες ή έργα επανάχρησης σημαντικών κτιρίων της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Σπάρτης. Παρατηρείται δηλαδή, μια σχεδιαστική προσέγγιση η οποία αφορά το χώρο σε κάθε κλίμακα, από την επανάχρηση ενός κτιριακού συνόλου, μέχρι την παρέμβαση στην κλίμακα της πόλης.

Όμως, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι την τελευταία δεκαετία καταγράφεται σημαντική μείωση του πληθυσμού της Σπάρτης, όπως και σε αρκετές πόλεις της περιφέρειας. Αν και κατά τον προηγούμενο αιώνα η αστικοποίηση οδηγεί στη ραγδαία εξέλιξη των αστικών κέντρων και στην εμφάνιση της αντιπαροχής και της αυθαίρετης δόμησης, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες των κατοίκων, πλέον τα δεδομένα αλλάζουν. Ο πληθυσμός φαίνεται πως μετακινείται σταδιακά προς την πρωτεύουσα και άλλες μεγαλύτερες πόλεις, ή ακόμα και προς πόλεις του εξωτερικού σε αναζήτηση περισσότερων ευκαιριών τις οποίες προσφέρουν τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα. Όμως, πολλές πόλεις όπως η Σπάρτη προσφέρουν ευκαιρίες και δυνατότητες, οι οποίες με την ορθή αξιοποίηση τους μπορούν να μετασχηματίσουν την πόλη σε σημαντικό πόλο έλξης για τον πληθυσμό.

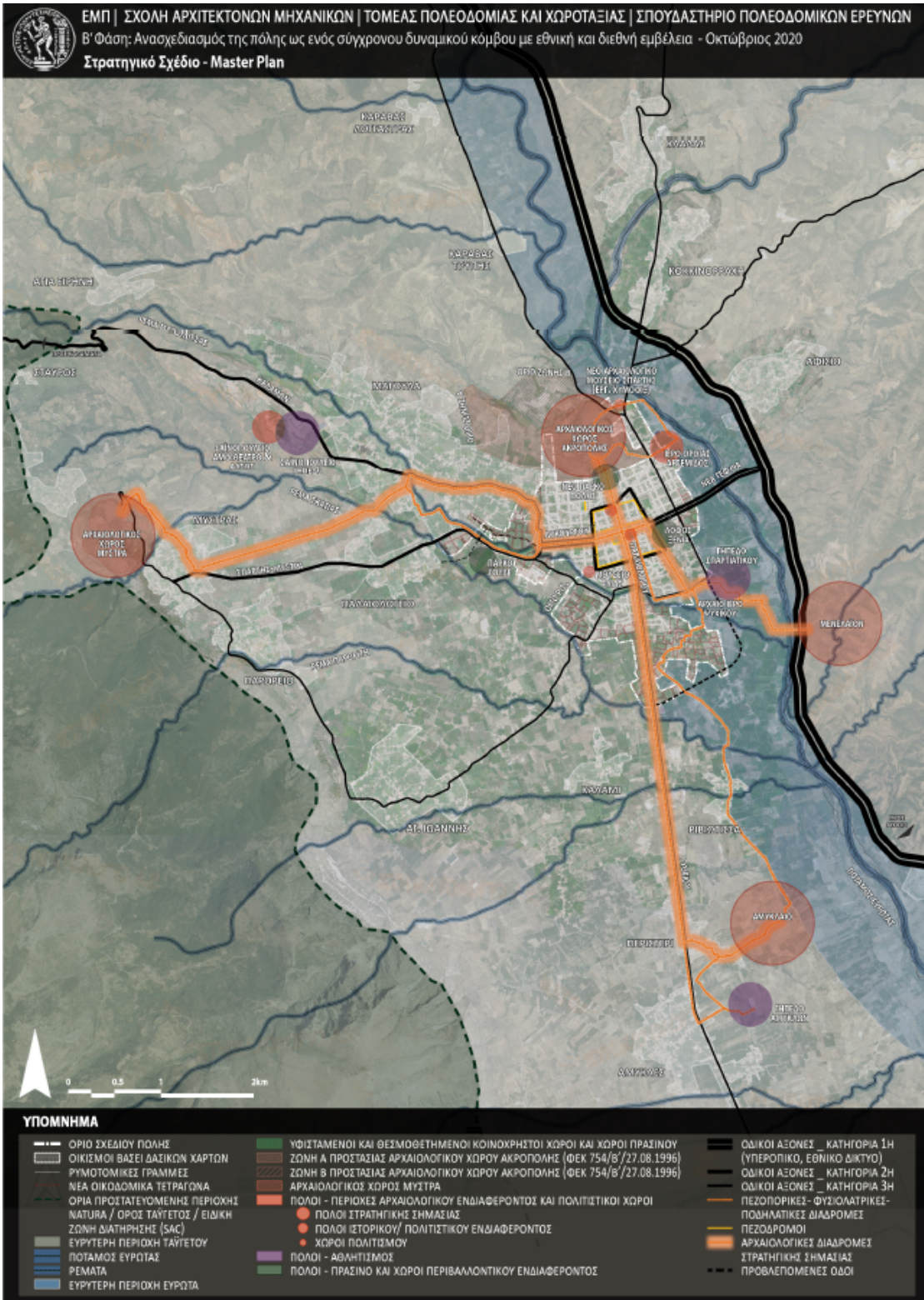
Παραδείγματος χάρι, η Σπάρτη η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το φυσικό περιβάλλον (Ταΰγετος, Πάρνωνας, κοιλάδα του Ευρώτα), όπως επίσης και με τα ίχνη της ιστορίας (Μυστράς, Αρχαία Σπάρτη) προσφέρει ένα πεδίο ανάπτυξης και ευκαιριών οι οποίες μπορούν να αναδείξουν την πόλη και την ιστορική της ταυτότητα. Ήδη στη διάρκεια του αιώνα που διανύουμε έχει εκπονηθεί πλήθος πολεοδομικών και κυκλοφοριακών μελετών, έργα και μελέτες επανάχρησης ιστορικών κτιρίων και έργα αστικών αναπλάσεων. Δηλαδή, ο σχεδιασμός του χώρου στη Σπάρτη ήδη

προσεγγίζεται σε όλες τις κλίμακες και δίνεται έμφαση σε θέματα προστασίας του ιστορικού και φυσικού περιβάλλοντος, οργάνωσης της κυκλοφορίας του αυτοκινήτου στο κέντρο της πόλης, ενίσχυσης του δικτύου πεζοδρόμων, σύνδεσης και ανάδειξης των χώρων πολιτισμού και όχι μόνο. Επιπλέον, οι δυνατότητες που προσφέρουν οι τεχνολογίες έξυπνης πόλης, θα μπορούσε να αξιοποιηθούν στο χωρικό σχεδιασμό και να διευκολύνουν την καθημερινότητα των κατοίκων αλλά και να συμβάλλουν στην προστασία του περιβάλλοντος όπως ήδη πραγματοποιείται σε ορισμένες πόλεις της περιφέρειας (Τρίκαλα, Τήλος κλπ). Παράλληλα με τα θέματα αυτά, προκειμένου να ενισχυθεί ο ρόλος της Σπάρτης στο ευρύτερο δίκτυο πόλεων και να αποτελέσει έναν ισχυρό πόλο έλξης είναι σημαντική και η ενίσχυση του δικτύου το οποίο συνδέει τη Σπάρτη με τις υπόλοιπες πόλεις

Συνοψίζοντας, οι χωρικές εξελίξεις των τελευταίων 200 χρόνων στη χώρα, αποτυπώνονται στον ιστό της Σπάρτης και διαμορφώνουν τη σημερινή πόλη, η οποία έρχεται αντιμέτωπη με χωρικές προκλήσεις, παράλληλα όμως και με ευκαιρίες οι οποίες μπορούν να ενισχύσουν την εξέλιξη του χώρου της. Μικρές πόλεις της περιφέρειας όπως η Σπάρτη προσφέρουν ένα μοναδικό πεδίο εφαρμογής χωρικών σχεδίων σε ένα εύρος κλιμάκων σε άμεση σχέση το ιστορικό, φυσικό και δομημένο περιβάλλον. Με την ορθή χωρική οργάνωση και εφαρμογή του κατάλληλου σχεδιασμού πόλεις όπως η Σπάρτη μπορούν να μετατραπούν σε ισχυρούς πόλους έλξης για τον πληθυσμό και παράλληλα να αναπτυχθούν σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο ως πόλεις πρότυπα στο πλαίσιο της βιώσιμης και αειφόρου ανάπτυξης.

Εικ.3.4.2: Λήψη από την κεντρική πλατεία της Σπάρτης, Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικ.3.4.3: Στρατηγικό Σχέδιο - Master Plan πρόταση του Ερευνητικού Έργου ΕΜΠ, Υποστήριξη του Δήμου Σπάρτης, για την ωρίμανση των διαδικασιών σχεδιασμού ανάπτυξης της Σπάρτης Β' Παραδοτέο Χωρική στρατηγική για την ευρύτερη Σπάρτη και κατευθύνσεις για την ανάπτυξη του ιστορικού κέντρου ΕΜΠ / ΣΠΕ, Αθήνα, 10/11/2019

5. Πηγές

- Βασιλειάδου, Μ. 2021. 'Η Αρχιτεκτονική που Σχεδίασε τη Νέα Ελλάδα', Εφημερίδα «Η Καθημερινή». Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/culture/561484957/i-architektoniki-poy-schediase-ti-nea-ellada/> [Ημερομηνία Πρόσβασης: 3 Φεβρουαρίου 2022]
- Βάσση, Α., Βλαστός, Θ., Μπακογιάννης, Ε., Σίτη, Μ., Χριστοδουλοπούλου, Γ. και Κυριακίδης, Χ., 2016. Μελέτη κυκλοφοριακών παρεμβάσεων στις κεντρικές οδούς της Σπάρτης και λοιπές επηρεαζόμενες οδούς - Τεχνική Έκθεση. Σπάρτη: Δ/ση Τεχνικών Υπηρεσιών Δήμου Σπάρτης.
- Γιαξόγλου, Γ., Θέμος, Ν., και Παυλάκος, Σ., 2000. Ολοκληρωμένες παρεμβάσεις ανάπτυξης σε τοπικές ζώνες της Σπάρτης, Σπάρτη: Δήμος Σπάρτης
- Γιαξόγλου, Γ., 2021. 'Οι τροποποιήσεις του σχεδίου πόλης της Σπάρτης (του Stauffert)', Sparta - Architecture. Διαθέσιμο στο: <http://spartaarchitecture.blogspot.com/2021/10/t-stauffert.html> [Ημερομηνία πρόσβασης: 20 Δεκεμβρίου 2022].
- Γιαξόγλου, Γ., 2011. 'Σπάρτη - Ιστορική και Οικιστική εξέλιξη', Sparta - Architecture, Διαθέσιμο στο: http://spartaarchitecture.blogspot.com/2011/02/blog-post_6950.html [Ημερομηνία πρόσβασης: 25 Ιανουαρίου 2023].
- Γιαξόγλου, Γ., 2012. 'Η Νεοκλασική πολεοδομία και αρχιτεκτονική στη Σπάρτη', Sparta - Architecture, Διαθέσιμο στο: <https://spartaarchitecture.blogspot.com/2012/03/blog-post.html> [Ημερομηνία πρόσβασης: 25 Ιανουαρίου 2023]
- Γκιζελή, Β., 1997. Η Νεοελληνική Πόλη του Μεσοπολέμου, Κοινωνικοί και Πολεοδομικοί Μετασχηματισμοί Πριν και Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, Περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες, Τεύχος 65, σ.42-49
- Καρύδης, Δ., 2008. Τα Επτά Βιβλία της Πολεοδομίας, Αθήνα: Εκδόσεις Παπασωτηρίου.
- Λάμπρου, Μ., 2007. Πολεοδομική και αρχιτεκτονική εξέλιξη της Σπάρτης από τον 19ο αιώνα έως Σήμερα. Παρεμβάσεις και Προοπτικές. Διπλωματική Εργασία. Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
- Λουκάκης, Π., 1997. Σύγχρονη Ελληνική Πόλη: Τάσεις Μεταλλαγών στη Χωρική Διάχυση της Αστικοποίησης, Περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες, Τεύχος 65, σ.54-62.
- Μονιούδη – Γαβαλά, Δ., 2012. Πολεοδομία στο Ελληνικό Κράτος 1833 – 1890. Αργίνο: Έκδοση Τμήματος Διαχείρισης Πολιτισμικού Περιβάλλοντος και Νέων Τεχνολογιών του Πανεπιστημίου Δυτικής Ελλάδας.
- Σερράος, Κ., Λάββα, Σ., Βουλέλλης, Π., Κουδούνη, Α., Λούκος, Δ., Μουντανέα, Κ., Παντελοπούλου, Α., Τσίγκας, Ε., και Χαζάπης, Α., 2019. Ερευνητικό Έργο ΕΜΠ, Υποστήριξη του Δήμου Σπάρτης, για την ωρίμανση των διαδικασιών σχεδιασμού ανάπτυξης της Σπάρτης Α' Παραδοτέο Η σημασία της Σπάρτης στο ευρύτερο δίκτυο οικιστικού / ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος. Αθήνα: ΕΜΠ / ΣΠΕ.
- Σερράος, Κ., Λάββα, Σ., Ασπρογέρακας, Ε., Βουλέλλης, Π., Κουδούνη, Α., Λινάκη, Ε., Λούκος, Δ., Μουντανέα, Κ., Παντελοπούλου, Α., Τζάμου, Χ., και Χαζάπης, Α., 2020. Ερευνητικό Έργο ΕΜΠ, Υποστήριξη του Δήμου Σπάρτης, για την ωρίμανση των διαδικασιών σχεδιασμού ανάπτυξης της Σπάρτης Β'

Παραδοτέο Χωρική στρατηγική για την ευρύτερη Σπάρτη και κατευθύνσεις για την ανάπτυξη του ιστορικού κέντρου. Αθήνα: ΕΜΠ / ΣΠΕ

- Τσακόπουλος Π., 1997. Ελληνική Πόλη και Νεοκλασικισμός: Η Ελληνική Πολεοδομία στο 19ο αιώνα. Περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες, Τεύχος 65, σ. 31-40.
- Φουντουλάκη, Ο., 2022: Franz Stauffert - Ο πρώτος δημοτικός αρχιτέκτων της νέας Αθήνας. [ιστοσελίδα] Διαθέσιμο από: https://www.academia.edu/69885197/Franz_Stauffert_Der_erste_Stadtarchitekt_von_Neu_Athen [Ημερομηνία Πρόσβασης: 20 Μαρτίου 2022]
- Φυρνιώ – Τζόρνταν, Ρ. 1981. Ιστορία της Αρχιτεκτονικής. Αθήνα: Εκδόσεις Υποδομή.
- Χατζοπούλου Α., 2015. Πολεοδομικό Δίκαιο, Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Μ.Π.
- Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2015 - 2019 Α' Φάση - Στρατηγικός Σχεδιασμός. 2016. Σπάρτη: Τμήμα Προγραμματισμού, Οργάνωσης Δήμου Σπάρτης
- Αττικό μετρό Α.Ε., 2021. Το βασικό έργο [ιστοσελίδα] Διαθέσιμη από: <https://www.ametro.gr/?page_id=112> [Ημερομηνία πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2022]
- The Ellinikon, 2023. Η ανάπτυξη στο Ελληνικό [ιστοσελίδα] Διαθέσιμη από: <<https://theellinikon.com.gr/>> [Ημερομηνία πρόσβασης 10 Ιανουαρίου 2023]
- Trikala City, 2022. Smart Trikala [ιστοσελίδα] Διαθέσιμη από: <<https://trikalacity.gr/smart-trikala/>> [Ημερομηνία πρόσβασης 3 Νοεμβρίου 2022]
- Αναβάθμιση του Κεντρικού Τετραπλεύρου της Σπάρτης σε περιοχή ήπιας κυκλοφορίας - Μια πρόταση της Στρατηγικής Βιώσιμης Κινητικότητας-ΣΒΑΚ για την ανάδειξη της ιστορικής ταυτότητας της Σπάρτης, Νοέμβριος 2020
- Υλικό από τη Διημερίδα «200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση» 15-16 Οκτωβρίου 2021, Ναύπλιο
- Σειρά ντοκιμαντέρ: “Καταστροφές και Θρίαμβοι” ΣΚΑΙ